

SZOVÁTA KÖZMŰVELŐDÉSI FOLYÓIRATA

Sóvidék

Sóvidék

SZOVÁTA KÖZMŰVELŐDÉSI FOLYÓIRATA
1. ÉVFOLYAM 1. SZÁM 2009. MÁRCIUS

SZOVÁTA KÖZMŰVELŐDÉSI FOLYÓIRATA

I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM 2009. MÁJUS

Szerkesztőség:
Szolláth Hunor – Főszerkesztő
Ország Péter – Főszerkesztő-helyettes
Király Katalin – Ügyintéző
Levelezési cím: Fülemüle utca, 13 szám, Szováta,
54500, Maros megye, Románia.
e-mail: szksz@yahoogroups.com

Grafikai szerkesztő: Siklódi Zsolt grafikusművész
Korrektúra: Ország Péter,
Fazakas Attila
Fordítások: Székely Anna (román)
Ágoston Delinke (angol)

Grafikák: Kusztos Endre festőművész
Címlapon: Kusztos Endre: *Megmaradás*.

A lapszám megjelenését Szováta Város
Önkormányzata támogatta.

Sóvidék

SZOVÁTA KÖZMŰVELŐDÉSI FOLYÓIRATA

I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM 2009 MÁJUS

ISSN 2066 - 0146

Tartalomjegyzék

Levél városomnak Forrás

Szolláth Hunor:	Az első szovátai fürdő a református egyház tulajdonában	5
Király Katalin:	Szemelvények a szovátai városi könyvtár történetéből, 1953-1998	11
	Egy első világháborús honvéd levelei	16

Művek, mesterek

Fejes Margit:	Áttekintés a szovátai villaépítészetről	18

Zöld sarok

Gub Jenő:	Természet- és környezetvédelem	26
Szakács László:	A Medve-tó és a környéki faállomány	30

Lelek, öröngyök

Fazakas Attila:	Mons Vesuvius, Valentine Visconti fia, Fibula, Watteau kertjében, Gendzsi herceg története (Versek)	34
Molnos Ferenc:	Két égő, Sípályán (Novellák)	39
Országh Péter:	Én a városról írok	50
Szolláth Hunor:	Petelei István és Szováta	56
Andrási Anita – Szolláth Hunor:	A gyász vonalai, avagy a „Fekete csend”	59

Horizont

Országh Péter:	Az élő emlékezet foglalata: Beszélgetés Nagy Lajos dalgyűjtővel	62
Szabó Pál-Péter:	„A vers az, amit mondani kell”. Szavalóversenyeim margójára	64
Gub Jenő:	A székelly himnusz	66
Péterfi András:	Hőseink tere	67

Tollhegy

Monus Katalin:	„A nagy kísérlet” (Kovács Mózes: A nagy kísérlet. Haáz Rezső Alapítvány, Székelyudvarhely, 2008.)	70
Buzogány Árpád:	Évfordulás kiadvány Kibédről (Péterfy László: Kibéd és egyháza. Székelyudvarhely 1999.)	72
Buzogány Árpád:	A népi vallásosság vizsgálata (Madar Ilona: A Sóvidék vallásosságáról. Marosvásárhely, 1998.)	73

Kivonatok

Kedves Fürdővárosom!

Mifelénk, a Sóvidéken sincs melegebb, mint bárhol a Kárpát-medencében. Az emberek, hacsak nincs halaszthatatlan dolguk, inkább a házban nézik a táncoló lángokat, és forralt bort szüröcsölnek a frissen sült tészta mellé. Ezeknek az álmos, bágyadt délutánoknak és estéknek is megvan a jelentőségük, különösen akkor, ha három (akarom mondani, két ember és egy fehérszemély) egyéniség tervekkel és álmokkal a tarsolyukban menekül be egyazon fedél alá a hideg elől. Ha már bent voltak (voltunk) a házban, hát inni kellett valami konty alá valót, pálinkát. A pálinka után szó szót követett, de nem holmi favágásról, tésztaütésről vagy politikáról, hanem – hallj oda – folyóirat alapításáról folyt a beszéd egyre hevesebben. Egymást érték a gondolatok, a vita néhol már fokozhatatlan volt, de mindig akadt egy (főleg a fehérnép), aki elsimította a pillanat szülte nézeteltéréseket.

Kedves Fürdővárosom! Erről a folyóiratról volt szó. Éppen hathavonta jelenik majd meg, így a tartalma jól átgondolt, színes, színvonalas lesz; meg aztán nem is volt annyi pénzünk, hogy háromhavonta vagy havonta produkáljunk egy-egy lapszámot. Cudar egy portéka egy ilyen folyóirat főleg azért, mert az elején eldöntöttük, elsődleges szempontként az írásművek (bűvös szó következik) minősége szolgál a közlés feltételeként, ahogyan ezt a *Nyugat* idejében is így gondolták a szerkesztők, és így nekünk különösen fontos rendelkezni a látás és szétválasztás képességével; és rendkívüli még azért is, mert nem elég összegyűjteni a jobbnál jobb írásokat, valamilyen pénzből ki is kell nyomtatni azokat. Ebből a „valamilyen pénzből” volt nekünk a legkevesebb, de azért mégis sikerült – egyelőre – az első számig eljutnunk, a többi az égi mechanizmusokon múlik.

A színvonalat már említettem kedves Fürdővárosom, ez a minőség lett mindhármunknak a mániája, de egyéb szempont is vezérli a végső döntnök, a főszerkesztő ujját, mielőtt lenyomja a számítógépen a „delete (törlés)” billentyűt. Fontos számunkra, hogy ami megjelenik, az szovátai vagy sóvidéki vonatkozású legyen, és minden, ami az egészséges hazafias érzést meghaladja vagy megkerüli – tehát politika vagy annak látszó szópacsmagolás – kizáratik a *Sóvidék* hasábjairól. Olyan szovátai/sóvidéki, legalább hathavonta megjelenő periodikum a *Sóvidék*, mely a helyi szellemi erőket, a sokféle egyéniséget szeretné összefogni és szóhoz juttatni. Keressük tehát azokat a személyiségeket, akik osztoznak velünk egyik fontos érdeklődésünkben, ami maga Szováta, maga a Sóvidék. Amit vállaltunk, hátborzongatóan nagyszerű feladat, és igen sok munkával, küzdelemmel jár, de egy ilyen sokszorosán részletdús, jelentős múlttal rendelkező város képes lesz életben tartani egyik közös fórumát, a *Sóvidéket*.

Kedves Fürdővárosom, kérjük a Jóisten áldását vállalt feladatunk sikeres teljesítéséért, hogy küldetéstudatunk elég legyen, hogy boldoggá tegyen minket minden, ami szép, és ami rút, ne tegyen bennünket boldogtalanná!

Ország Péter
főszerkesztő - helyettes

Szolláth Hunor

Az első szovátai fürdő a református egyház tulajdonában

Kulcsszavak: *szovátai református egyház; első szovátai sós fürdő; Veress József; fürdőélet.*

Az első szervezett és komolyabban felszerelt szovátai sós fürdő a bögözi származású Veress József nevéhez köthető. Egy jól működő kis fürdőtelepet épített ki a saját telkén vetkőzőkabinokkal, kádakkal, sőt vendéglővel is, melyet a későbbiekben – a Medve-tónál létrejövő fürdő elindulása után – Alsó-fürdőnek is neveztek.

A fürdőtelep kialakítását a korondi fürdő mintájára végezte, ahova Dósa Dánielt, országgyűlési képviselőt és barátját, sokszor meghívta. A korondi fürdő a Molnos család birtokában volt, és a 19. század első évtizedeiben kedvelt célpont volt az urak között.¹ A fürdőt gróf Kemény Miklós bérelte a Molnos családtól, egészen 1826-ig. A korondi borvíz hamar ismertté vált orvosi körökben mint a skorbut kiváló ellenszere. A gyógyulni vágyókat az ivókúrákon kívül a meleg kád-fürdők, sós fürdők és zuhanyfürdők várták.²

A szovátai fürdőbe járó vendégek tiszteletének örvendő Veress számára egy érc- lapot állítottak ki 1878-ban, mely jelenleg is megtalálható a református templom épületében. Felirata a következő: „Szovátai Veress Józsefnek, e fürdő alapítójának, a szenvedő emberiség érdekében tett áldozatkészségéért állítattott ez érclap az 1878-ik évi fürdővendégek által 1878 augusztus 20-án”. A Géra-fürdő egészen az 1970-es évekig működött, amikor a nagy árvíz elpusztította.³

Veress József, aki 1870-től megyegondnok volt a szovátai református leányegyháznál, 1889-ben bekövetkezett halála előtt a leányegyházra hagyta egész vagyonát, a fürdőt és a családi házát is telekkel együtt. Március 5-én kelt végrendeletében megnevezte adományként a sós fürdőt 28 szobával, a 40 ezer koronát érő házát és a berendezést. A végrendelet anyaga nem lelhető fel, annak részleteit szórvány-adatokból tudjuk összeállítani.

A végrendeletkezés a református egyház anyagi gondjait volt hivatva megoldani, az anyasítási folyamatot beindítani, iskolát és templomot építeni, így az 1893-ban újonnan létrehozott lévitai állás jussa, a kepemegváltást is beleértve, a fürdő egész évi jövedelmének a fele, mínusz 130 forint.⁴ Az ezen felül megmaradó összeg a sóváradai beszolgáló lelkész illetménye volt, melynek felét az egyházközség céljaira használták fel.⁵ Veress József egykori gazdasszonya a hagyaték szerint évi 60

forintra volt jogosult és egy szoba használatára a fürdő területén. Ezt – a fürdő 1902-es eladása után – megvonta tőle az új tulajdonos.⁶ Veress sírja az egykor tulajdonában levő kertben van, amit jelenleg az ortodox egyház birtokol.

Veress József halálát követően az egyház és Veress utódai között hosszú hagyatéki per kezdődött, amit követtek a tulajdonjogi perek, amíg tisztázni tudták a fürdő és az azt körülvevő telkek hovatartozását. Ezeknek a lefolyását nem lehet nyomon követni a források hiánya miatt, ezért az információk nagyobbrészt már a fürdőnek a református egyházhoz való kerülése után találhatók meg. 1895-ben⁷ már arról értesülünk egy presbiteri gyűlés alkalmából Bíró Géza sóváradai beszo­l­gá­ló lelkésztől, hogy a fürdő az év február 8-án a Magyar Királyi Kúria és a két alsóbb hatóság jóváhagyásával az egyháznak ítéltetett. Az ügy a Marosvásárhelyi Királyi Törvényszék által a királyi közjegyzőhöz tétetett át a telekkönyvi átírás miatt. A lelkész az ügy teljes vizsgálata után úgy látta, hogy Csontos Olivér, az egyház ügyvédje, jó munkát végzett, azonban szerette volna, ha az egyház gondnoka is részt vett volna a tárgyalásokon, abban a reményben, hogy így felgyorsítható lenne a folyamat. Ezeknek a marosvásárhelyi kiszállásoknak a költségeit az egyház volt köteles kifizetni.

Novemberben a lelkész közölte, hogy már többször jártak tárgyaláson a fürdő áttelekeltetése ügyében a gondnokkal, de egy vitás kérdés miatt, amely Csendes Lujza és Gub János között van peres úton, az ügy nem halad előre. Emiatt a Nyárádszeredai Királyi Járásbíróság fog kiszállni a helyszínre, hogy a vitás föld­ü­gyet eldöntse.⁸ Erről értesítést is küldtek, hogy amennyiben a községi kiszállási adó – 50 korona – be lesz fizetve, akkor kiszállnak folyó hó 23-án, és ekkor tisztázni fogják a Veress-féle hagyatékek földü­gyeit és a fürdő gondjait is.⁹ Az 50 korona illetéket az egyház fizette be Szoboszlai gondnok helyett, mert félő volt, hogy akadályokat gördített volna a fürdő átadása elé, így a járásbíróság kiszállása elnapolódott volna.

1896-ban a Marosvásárhelyi Magyar Királyi Törvényszék július 7-én kiadott végzése szerint Szoboszlai György zárgondnoksága azonnal megszűnt, és a fürdő átkerült az egyház tulajdonába. Ez vonatkozott minden belsőségre is, ami a hagyatékban szerepelt.¹⁰ 1897. április 23-án a gyógyfürdő és a vele együtt hagyományozott telek átvétele megtörtént.¹¹ Az egyházmegyei főhatóságok csak bíróság útján tartották volna helyesnek az átvétel lebonyolítását, de az egyházközség közgyűlése, az esperes és a peres ügyeket intéző ügyvéd, Csontos Olivér, is úgy látták jónak, hogy az azonnali átvétel megtörténjék. Ekkor már a multhatatlanul szükséges javítások iránt is intézkedéseket kezdeményeztek. A javítások költsége ily módon 990 korona körül alakult, az elsődleges be­c­slések alapján. Ekkor fel­merült annak a lehetősége is, hogy a fürdőt haszonbérbe adják, vagy pedig házilag kezeljék, azaz az egyház gondnoksága alá tartozzék. Végül úgy határoztak,

hogy a következő időnyre a fürdő még az egyház kezelésében maradjon, a haszon reményében. Gondnokot és jegykezelőt választottak, valamint a fürdő körüli teendők elvégzésére személyzetet vettek fel. A fürdő igazgatója Csanády Attila főerdész lett. A személyzet feladata volt a tó területének tisztán tartása, a fürdőruhak kiadása, a lámpák meggyújtása, és a jegyek ellenőrzése is. A dohányárusítás, valamint az italmérési engedélyek beszerzése érdekében lépéseket tettek, valamint egy zenekar leszerződését is tervezték.

A fürdőidény végére nyilvánvalóvá váltak a hét éves per alatt keletkezett hiányosságok mind a fürdő, mind az épületek körül.¹² A fejlesztés érdekében javasolták a nagyon zajos fürdőtelepről a szekerek kizárását, ezeknek az utaknak sétaterekké való átalakítását. Egy kuglipálya létrehozása és az istállók elkülönítése a fürdő területétől ugyancsak jó hatást gyakorolt volna a jövőbeni fürdőéletre. A fürdő területére, valamint a sétaterekre lámpákat állítottak föl és virágágyásokat hoztak létre. A vendégházakat újra zsindelyezték, a fürdő bejáratához egy nagy, de egyszerű kaput terveztek. A medencét bővítették, a meleg fürdőnél pedig a rossz régi csöveket kicserélték. Ugyancsak szerepelt a tervek között a Fekete-tó, a másik hagyományozott fürdő felé az ösvényeknek, utaknak a kialakítása és azoknak padokkal való ellátása. A fürdő gyarapítása és a vendégek számának növelése érdekében még két darab földterület megvételét is tervezték.

Ezek megvalósításának költségeire az Igazgatótanács pénztárából szerettek volna kölcsönt felvenni, amire a biztosíték maga a fürdő lett volna. Ezt azonban nem találták megfelelő biztosítéknak a felsőbb hatóságok, ezért utasította az egyházközséget, hogy a fürdőt haszonbérbe adja ki.¹³ Így a vállalkozó majd a hosszabb idejű bérlet fejében a szükséges munkákat elvégzi. Akkoriban a fürdő melletti két terület, valamint a Fekete-tó tulajdonjoga vitás volt, az állapotok nagyon leromlottak, a fürdő nem volt haszonbérbe adható előnyös feltételek mellett, ezért tervezték más pénzügyi intézetből a kölcsön felvételét.

Az éjjeli rend- és csendzavarók ellen éjjeli őrséget szerveztek, a személyzet és a zenészek fürdőidejét pedig délután 1-2 között állapították meg, amikor nem zavarják a többi fürdővendéget, mert emiatt is panaszok érkeztek.¹⁴

1898-ban újra felmerült a bérbeadás kérdése, mivel a beszolgáló lelkész, Bíró Géza, aki a fürdő ügyes-bajos dolgaival foglalkozott, nem tudott időt szakítani ilyen feladatokra is, szerinte a vendéglőt és az egész fürdőtelepet célszerű lenne inkább haszonbérbe adni. Erre azonban az egyházközség közgyűlése újfólag is nemmel felelt.¹⁵ A fürdő egyházi kezelés alatt összesen - a számadási naplók szerint - 19389 koronát jövedelmezett.¹⁶ Ekkor a Fekete-tó zárt kabinjaiban már a szovátai lakosok sem fürdhetek ingyen, és a nem helyi lakosok, akik csak nyaranta laktak Szovátán, minden sós fürdőben csak jeggyel fürdhettek.¹⁷ A fürdőorvos ekkor Dr. Szelecsényi Zsigmond volt, akinek két szoba járt lakhatásra és a fürdővendégek orvosi vizsgálatára. A fürdővendégek szórakoztatására megren-

delték a *Budapesti Napló* és az *Ellenzék* című újságokat. Az ingyenes fürdés joga ugyan csak az állandó szovátai lakosoknak járt a Fekete-tó vizében, de mások is kértek ingyenes fürdési lehetőséget, például a Szent Ferenc rend, amelyik akkor került Szovátára, vagy a gyergyószentmiklósi hivatalnokok egy kisebb csoportja.¹⁸

Mivel a következő fürdőidény nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, a presbitérium elhatározta annak eladását. A fürdő tulajdonjogilag nem volt teljesen az egyházra ruházva, a kisebb-nagyobb javítások költségeire pedig nem tudtak sehonnan sem kölcsönt fölvenni. Amikor Veress József a vagyont az egyházra hagyományozta, több házhely is azoknak a személyeknek a nevében volt, akikről Veress előzőleg megvásárolta. Ezek az egyének pedig kijelentették ragaszkodásukat ezekhez a telkekhez.¹⁹ A fürdő jövedelméből ez nem volt megvalósítható az illetékek és kifizetések miatt, ezért elhatározták legkevesebb 18 ezer koronáért való eladását.²⁰ Külön kikötésként szerepelt, hogy a majdani esetleges vevő az egyháztagoknak az ingyenes fürdést mindenkor biztosítsa. Eközben egy versenytárs fürdő is működni kezdett, amivel szemben az akkori állapotában a református egyház fürdője meg nem állhatott.

1899-ben Nagy József nyárádszeredai járási főszolgabíró jelentkezett többek nevében, hogy megvásárolná a sós fürdőt.²¹ Mivel a fürdő jogi rendezhetetlensége miatt annak jövedelmezővé tételéhez kölcsönre nem számíhattak, valamint a hiányosságok miatt esetleges bezárás veszélye is fenyegetett, a fürdőt el akarták adni 18 ezer koronáért. Az egyház a területek jogi rendezettsége iránt nem kívánt szavatosságot vállalni, amiért a vásártól Nagy József végül elállt.²²

Így már 1900-ban kénytelenek voltak javításokat végezni a szolgabírói betiltás elkerülése miatt.²³ A fürdő nyilvános forgalmának a betiltására a szobák dohos levegője, a kabinok számának elégtelensége, a köznép számára biztosítandó kabinok hiánya, a kutak gyenge karbantartása miatt került sor. Ugyanebben az évben a sósvizek használati jogáért felelős Magyar Királyi Főudvarmester kedvezően döntött az egyház számára. Ez a bonyodalom még 1898-ban kezdődött, mikor két pénzügyi tisztviselő bejelentése nyomán a Magyar Királyi Pénzügyi Hatóság illetékesei kijelentették, hogy az egyház a végrendelettel együtt nem örökölhet a sósvizek használati jogát is.²⁴ Ez annak volt köszönhető, hogy Dósa Elek országgyűlési képviselő eljárta az ügy érdekében, ezért neki is és a püspöknek is jegyzőkönyvi köszönetet mondtak.²⁵ A vízhasználat adományázásának a feltétele volt, hogy a vármegyei tisztviselőknek az ingyenes fürdést biztosítsák.²⁶ 1901-ben egy masszírozó is jelentkezett a fürdőtelepre, valamint egy kereskedő áruházi engedélyt kér a területen. Mindkettő számára egy-egy régebbi épületet jelöltek ki.²⁷

A dolgok ideiglenes rendezettségre való tekintettel ismét előtérbe került a fürdő eladásának vagy haszonbérbe adásának a kérdése. Illyés Lajos, a Medve-tó

tulajdonosa, rendelkezhetett ekkor a Fekete-tó körüli földterületek egy részével, és kijelentette, hogy a fürdő bérbeadása esetén a jövedelem egy részét ilyen jogon fenntartja. Az ő területén voltak a kabinok. A közgyűlés határozata azonban ismét az volt, hogy a fürdő házi kezelésbe maradjon azzal a könnyítéssel, hogy a 20 vendégszoba a vendéglővel együtt bérbe adható. Illyés kikötésére azt határozzák, hogy amennyiben a fürdő jövedelméből részt követelne, akkor a kabinok szállíttassanak át az egyház területére, a neki és családjának eddig fenntartott ingyenes fürdőzés pedig szüntessék be.

Sófalvi Illyés Lajos fedezte fel elsőként a nemrég keletkezett Medve-tó kínálta lehetőségeket. Már korán kezdett kutatni a tó különleges felmelegedése után, fölvásárolta a tó körüli területeket, és 1894-ben villát is épített magának.²⁸ A mikházi ferences rend is kápolnát és barátházat épített magának a tó partján. Ezután Illyés családjának fürdőengedélyt szerzett, majd megindította a törvényes eljárást az új tó fürdővé nyilvánításának érdekében. Az engedélyek megszerzése után kezelő-részelet épített a tó partjára.

A Medve-tói fürdő fejlődését és konkurenciát jelzi, hogy a zenészek kérését nyújtottak be, hogy Illyés Lajos vendéglőjében is zenélhessenek, majd el is akarták hagyni az alsó fürdőt.²⁹ S. Illyés Lajos 1901 tavaszán létesítette a felső szovátai gyógyfürdőt, május 21-22-én Marostorda Vármegye Törvényhatósági Bizottsága a közgyűlésén szabályrendeletet adott ki annak jogosságát elismerve, a működési és használati engedéllyel együtt. A református lelkész szerint ennek a szabályrendeletnek egyes cikkelyei sértik a saját fürdőjük jogait és érdekeit, ezért a belügy-minisztériumhoz fordultak fellebbezésért.

Az 1902-es év elején a sikertelenségek hatására meghirdették a fürdő bérbeadását a marosvásárhelyi székely lapokban. A kitűzött határidőre 3 pályázó jelentkezett.³⁰ A presbitérium Rosner Árminnak adta bérbe a fürdőt 3200 korona éves bér fejében.³¹ Júliusban az ügy nagy fordulatot vett, ugyanis Illyés Lajos az ügyvédjén keresztül egy ajánlatot tett a sós fürdő megvásárlására. Megemlíti, hogy a fürdő az ő tulajdonát képezte valamikor.³² Az előzetes szerződéseket azonnal hajlandó volt megkötni, valamint a fürdőt a nyár végén átvenni. A főszolgabírónak való eladást a március 3-án kötött szerződés tanúsítja, ezt az Igazgatónács jóváhagyó határozattal látta el. A vételár ekkor 36 ezer korona volt. Ennek a meg nem valósulása után jónak látta az egyház az új vevő kérését elfogadni, azonban a vételárat ekkor már 40 ezer koronában szabta meg. A Fekete-tó és az azt körülvevő birtokok tulajdonjoga ekkor már tisztázott, az utak is rendbe voltak téve, ez az oka a megnövekedett árnak.

1902. március 4-én kötötték meg az adásvételi szerződést S. Illyés Lajossal, a vételár pedig maradt a 36 ezer korona.³³ Ebből az árból a vevő 20 ezer koronát azonnal kifizetett, a többit pedig a szerződésben foglaltak értelmében 5 év alatt

volt köteles törleszteni, de ehhez hozzájött még 6 százalék kamat is.

A jelenleg is álló templom építésekor elhatározták, hogy Veress József halálának ötvenedik évfordulójára az egykori egyházi adományozónak a nevét egy márványtáblán fogják megörökíteni, melyet a templom külső falára helyeznek majd el. Ezt a táblát a reformáció ünnepén kívánták felavatni a következő szöveggel: „*E táblát állíttatta a szovátai református egyház Veress Józsefnek 1817–1889 a nemes szívű adományozónak, az egyház anyagi megalapozójának emlékére. 1939 XI 31-*

Jegyzetek

1. Józsa András: *A Sóvidék és fürdői*. Firtos Művelődési Egylet, Korond, 2002.
2. Kőváry László: *Székelyhonról*. Kolozsvár, 1842. 56-57.
3. Zepczaner Jenő – Szőke András: *Szovátai fürdőélet*. Szovátai Városi Múzeum, Szováta, 2003. 7.
4. Szovátai Református Egyház Levéltára (Lásd továbbiakban: SZREL): Jegyzőkönyv 1893-1903. 1897. aug. 29.-ei presbiteri gyűlés. A végrendelet II. fő, és 2. alpontjainak értelmében.
5. SZREL: Jegyzőkönyv 1893-1903. 1905. márc. 5.-ei presbiteri gyűlés.
6. SZREL: Jegyzőkönyv 1893-1903. 1903. dec. 6.-ai presbiteri gyűlés.
7. SZREL: Jegyzőkönyv 1893-1903. 1895. jún. 14.-ei presbiteri gyűlés.
8. SZREL: Jegyzőkönyv 1893-1903. 1895. nov. 15.-ei presbiteri gyűlés.
9. SZREL: Jegyzőkönyv 1893-1903. 1896. márc. 8.-ai presbiteri gyűlés.
10. SZREL: Jegyzőkönyv 1893-1903. 1896. júl. 14.-ai presbiteri gyűlés.
11. SZREL: Jegyzőkönyv 1893-1903. 1897. máj. 2.-ai presbiteri gyűlés.
12. SZREL: Jegyzőkönyv 1893-1903. 1897. aug. 29.-ei presbiteri gyűlés. Ezt a fürdőigazgatóság egy jelentés formájában terjeszti elő
13. SZREL: Jegyzőkönyv 1893-1903. 1897. okt. 3.-ai presbiteri gyűlés.
14. SZREL: Jegyzőkönyv 1893-1903. 1897. júl. 13.-ei presbiteri gyűlés.
15. SZREL: Jegyzőkönyv 1893-1903. 1898. dec. 4.-ei presbiteri gyűlés.
16. SZREL: Jegyzőkönyv 1893-1903. 1902. márc. 9.-ei presbiteri gyűlés.
17. SZREL: Jegyzőkönyv 1893-1903. 1898. jún. 19.-ei presbiteri gyűlés.
18. SZREL: Jegyzőkönyv 1893-1903. 1898. júl. 24.-ei presbiteri gyűlés.
19. SZREL: Jegyzőkönyv 1893-1903. 1897. szept. 12.-ei presbiteri gyűlés.
20. SZREL: Jegyzőkönyv 1893-1903. 1899. szept. 27.-ei presbiteri gyűlés.
21. SZREL: Jegyzőkönyv 1893-1903. 1899. szept. 3.-ai presbiteri gyűlés.
22. SZREL: Jegyzőkönyv 1893-1903. 1900. márc. 4.-ei presbiteri gyűlés.
23. SZREL: Jegyzőkönyv 1893-1903. 1900. febr. 11.-ei presbiteri gyűlés.
24. SZREL: Jegyzőkönyv 1893-1903. 1899. jan. 8.-ai presbiteri gyűlés.
25. SZREL: Jegyzőkönyv 1893-1903. 1900. okt. 7.-ei presbiteri gyűlés.
26. SZREL: Jegyzőkönyv 1893-1903. 1901. márc. 24.-ei presbiteri gyűlés.
27. SZREL: Jegyzőkönyv 1893-1903. 1901. jún. 6.-ai presbiteri gyűlés.
28. Józsa András: *Sófalvi Illyés Lajos: A modern Szováta-fürdő megalapítója*. In: *Hazanéző*, XVIII. évfolyam, 1. szám, 2007. 20-21.
29. SZREL: Jegyzőkönyv 1893-1903. 1901. jún. 30.-ai presbiteri gyűlés.
30. SZREL: Jegyzőkönyv 1893-1903. 1902. febr. 12.-ei presbiteri gyűlés.
31. SZREL: Jegyzőkönyv 1893-1903. 1902. febr. 16.-ai presbiteri gyűlés.
32. SZREL: Jegyzőkönyv 1893-1903. 1901. júl. 8.-ai presbiteri gyűlés.
33. SZREL: Jegyzőkönyv 1893-1903. 1902. márc. 9.-ei presbiteri gyűlés.
34. SZREL: Jegyzőkönyv 1936–1952. 1939. okt. 15. presbitériumi gyűlés.

Király Katalin

Szemelvények a szovátai városi könyvtár történetéből 1953-1998¹

Kulcsszavak: *Szovátai Városi Könyvtár; könyvtárállomány; állománygyarapítás.*

Egy könyvtár állományának megszervezése, felépítése valamint az állomány gyarapítása alapvető fontossággal bír a könyvtári munkák sorában, hiszen ahhoz, hogy egy dokumentum önálló egységgé váljék a könyvtárban, először meg kell szerezni azt. A továbbiakban nyomon követjük a Szovátai Városi Könyvtár történetét, illetve állományának szervezését és gyarapítását az 1953-1998-as időszakban. A könyvtár történetére, a könyvtárosokra valamint a könyvtári állományra vonatkozó adatok a Maros Megyei Levéltár nyilvántartásaiból származnak, valamint a könyvtár volt könyvtárosának, Domokos Edit Margitnak a feljegyzéseiből, szóbeli adatközléseiből.

A Szovátai Városi Könyvtár története az 1950-es évekre tekint vissza. A könyvtár alapításának körülményeiről, pontos időpontjáról nincsenek felkutatható adatok a helyi sajtóban (megyei lap), az erre vonatkozó helyismereti szakirodalomban. A lakosok emlékezetében is – a helyi tanács adataihoz hasonlóan – a már létező könyvtár él.

A könyvtár létezésére vonatkozó legelső adat a szovátai helyi tanács adattárában található, 1952. december 13-i keltezéssel. Az erre az időpontra bejegyzett átiratban a Néptanács kérte a művelődési intézmények leltárának elkészítését, köztük a könyvtárét is. Létrehozója és fenntartója tehát az akkori Szovátai Néptanács volt. A könyvtári leltárnapló első bejegyzésének időpontja: 1953. január. Az év végéig beletározott kötetek száma: 1765. Székhelye 1968-ig a Munkásklubban (Főút 32 szám alatt) volt, a könyvtáros Bartha Mária.

A megalakulástól számítva rövid négy év alatt sűrűn cserélődtek a könyvtárosok. A könyvtárosság átmeneti foglalkozás volt (a könyvtárosok nem voltak szakképzettek), ez a tény pedig a könyvtári munka rovására ment. 1953-1957 között Bartha Mária, Bartha Ilona, Csobi Ilona, Gödör Mária, Dósa Margareta és Fülöp Júlia voltak a könyvtár dolgozói rövidebb-hosszabb ideig.

Az 1953-1957 közötti időszakban a könyvtár állományára vonatkozó adatok hiányosak, a meglévők pedig sok helyen ellentmondásosak. Különösképp a kölcsönzött kötetek számára vonatkozó adatok hézagosak. (A mellékelt táblázatban kérdőjelek jelölik a hiányosságokat.) Az említettek alapján nyilvánvaló, hogy a könyvtár nem felelhetett meg a mai értelemben vett funkciójának, a szellemi fejlődés elősegítésének.

A kölcsönzött kötetek számát illetően 1958-tól vannak adataink. A könyválló-

mány a kezdeti 1765-ről több, mint kétszeresére nőtt, ami meglepő gyarapodás, ez 1959-ig tartott. 1957-1959 között tehát felfele ívelt az állomány gyarapodása. Az ötvenes években a tartományi (Magyar Autonóm Tartomány) központ látta el a könyvtárakat könyvvel. Az iktató bejegyzése szerint Bukarestből, a Kultúrintézmények Bizottsága is küldött könyveket, a nemrég alakult könyvtár állományának gyarapítását segítve.

1957-1959 között Kapusi Margit volt a könyvtáros, 1961-1962-ben Nagy Antal végezte a könyvtári munkákat. A hatvanas évek elején minőségi változás történt az előző évekhez viszonyítva: a mezőgazdasági ismereteket bővíteni igyekeztek, a rendezvények hagyományos típusai (könyvnap, könyvhónap, agrotechnikai körök, „Szeresd a könyvet” – verseny) között ott szerepelt a munkahelyi újságolvasás, a rádióban új könyveket mutattak be, a zenehallgatás is programba került. A könyvnap alkalmával különböző tematikájú könyveket árusítottak a könyvtárban, irodalmi összeállításokat rendeztek, író-olvasó találkozókat szerveztek, ahová írókat, költőket, színészeket, szerkesztőket, újságírókat hívtak vendégnek. 1962-től Bokor Katalin végezte a könyvtári tevékenységet, ő volt az első könyvtáros, aki több éven keresztül vezette a könyvtári munkákat (1968 szeptemberéig).

1968-ban a területi átszerveződéssel Sóvárád megszűnt községnek lenni, közigazgatásilag Szovátahoz csatolták. A könyvtár állománya beleolvadt a Szováti Városi Könyvtáréba. Ezenkívül a szováti Fakitermelő és Feldolgozó Vállalat Szakszervezeti Könyvtára közös helységet kapott a Városi Könyvtárral, így a két állomány összeolvadt. Ez a magyarázata az 1968-beli több ezres (4559 kötetes) gyarapodásnak. Ebben az időszakban is kötelező volt minél több rendezvény szervezése. 1968-ban például az évi rendezvények száma meghaladta a 130-at, amint az a helyi tanács adattárából kiderült. Ez nem meglepő számadat, ha figyelembe vesszük, hogy hetente két rendezvény volt kötelező. Csak könyvismertetőt például 71-et tartottak.

A Szakszervezeti Könyvtárral való együttműködés nem tartott sokáig. 1968 végén a Városi Könyvtárat elköltöztették a Főút 160. szám alá. Domokos Edit Margit személyében új könyvtáros vette át a könyvtár állományát, míg 1970-1979 között két könyvtáros képezte a személyzetet: Domokos Edit-Margit és Lázár Zsuzsa.

A hetvenes évek elején fokozni kellett a szakképzettség iránt támasztott követelményeket, az állományalakítást is ennek megfelelően kellett megvalósítani. A gyarapítói munkát ezúttal nem a könyvtáros végezte. Negyedévente válogathattak könyveket a marosvásárhelyi könyvlerakatnál, a Colectura Bibliotecilor-nál. 1970-ben az olvasók száma megkétszereződött, mivel az állományban szép számban előfordultak szakkönyvek. 1971-től negyedévente gyarapították a könyvtár állományát, 1975-től pedig havonta vásároltak könyveket a költségvetési keretből. Ezekben az években már újság- és folyóirat-gyűjteménye is volt a könyvtárnak, s a továbbiakban már folyamatos gyarapodásról beszélhetünk.

1977-ben a könyvtár benevezett a Megéneklünk Románia fesztivál következő műfajaira: szavalóverseny, naiv festészet, fotókiállítás, népi varrás, fafaragás, irodalmi montázs. Az évi rendezvények sorát még „A zene az mindenkié, a zene egyetlenes” mottóval rendezett házi hangverseny színesíti. 1978-ban szervezték meg a nemzetközi hírű fafaragóval, Máthé-Ferenc Ilonkával a találkozót, melynek meghívottja Ráduly János néprajzkutató volt.

Ez a fejlődési vonulat a nyolcvanas években is tartott. Ebben az évben egy lakosra 2,36 kötet jutott a Városi Könyvtár állományából. Ekkor már beszélhetünk a városi szellemi életet döntően befolyásoló rendezvényekről: a fiatal anyáknak szervezték az „Anyá és gyermekei” elnevezésű kört, a fiataloknak a „Hogyan viselkedjünk” megbeszélést, megünnepezték Szováta város első írásos megemlékezésének négyszázadik évfordulóját.

1981-ben a könyvtár immár az ötödik helyre költözött, az új székhely a Rózsák utca 32. szám alatt volt, nem sokáig. Az épület csúszásnak indult, a falak megrepedeztek. Két év múlva átköltöztették az Eminescu negyed 4. szám alá. 1980-ban alakult meg a könyvtár művelődési köre, amely tíz év leforgása alatt a művelődéstörténet több képviselőjét ismertette meg a közönséggel: Csortán Márton tanár, Márton Béla néprajzkutató, Mester Zoltán laborasszisztens, Gub Jenő biológiatanár, Németh János biológus, Werner Hugó világirodalom szakos tanár, Bocskay Vince festőművész és Veér Győző fogorvos tartottak előadásokat.

Az 1979-1989 közti gyarapodás 8634 kötet, amelyből 4498 román (52%), 4111 magyar (47,6%), 25 más nyelvű (0,2%) volt. Ebben az időszakban csekély volt a magyar kiadványok száma a kiadói cenzúra miatt. A marxista-leninista eszmeiségű művek beszerzése kötelező volt, az anyanyelvi kultúra megismerésére szolgáló művek vásárlásának lehetősége szigorú korlátokba ütközött, ezek együttesen gátolták egy tartalmas törzsállomány létrehozását.

1990-ben gyökeres átminősülés következett be úgy a könyvtár életében, mint más intézményekben. A könyvállomány ezúttal több ezer kötettel apadt, s az olvasók száma is jelentősen csökkent. Ez valószínűleg annak tulajdonítható, hogy a munkahelyeken megszűnt a kötelező könyvek olvasása, a lakosok életében fontos helyet kapott a televízió. A rendezvények száma is csökkent: 1989-ben még száznál több volt, míg a változás évében 33-ra csökkent. Már nem a mennyiségre törekedtek, hanem arra, hogy minőségi munkát végezzenek, a legtöbb rendezvény szellemi portré volt.

1991-ben létrehozták a Bernády Közművelődési Egyletet, amely a Városi Könyvtárral együttműködésben felvállalta a magyar lakosság közművelődési életének megszervezését és az anyanyelv ápolását:

- 1992-től hagyománnyá vált az évente megrendezett szépbeszéd verseny;
- ismert előadóművészek tartottak előadásokat: Tonk Sándor történész, Marosi

Barna író, Péntek János egyetemi tanár, Tófalvi Zoltán közéleti író, Sebestyén Mihály egyetemi tanár;

– szavalóesteket, könyvbemutatókat szerveztek, melyekre olyan közismert művészeket hívtak meg, mint: Kilyén Ilka, Jancsó Adrienn, Illyés Kinga, Erdős Irma.

1994 január 26-án a könyvtár tűzkárt szenvedett. A pincében játszó gyerekek tüzet gyújtottak, amely a padlón át felcsapott a könyvtár helységeibe is, súlyos károkat okozva mind az épületben, mind az állományban: az épület alkalmatlanná vált a könyvtári használatra, így elköltöztették a Főút 134. szám alá, ahol a mai napig található. Az állománynak mintegy 20%-a károsodott, s ma is található olyan kötetek, melyek füstös oldalaikkal magukon hordozzák a tűz nyomait. Az 1994-es statisztikai adatok ezért mutatnak visszaesést az előbbi évekhez viszonyítva.

A könyvtárosok hirdetéseket tettek fel, a tűz okozta károk helyrehozására a különböző magyarországi intézmények segítségét kérve. Százhalombatta képviselője személyesen is meggyőződött a károkról. Említésre méltó a magyarországi könyvtárak segítése: Battáról, Csopakról, az Országos Széchényi Könyvtártól érkeztek könyvek a mennyiségi károk pótlására. A meghirdetett könyvsegélyakció eredménye a minőségi változás, tehát a könyvtár állománya nemcsak mennyiségében, de minőségében is gazdagodott.

A könyvtári állomány 1993-1998 közti gyarapodásának összefoglalása, szemléltetése, ennek áttekinthetősége céljából álljon itt a következő táblázat:

	Dokumentumok száma	Összeg	Szépirodalom	Magyar nyelvű könyvek	Román nyelvű könyvek	Más nyelvű könyvek
1993	972	591 851	643	728	241	3
1994	1 139	1 452 595	755	886	250	3
1995	1 601	3 325 202	1017	1361	232	8
1996	1 490	1 218 548	983	1340	150	-
1997	613	2 956 514	442	575	38	-
1998	615	3 607 349	487	335	69	211
Összesen	6 430	13 152 059	4327	5225	980	225

A szovátai közművelődési könyvtárban az állományelemzést mindig a könyvtárosok végezték, így pontos képet kaptak arról, mi van főlegben és milyen hiányosságokat kell pótolni. Így mentesült a könyvtár a külső szakértők fizetésétől, és a könyvtárosok is pontosan tudták, mi legyen a következő lépés a hiányos-

ságok pótolásának érdekében.

Az említett könyvtár esetében a költségvetési összegvetési nagyon csekély volt, a vásárlásra szánt pénzből nem tudták fedezni a hiányosságokat. Segítségnek számítottak a külföldi könyvtárak adományai. Az 1993-as évben például 972 volt az állományba vett könyvek száma, amelyből 391-et adományba kaptak, tehát az állományba iktatott könyvek számának több, mint 40%-át képezik az ajándékkönyvek.

A sors keresztje

Előrendű információforrásként a gyarapításkor a szovátai városi könyvtár dolgozói az olvasói igényeket, valamint a könyvtárosok által megállapított hiányosságokat vették. Több olyan folyóirat járt a könyvtárba, amely recenziót tartalmazott (*Látó, Élet és irodalom, A Hét, Népiújság* stb.), ezeknek figyelembe vétele azonban majdnem teljesen lehetetlenné vált, mivel a gyarapításra az összeget nem rendszeresen kapta a könyvtár, így hiába foglaltatták volna le a szükséges könyveket a könyvesüzletekben, mert azok hosszabb ideig nem tarthatták meg.

Szovátán a városi könyvtár állományába 1998-ban főként irodalmi művek tartoztak, s mindmáig ez jellemző állományára, mivel az olvasó lakosság igényei ezt követelik: az olvasók többsége olyan középiskolás tanuló, aki a helyi elméleti középiskolába jár, tehát olvasói igényük a szépirodalom felé nyitott. A könyvek többsége magyar, de van román nyelvű is. Az említett két nyelv irodalmán kívül angol, francia, olasz, orosz irodalmat is gyűjtenek, magyar vagy román nyelvű fordításban.

Jegyzetek

1. Király Katalin: *Az állomány szervezése és gyarapítása a szovátai városi könyvtárban*. Szakdolgozat, Székelyudvarhely, 1999.

Egy első világháborús honvéd levelei (forrásközlés)

Nem csak a kimondottan történelmi, helytörténeti jellegű tanulmányok, kutatások szolgálhatnak információval az olvasónak a múlt megismerésével kapcsolatban, hanem a forrásközléseknek is ehhez hasonló értéke van. Ezért tartjuk fontosnak olyan dokumentumok, levelek, okmányok, hivatalos papírok közzétételét, melyek más módon nem hozzáférhetőek. A bennük található információ, az általuk keltett korhű hangulat az, amivel ezek a dokumentumok szolgálhatják a múltunkra irányuló megismerésünk folyamatait.

Ebben az esetben két levelet teszünk közzé, mely a Szovátai Katolikus Plébánia Levéltárában őrzött *Domus Historiae*-ban találhatóak, és Gazda Dénes plébánosnak írta egy szovátai katona, aki az első világháborúban vett részt. „Többen is írtak levelet, de ezt a két darabot méltónak találom arra, hogy megörökítsem.”, írja a plébános záró bejegyzésként, és hogy mennyire igaza van, azt az alább közölt levelek olvasása utána láthatjuk is. A szöveghűségnek megfelelően átirrt levelek nagyszerű példái a bizakodó katonának, aki egy gyors és elsöprő háborúban reménykedik még. Kiválóan példázzák azt a nagy hatású propagandát is, amely elhitette a bevonulókkal, hogy az ünnepeket már otthon tölthetik szülőföldjükön. Ugyanakkor a két levél írásmódja között megfigyelhető a bizalom változása is, főleg mikor a második levélben a hadiszerecsé forgandóságáról beszél a levélíró.

(Szolláth Hunor)

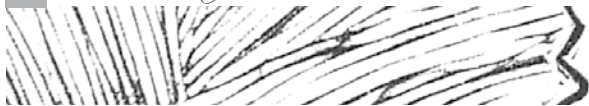
Majoros István honvéd levele a táborból Gazda Dénes szovátai esperes plébánoshoz. 1914. december 2.

„Méltóságos Uram! Nagyon kérem megbocsájtani nékem, hogy igénytelen soraimmal háborgatom, mert igazán kötelességem lett volna egy jó lelki atyámnak ezidáig beszámolni léte mről, de sajnos nem voltam olyan helyzetbe, csak most jutottam olyan alkalmas pillanatra hogy leveletem postázhatom. Kedves Méltóságos Uram! Elsőnek is tudatom azt, hogy az Istennek szent kegyelméből ép és egészségben élek. Dacára a számát nem tudom többszöri csaták után, amiben igazán a jó Mindenható kegyelméből vagyok életben és nem vagyok fogoly. [...] Nehéz leírni a szenvedéseket a nélkülözést, a fáradtságot továbbá ágyú és puskagolyó záporokat, hogy az milyen borzalmas látványokat és érzéseket idéz elé azt nem kell írjam. Hanem igazán minél több a szenvedésünk annál szívesebben szenvedünk, minél nagyobb a fáradtság, annál többet fáradunk, szinte hihetetlen az a végkimerülésig küzdés hogy az ember azt hiszi, többet nem létezik bírni és mégis még annál többet bír, és örömmel és lelkesedéssel, úgyhogy ha egy nap nem vagyunk tűzben már nem érezzük jól magunkat. Minden ember halálmegvetéssel Istent és győzelmet lát maga előtt

még azok az emberek akik valláson kívüliek is Istenhez imával fordulnak. A zsidók Szűz Mária képét ábrázoló érmécskéket nyakukban szeretettel hordanak, és kívül melleken vagy sipkájokon. Igazán itt az ember mind Istenfélő, nem káromkodik és jó buzgó. Kedves esperes Uram! Én és bajtársaim kérjük, hogy szeretett otthonainkot bátorítani, vigasztalni, imára méltóztasson inteni mert csak úgy segít minket is a jó Isten hogy talán nem sokára harcot győzve fogunk édes hazánkba visszatérni és akkor együtt adunk hálát a Mindenható Istennek. Kegyes kezeit csókolva maradok Majoros István honvéd Magyar Királyi 22-ik gyalogezred.”

Második levél, 1915. március 7.

„Méltóságos Uram! Tessék szíves lenni megengedni nékem hogy az 1915 évi március 15-ről megemlékezek és emlékezetemet és emlékezetünket az Önökével egyesítek mert igazán elfog engemet és minden Magyarország fiait is a lelkesedés tüze és nagy reményekkel gondolunk és bízunk az Istenben hogy győzelmet arathatunk [...] hogy nemsokára visszatérve győzelemmel és világbéke megkötéssel dupla innepet méltók leszünk megülni, vagy talán a jövő év március 15-e lesz a dupla innep. Hiszen látni azt hogy minden itt harcoló Magyarország fiai arcán a magasztos honszeretet lángja tündököl, és méltán hisszük hogy nem vesz el a haza a nemzet addig míg fiai érette lelkesedni tudnak. Igaz hogy a hadi szerencse is változó mint minden a világon olyan, ezért nem bízunk el magunkot hanem mindenestre bízunk a jó Istenben [...] hogy erős karunkot győzelemre segíti és megverjük azt a gögös nemzetet aki minden igaz ok nélkül pusztítani igyekszik hazánk határait. Mert inkább meghalni mintsem veszni hagyjuk édes hazánkot. Igaz hogy fájna ha örökre elválnánk a szeretett hazától melyben a jótévő nap sugarait először megláttuk, attól a földtől ahol minket szerető szívek dobognak, oh, ez fáj, nagyon fáj az érző kebelnek. És kinek ne volna szülőföldjén egy olyan szent sírhalom, mely őt magához inti, melyre utolszór borulni oly keserves a messze távozonak. De a hazáért igazán érző fiú felülemelkedik a fájdalomkon is [...] minél hamarabb visszatérjünk innepel, győzelemmel, lássuk egymást viszont. Fogadják a mi emlékezetünket is az Önökéhez, és kívánjuk a jövőre szebb, boldogabb március 15-ét. Maradunk továbbra is hazaszerető igaz harcosok. Majoros István és sok sok Magyarország fiai.”

Fejes Margit

Áttekintés a szovátai villaépítésze-tről

Kulcsszavak: Szováta-fürdő; fürdőélet a századfordulón; villaépítészet.

A 18. században az elhanyagolt fürdőket, gyógyvizeket Mária Terézia és II. József reformintézkedéseinek következtében kutatták és újjátották fel. Budán és Pesten csak a 19. század elején alakultak ki a gyógyvízelőhelyek közelében virágzó fürdőközpontok, melyek fejlődése Kitaiabel Pál fáradozásainak tulajdonítható. A 19. században lendületes fejlődés következett be, mely folyamat következtében a 20. század első évtizedeiben céltudatos gyógyfürdőhálózat alakult ki.

A századforduló végi építészet nagy érdeme, hogy bevezeti a funkcionalizmus elvét, amely nem csupán a gyakorlati szempont érvényesítését jelentette, hanem egyben annak művészi kivitelezését is.¹ Fontossá válik a helyi jelleg hangsúlyozása, ezen belül a hagyományos népi építészeti formák, anyagok alkalmazása is. A villák homlokzatát díszítő motívumok, faragványok előfordulnak a régebbi, falusi házak homlokzatain is.² E motívumoknak üzenetközvetítő szerepük van, amelyek áthatják az egész faépítészeti emlékek rendszerét, viszont ahhoz, hogy e kapcsolat kialakulhasson, illetve érvényesülhessen, szükség van arra, hogy az ornamentika hozzátapadjon az építményhez, mivel szabadabb, mint az építészet, és nem áll a gyakorlati célok szolgálatában.³ Egyetlen funkciója a díszítés, és ha elhatárolódik a formától, akkor önálló motívumokat fejleszt ki, de ugyanakkor önmagában is változhat, amennyiben figyelembe vesszük az anyag milyenségét, illetve térbeli kiterjedését. A villák esetében a meghatározó ornamentika nem csak a fában, hanem a kőben is hasonló intenzitással érvényesül, és az általa nyújtott művészi hatást a motívum ismétlődése váltja ki.

Fel kell tennünk a kérdést, hogy mennyiben felelnek meg a villák építészeti, illetve kivitelezési módozatai az esztétikai követelményeknek? Vannak-e belső rétegek,⁴ és ha igen, akkor milyen mértékben érvényesülnek? Az építők életéről és lelki alkatáról árulnak el valamit, és ez szoros összefüggést teremt a belső, illetve a külső rétegek között, azaz a megformált étellel, életmóddal és a városképpel, valamint a természeti adottságokkal. Ez az esztétikai követelmény érvényesül a szovátai villák esetében is, hisz a természet részeként épültek fel ezek a villák és motívumviláguk is belőle inspirálódik. A villák többsége fából épült, amely anyag könnyen megmunkálható, és e felhasznált anyag sokat elárul az építő közösségről, valamint annak életformájáról.

Szováta csupán az 1950-es években kapja meg a városi rangot, tehát ennek függ-

vényében kijelenthetjük, hogy ebben az időben lakói közelebb állnak a természethez, még ami a foglalkozásukat is illeti, nagyon sokan fafeldolgozással foglalkoztak. Ehhez a tényhez járul hozzá az is, hogy a 18-19. század fordulóján a szentimentalizmus természetrajongása váltotta ki az emberek vonzódását a természetben való építkezés iránt.⁵ E villák úgynevezett prototípusa a svájci villa, ahol szintén hasonló helyzettel állunk szemben, ha figyelembe vesszük az Alpok tövében élő lakók életkörülményeit és lakóházait. A 19. században felépült villák két típusát különböztetjük meg: főként a század első felében elterjedt Palladio szellemében épült villák, amelyeket szimmetrikus alaprajzi elrendezés, oszlopos-portikuszos, timpanonnal lezárt homlokzat jellemez, a második kategóriába az osztrák közvetítéssel meghonosodott, a század második felében elterjedt, a már fentebb is említett svájci villa és jellemző volt az ún. Fachwerk - és/vagy a nyitott, lombfűrészelt díszű, faragott oszlopos veranda.⁶

A 19. század első felében a nemzeti ornamentika körül kialakult vita eredményeképpen a század második felében olyan premisszák fogalmazódtak meg a víttával kapcsolatban, amelyek szerint a stílusfejlődés irányát a természeti népek geometrikus ornamentikájától a különböző művészeit stílusok egyre naturalistábbá váló formaalkotás felé való haladás jellemzi.⁷ A villák stílus szempontjából való besorolása, meghatározása csakis a századfordulón jelentkező stílusáramlatok viszonylatában lehetséges. Mindenképpen ötvözi a hagyományos népi építészeti szecessziós elemekkel, és ez utóbbi leginkább a homlokzat tagolásában jut kifejezésre.

A villák áttört díszítményeire vonatkozóan Márton Béla egyik hipotézise szerint a „koraközépkori vallási jellegű építészetben és díszítőművészetben” lelhető fel az előzménye. Véleményem szerint túlzás az ilyen jelleg feltételezése, hisz a népi építészetben számos példát találunk e motívumok előfordulására. Csilléri Klára néprajztudós szerint az áttört díszítés már a 18. századtól kimutatható a magyar népművészetben székek, padok támláján, tékákon és fali tükrökön.⁸ A díszítés festéssel párosult és elsősorban a növényi ornamentika érvényesült szemben a geometrikus formákkal akárcsak a villaépítészetben.

Szováta első fürdője, a Veress József által létrehozott sós fürdő a hagyatéka értelmében a helyi református egyház tulajdonába kerül át halálakor. A fürdőt azonban nem tudják nyereségesen megtartani, ezért 1900-ban az Igazgatótanács jóváhagyja annak eladását,⁹ és 1901-ben eladják Sófalvi Illyés Lajosnak, aki 36.000 koronáért vásárolja meg. Ugyancsak ő volt az, aki 1900-ban a Medve-tó körül hivatalosan is megalapítja Felső Szovátát és majdnem egy évtizeden keresztül az Illyés-féle Medve-tóként tartják számon. Ebből következik, hogy a szovátai fürdők egy kézbe kerülnek, és ily módon indul meg a fürdő egységes fejlődése. Az alsó részt Gérának, a felső részt pedig Felsőtelepnek avagy Telepnek nevezik.¹⁰ A

gyógyfürdőknek sikerült Illyés Lajos igazgatása alatt oly mértékben modernizálni az akkori terminusokban, hogy újabb villák építése vált szükségessé, hisz a gyógyulni vágyók száma egyre csak nőtt: „A fürdőtelepek Sófalvi Illyés Lajos tulajdonai, aki nagy befektetéssel a fürdőt a kényelem tekintetében már ez ideig is annyira berendezte, hogy az méltán a kellemes gyógy és üdülő-helyek közé sorozható s még a kényesebb igényű fürdőlátogatókat is kielégíti.”¹¹

Egy 1904-ben kiadott, a szóvatai fürdőéletet bemutató illetve „reklámozó” fürdőkalauz pontosan tájékoztat az akkori lakásviszonyokról, szállásról valamint az oda- és visszautazási lehetőségekről: „Budapestről a keleti pályaudvarról Arad-Tövisen átmenő gyorsvonat közveteln kocsiával Küküllőszegen át Sóváradiig. Honnan bér- és társaskocsikon ½ óra alatt juthatnak a fürdőhelyre. Marosvásárhelyről bérkocsin Balavásárig, onnan Sóváradiig a fentebb említett helyi érdekű vasút vonatával, érkezés délelőtt 11kor és még ugyanaznap estére vissza Vásárhelyre. A sóváradi-parajdi vasút valószínűleg már az idén kiépülvén, Szóvata közvetlen vasúti állomást nyer”.¹² A Kisküküllő-Balázsfalva közötti vasútvonal kiépülése természetesen egyet jelentett a fürdőváros fejlődésével. 1898-ban már felépült a sóváradi vasútállomás, de az idézet utolsó sorában említett sóváradi-parajdi vasútvonal csak 1906-ban készült el. A városban és a fürdőtelepen történő szállításban oroszánrészt vállaltak a fiákeresek, akik egészen a 20. századig jelentős szerepet töltek be. A bérkocsik tulajdonosairól is vannak pontos adataink, melyeket szemtanúk szolgáltattak. Ebben az összefüggésben megemlíthetjük Sántha Imrét, aki gazdálkodó ember volt és kétlovas fiákerrel járt, továbbá Szabó Sándort, akinek a fia, Szabó Lajos, esperes lett.¹³ A fürdőélet folytonos fellendülésének további tényezőjeként tudható be a város infrastruktúrájának fejlődése is, ugyanis a már fentebb említett forrás tanúskodása alapján is megállapíthatjuk, hogy táviráda és postaállomással rendelkezett úgy az Alsó- mint a Felsőfürdőtelep.

Ehhez járul hozzá 1904-ben az összekötő út megépítése a falu és a felsőtelep között, továbbá ez a folyamat kiterjed a telepen is, és ezáltal könnyebben megközelíthetőkké válnak egyes villák (Felső út, Rózsák utcája). A Medve-tónál kezdetben csak egy tizennégy szobás szálloda volt, és miután 1901-ben megkapta gyógyfürdői minősítést, felépült a tizennyolc szobás Bercsényi Szálló. Ez az építkezési folyamat tovább folytatódott, és 1903-ban László Polikárp, a ferencendi tartomány főnöke felépítette a Hunyadi Mátyás szállodát, majd Sándor János belügyi államtitkár a róla elnevezett villáját. Az építkezések tovább folynak és 1910-ben a Felsőtelepen már 48 villa volt, míg az Alsótelepen 28 villa épült fel.¹⁴ Az első világháború kitöréséig Szóvatafürdő virágkorát élte, minél igényesebb és nagyobb létszám befogadására szánt villák kivitelezésére törekednek, de e folyamatot nagymértékben visszavetette a háború. Sok villa megsérült, belső berendezésüket elégették, de a külső aspektusukra sem voltak tekintettel.¹⁵ A tulajdonosok nagy

része elhagyta ingatlanjait, és az Illyés-féle fürdővállalatot a Nemzeti Parasztpárt vásárolta meg.¹⁶ Az 1918-1925 között szünetelő fürdőélet és villaépítéset e holt-pont után ismét életre kel. 1925-ben a Tulipán Villától jobbra egy új villanegyed van felépülőben, már az ötödik villát építik. Ezt a víz bevezetését kérelmező levelekből tudjuk, Bergleiter Józseftől, aki villatulajdonos és a Villatulajdonosok Szövetségének is tagja. 1926-ban az említett helyen már nyolc újonnan épült villáról van tudomásunk, amelyekről szintén Bergleiter József levele – a felsőúti villatulajdonosok nevében írja alá – informál az elhelyezkedésüket tekintve is: a Tulipán villától a község felé. Dr. Pap és Dr. Moldovan is most építik ide a villáikat.

1926-ban Illyés Lajos fia, Illyés Tibor megalapítja a Villatulajdonosok Szövetségét, amelynek tagjai az 1927-es újralakulása után a következő személyek voltak: Badiu Simoin, Balló Lajos, Bergleiter József, Borbély Gyula, Demilescu Grigore, Huzella Gyuláné, Ilyé Klarissza, Klein Albert, Kővári Jakab, Lévy Lajos, Pap Ioan, Fleps Francisc, özv. Sándor Anna, Szlamál Lajos, Szabó Lajos, Székely Anna, Szentiványi Júlia, Szőke Géza, özv. Zapadeanu Dumitrúné. 1930-ban ismét újralakítják, amely alkalommal 29 személlyel bővült: Bernádi György, Berger Lilly, Bergleiter Józsefné, Ambrus József, Benedekné Ádám Mária, Bürger Albert, Culich József, Domilescu Eugenia, Domokos Károly, Dexter Béla, Flechtenmacher Béla, Frank Richárd, Gottschlien Hermann stb.¹⁷ A belépesi nyilatkozat a következőképpen volt megfogalmazva:

„Belépesi Nyilatkozat

Alólirott kijelentem, hogy Szovátafürdő Birtokossági szövetkezet tagjai közé egy üzletrésszel belépek. Kinyilatkoztatom, hogy az alapszabályoknak a tagok jogaira és kötelezettségeire vonatkozó határozatai és a szövetkezet vagyoni állapotára vonatkozó adatok velem közöltettek, azoknak mindenben alávetem magam.

Továbbá a szövetkezet iránti bármily kötelezettségeim tekintetében lakhely és fizetés helyeül Szováta fürdőt ismerem el és per esetére alávetem magam a járásbírósi eljárásnak és a târgu-mureş-i törvényszék területén lévõ, a szövetkezet által válasz-tandó bármely járásbírósi illetékességének.”

A villatulajdonosok igyekeztek minél hamarabb belépni a Birtokossági Szövetkezetbe, példának okáért lásd Dr. Hints Zoltánt, a marosvásárhelyi gyógyszerészt, aki kiskorú lánya, Hints Edit törvényes képviselője, felesége halála után (Tauszik B. Hugóné, Hints Etelka).

Albert Klein, a Klein villa tulajdonosa, aki foglalkozását illetően tanár, szebeni lakos is belép a szövetségbe. Az egyik fia Berlinben és a másik Szebenben tanul. A fürdővendégek illetve a magasabb igényszintnek való megfelelési vágy arra készítette a villatulajdonosokat, hogy átalakítási munkálatokat végezzenek ingatlanjaikon. 1931-ben a Klein villából három szobát lebontottak és helyébe tizenkét új szobát építettek. Ekkor a villa tulajdonosai Frida Klein és férje, valamint Albert

Klein és Johanna Petrovits voltak. A Géra mellett is volt egy kis villájuk, ahová a vizet nem tudták ekkor még bevezetni pénzhiány miatt. Bizonyos villák helyét az átalakítással kapcsolatos kérelmek alapján valamennyire sikerül beazonosítani. Példaképpen említhetjük, hogy az Erzsike villának, amelynek tulajdonosa Kádár József vízvezetéki ügyvivő, valahol mellette kellett lennie, ugyanis közösen létesítettek egy villanytelepet. Ez abból derül ki, hogy a villany bevezetése alkalmával Klein részére harminc villanykörte, míg Szabó részére negyven villanykörte szükségeltett.

Külön adatok maradtak fent a villatulajdonosokhoz kapcsolódóan, amelyekből az életrajzi háttér is kiolvasható. Ruhig László, marosvásárhelyi lakos az 1927-1928 évek előtti időszakban részvényekkel rendelkezett, de ekkor felkerült az ismeretlen helyre eltávozottak listájára, és ebből adódóan már nem hívják meg szövetkezeti gyűlésekre. Ez a törlés félreértés lehetett csupán, ugyanis ő állandó ingatlan vagyonnal rendelkezett Szovátán.

1925-ben újabb villanegyedek létesülnek a Felső úton. A vízbevezetését kérelmező levelekből derül ki, hogy még ebben az évben az ötödik villa van munka alatt, és Bergleiter József által szintén ilyen úton történő közléséből derül ki, hogy az említett helyen már nyolc villa áll, behatárolásuk megkönnyítése céljából úgy jelöli meg, hogy a Tulipán villától a község felé épültek. Felső úti villatulajdonosokként szerepelnek a levéltári forrásokban Dr. Pap és Dr. Moldovan. A különböző villák tulajdonjogi kérdései bonyodalmasak, főleg a két világháború közötti időszakban (zsidóüldözések).

A Bernády villát Bernády György, Marosvásárhely polgármestere építtette 1930-ban. Gazdagon díszített épületegyüttes, amelynek a központi részét maga a villa képezi. Egy kétszintes faszerkezetes épület, amelyet két oldalon hangsúlyos félmeletes tornyok tagolnak. Harmonikus egységet alkot az épület függőleges és vízszintes tagolása.

Az alsó szintre öt lépcsőfokból álló lépcső vezet fel, ahol a bejárati patkóíves ajtónyílás négy szárnyból áll, díszítése több egymáshoz plasztikusan illesztett üvegdarabból tevődik össze, amelyeket egymástól papálcák választanak el. Az ajtónyílás középső része hangsúlyosabbá válik azáltal, hogy diadalkapuszerűen felülemelkedik a másik két hasonlóan egyenes záródású részen. Az ívmezőt a két oldalon küllőkkel hat részre tagolt (három sima üveg és három virágokkal díszített üveg) körforma díszíti és a küllők tengelyében aranyozott virágmotívum látható, míg a központi részen egy keretben foglalt felírás olvasható.

Az ajtónyílás keretelése cserepekből induló stilizált, egymásba fűződő virágmotívumokkal díszített. A fentebb említett felirat fölött négy centiméterre előreugró indás, leveles díszítésű párkány található. Magasabban, 45 centiméterenként galambdúcok, közöttük szépen festett galambok jelennek meg. Legfelül három sor

zszindelyfedél zárja a kapuzatot. A kapuzat két oszlopának aljára be vannak vésvé a tervezők és faragók nevei: „TERVEZTE: VIGH ISTVÁN, KÉSZÍTETTE: DÚKA LAJOS, BÍRÓ IMRE, DOMOKOS TAMÁS, CSORTÁN FERENCZ, DOBOS SÁNDOR.” Írásbeli feljegyzéseink vannak róla, hogy Dobos Sándor más épületeken is dolgozott, a fürdőtelepi Jézus Szíve Kápolna (1936-1939) asztalos munkáit ő végezte el saját költségén.

Az ablakok formájukat szerint három kategóriába sorolhatók be, természetesen ezen belül megkülönböztethetünk több típust is. Jellegzetes az alsó szintre a patkóíves, az ajtónyíláshoz hasonlóan kialakított tagolású ablaknyílás, amelynek középső részén megismétlődik a patkóív motívum, de a patkó szárai meghosszabbított formában vannak jelen. A második csoportba tartozó ablakok esetében elmondhatjuk, hogy mindkét szinten előfordulnak, és érdekességük abban áll, hogy zsalukkal vannak ellátva és a keretelésük, amely kiterjed a külső fal felületére is, lángnyelveket utánzó, kékre festett motívumokkal dekorált. A különbség az említett ablakok között csupán annyiban van, hogy a földszinten kétosztatúak, míg az emeleten egyosztatúak. A harmadik kategóriában tartozó ablakok egyszerű kiképzésűek, egy- vagy többosztatúak.

Az alsó szintet a felsőtől egy kissé kiugró párkány választja el, amelyet kisebb-nagyobb méretű szívekkel díszített zárt erkélysorozat követ. Ilyen körülmények között a főhomlokzat emeleti része négy ugyanolyan módon kialakított szegmensből áll, és a két szélén pedig egy-egy tornyocska látható. A jobboldali tornyot lángnyelvű ornamentikával kiképzett ablak tagol, viszont hiányzik a szívekkel díszített zárterkély, helyette sima felület van. A népi ornamentika emlékeit őrzi a tulipánmotívum használata, amellyel főképpen az ablakok díszítése esetében találkozhatunk. Érdekes megfigyelni, ahogy a tulipán szára köré szerveződnek az ablaküvegek és ennek függvényében történik meg a tagolás. A főhomlokzat a két toronysisak által közrefogott, indás, leveles, virágos motívumokkal festett háromszögoromzattal zárul, amely inkább a bejárati ajtónyílás függőleges vonalában helyezkedik el.

A villához tartozik még a két kapu, a nyári társalgó és a szakállszárító, amelyek tervezésében a fentebb említett mesterek mellett részt vettek még Bocskay Vince, Piroska Endre, Simon György, Sáry Jenő, Domokos Tamás, Duka István, Domokos Márton is. A főkapu díszítése hasonló a villa bejárati ajtónyílásának kereteléséhez, hisz itt is két bordázott vázából indulnak a stilizált indák és virágok (tulipán, boglárka stb.), és behálózzák a kapu homlokzatát. Az oszlopok szegőmintái egyediek, hibátlan formájúak, népi eredetűek. Alkata szerint magasított gyalogkapu egymás fölött két szemöldökfával. A gyalogbejáró nyílását sajátos patkóív zárja. A két szemöldökfa között lévő ürt hét plasztikusan faragott díszoszlop tölti ki. Zszindelytetős, galambdúcós, reprezentatív jellegű kapu. Egyedi sajátosság az, hogy a homlokzat mindenik tölgyfaléce áttört faragású, és az így képződő üregek

stilizált tulipánt érzékeltetnek. Plasztikusak, nagyon szép formájúak a szakállszárító és a társalgó oszlopai.

A Szováta villa nagy valószínűséggel már az első világháború előtt felépült. Főhomlokzatát meghatározza a három faszerkezetes, toronyszerű, egyszeresen tagolt rizalit, amelyek jelenlétük révén hangsúlyozzák az épület függőleges tagoltságát. A háromszintes villa ajtó- valamint ablaknyílásai egyenes záródásúak, egyszerűek, de annál gazdagabb kiképzésben részesültek fából készült alkotóelemei. Nagyméretű, áttört faragással alakított leveles tulipánok díszítik, amelyek a fehér alapon szembetűnően érvényesülnek. A központi kiugró részt mindhárom oldalról félköríves záródású levegős nyílások határolják, amelyek sarokdíszei között felfedezhetjük az ősi pegazusokra emlékeztető figurákat. A két oldalsó kiugró épületszárny földszinti és első emeleti szintjén a párkányok alatt közvetlenül látható keresztre emlékeztető csüngő díszsorozat, amelyek központi részén egy vagy több körtemotívum található.

A Bírak villája a két világháború között épült fel, megnevezése is jelzi építőit, ugyanis román törvénybírók emeltették. A villa befogadóképessége a többi szováta villához képest nagy. A háromszintes faszerkezetes épület főhomlokzatát a négy kiugró épületrész határozza meg. A főbejárati ajtónyílást megelőzi egy kisebb pavilonszerű, kiugró rész, amelynek nyílásait diadalkapuszerűen kialakították, abban az értelemben, hogy a főnyílás magasabban helyezkedik el, mint a két oldalsó nyílás. Ezek sarokdíszítései áttört, stilizált, egymásba kúsó virágmotívumokból állnak.

A bejárat két oldala nyitott balluszteres mellvédre támaszkodik, és az egészet egy hullámos fedélzet zárja. Az egész épület azt a benyomást kelti, mintha ablaknyílások ezreiből lenne összekomponálva, éspedig olyan szimmetrikus egységet hozván létre, amelyet lehetetlen megbontani. A kiugró épületrészek szintjein zárterkély fut végig, és félköríves, többosztatú nyílások hada érvényesül. Az ablakok ívmezejét küllők osztják hat avagy nyolc részre. A kiugró részek közé zárt homlokzati részeken az alsó szint esetében érvényes a fenti megállapítás, az első emeletet balluszteres, nyitott faoszlopos tornác tagolja, a legfelső szinten, viszont háromszög- oromzatos tetőablakokat láthatunk. Az egész villa gazdag és színes tagoltsága, valamint nagysága révén kiténik a többi villa sorából és hivalkodva magára vonzza a tekinteteket. Régebbi képeslapok tanúsága szerint az előudvarában egy sor egyszintes, faszerkezetes, felfűzött teremsor állott, amelyet később lebontottak. Ma a villa udvarát a társalgásra, kisebb pihenőkre alkalmas pavilonok teszik hangulatossá.

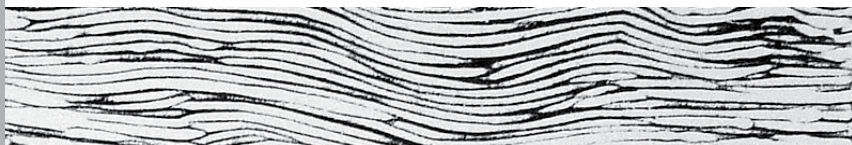
A Klein villa kastélyszerű monumentalitásával hivalkodik, 1996-ban visszakapta a tulajdonosa, és az akkori renováltatás következtében néz ki így ma. Sajnos, alaprajz, illetve régebbi felmérések hiányában kerül sor a leírására. A villa tipoló-

giáját vitatva besorolhatjuk a részben Fachwerk elemeit is felhasználó villák kategóriájába, amely hegyi, svájci jelleget hangsúlyosabbá teszi a két oldalsó, erős és reprezentációt sugalló torony, amelyek kissé kiugranak a főhomlokzat síkjából. A háromszintes épületet a két torony közötti homlokzati részen két cseréppel fedett támpillér erősít meg, amelyek inkább a reprezentáció célját szolgálják, mintsem a támasz szerepét töltik be. A földszinti részt az első emeleti résztől cseréppel fedett párkány választja el, amely hasonló módon megismétlődik a második és harmadik szint között is.

A főbejárati nyílás fából készült háromszög oromzattal zárul, és a toronyszerű részbe nyílik. Egyszerű, egyenes záródású hol kisebb, hol nagyobb méretű ablakok tagolják a különböző szinteket. A földszint alsó, körülbelül negyed része különböző méretű kövekkel kiképzett rusztikus megoldás nyomait viseli. Az udvarra nyíló rész, az oldalhomlokzat, ebben az esetben fából kialakított korlátos, mellvédes oszlopokon nyugvó tornáccal büszkélkedik. Ezeknek az oszlopoknak alsó és felső részükön két-két bevágás látható, valamint az ezeket összekötő vízszintes gerendákról szimmetrikusan szerkesztett csüngődíszek lógnak le. A harmadik szint inkább félemeletnek számít, itt az ablaknyílások is jóval kisebbek, mint az alsóbb szinteken. Az egész épület fehérre van festve, mely szín még inkább hangsúlyozza az épület monumentalitását.

Jegyzetek

1. Császár László (szerk.): *Épülettípusok a kiegyezés utáni Magyarországon*. 1995, Budapest. 99.
2. Lásd a Hosszú utca.
3. Nicolai Hartmann: *Esztétika*. Magyar Helikon, Budapest, 1927. 207.
4. Uo. 342.
5. Csejdy Júlia: *A Fonyód-Bélatelepi századfordulós villasor*. In: *Magyar Műemlékvédelem*, XIII. (szerk. Bardoly István). Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest, 2006. 268.
6. Shwarz Mario: *Die Landhausarchitektur am Beispiel von Reichenau*. Uő. *Die stilistische Situation im Willenbau um die Jahrhundert wende. Landhaus und Villa in Niederösterreich 1840-1914*. Wien, 1982. 89-100. és 115-143.
7. Sinkó Katalin: *Viták a nemzeti ornamentika körül 1873-1907 között*. In: *Romantikus kastély*. (szerk. Vadas Ferenc) Budapest, 2004. E vita forrása a művészet keletkezése körül kialakult probléma volt, éspedig pontosan az a kérdés, hogy „miért éppen a népi kézművészet bizonyos ágaiból eredő virágos díszítő-motívumkincs képezte az alapját.”
8. Erre vonatkozóan a részletes leírás érdekében lásd: Márton Béla: *Fából faragott dísztermények a Sövidéken*. Szováta, 2002. 9.
9. *Erdélyi Protestáns Lap* (továbbiakban EPL): III. évfolyam, 3. sz. 20.
10. I. m. 243.
11. *Szováta alsó és felső gyógyfürdői*. A Fürdőigazgatóság kiadása, 1904. 4.
12. Uo.
13. A többi fiákeres neve: Muszka László, Kalányos Géza, Simó György, Gálfalvi Ferenc, Márton Zsigmond, Ötvös Vilmos. A rájuk vonatkozó részletesebb információk érdekében lásd: Márton Béla: *A szovátai fiákeresek és a fiákeresek*. In: *Hazanézó*, XIII. évf., 1. sz., 2002.
14. Fekete Árpád – Józsa András – Szőke András – Zepeczaner Jenő: *Szováta 1587–1989*. Székelyudvarhely, 1998. 245.
15. Leég a Bély szálló, az Illyés-féle szálló.
16. Fekete Árpád – Józsa András – Szőke András – Zepeczaner Jenő: i. m. 258.
17. I. m. 262.

Gub Jenő

Természet- és környezetvédelem

Kulcsszavak: védett területek; védett növényfajták; erdők szerepe, védelmük.

*„De a kidöntött fenyők nem perelnek!
Csak törzsük helyébe nyilall az ég,
mint fellebbezője gaz ítéletnek,
melyek kivégzik szálfák tömegét.”*
(Gál Éva Emese)

A természetvédelem, a természet élő és élettelen tárgyainak a megóvása, fenntartása, szükség szerinti helyreállítása és bemutatása. A természetvédelem hatósági, tudományos, gazdasági, műszaki, kulturális és egyéb tevékenység, amely nem szűkíthető le csupán a ritkaságok megóvására. A természetvédelem tárgyai sokfélék, ezek közül itt kettőt emelnék ki: növények és növényritkaságok, valamint állatfajok. Növényfajok, növénytársulások, magányos fák, facsoportok, erdők, kertek, parkok, arborétumok, amelyek tudományos, kulturális vagy más közérdekű szempontból, környezeti jelentőségük, ritkaságuk, különlegességük miatt értékesek.

Vannak ugyanakkor hasznos, ritka vagy kipusztulással fenyegetett vadon élő állatfajok, és említést érdemelnek még a kiveszőben lévő háziasított állatfajták. Az ökoszisztémák legfontosabb komponensei a növénytársulások, mivel csak a zöld növények képesek kozmikus energiát felfogni és azt átalakítva más élőlények számára hasznosíthatóvá tenni. A zöld növények által termelt szerves anyag képezi közvetlenül vagy közvetve az ember és az állatvilág létalapját jelentő tápanyagot, és termelik az életet fenntartó oxigént.

A természetvédelem passzív és aktív tevékenység keretében valósul meg. A passzív természetvédelem legegyszerűbb formája, amikor nem okozunk kárt a természetben. Ilyenkor a védelem alá helyezett területeken a természeti folyamatokat szabadon engedik érvényesülni. Az aktív védelem az egyes védett fajok és életközösségek érdekében beavatkozik a folyamatokba, igyekszik elhárítani a káros hatású jelenségeket, és kedvező körülményeket biztosít a védett fajok szaporodásához és fenntartásához.

Országunkban egy igen körültekintően megszerkesztett környezetvédelmi törvény hivatott betartatni az erre vonatkozó szabályokat.¹ A törvény világos, sok szakasza rendelkezik a természeti környezet megóvásáról, a kihágásokat elkövetők, törvénysértők megbüntetéséről. Ennek ellenére a tapasztalatok szomorúak, és lehangelőak. Felvetődik bennem a kérdés, emlékszik még valaki egyáltalán erre a törvényre? És ha igen, ki tartja be? Ki védi nálunk a természetet a kevés elhivatott és megszállott, jó érzésű emberen, hatalom nélküli pedagóguson, a természet és környezetvédelmi szervezeteken,² alkalmazottakon, tagokon kívül? Kit büntettek meg védett növények tömeges letarolásáért, piaci árúvá züllesztéséért?

Évente többször megfordulok a Békás-szorosban, ahol minden alkalommal találkozom néhány gyerekekkel, akik füzetlapok közé préselt Havasi gyopárt (*Leontopodium nivale*) árulnak nyugodtan, nagy biztonsággal. A kolozsvári piacokon gátlástalanul árulják az illatos Henye boroszlánt (*Daphne cneorum*), Temesváron, de más városokban is, például Szovátn csokorszámra kínálják megvételre a Csillagos vad nárciszt (*Narcissus stellaris*). Székelyudvarhelyen vedrekből árulják a Zergeboglárt (*Trollius europaeus*). Ezek a növények hivatalosan, országosan védettek, de a természet pusztítása nem áll meg néhány növénynél. A Mezőhavas páratlanul szép andezit sziklaomlását, a Cserepeskőt régóta szétrobbantották, kőbányát nyitottak, ahol a kitermelés szünet nélkül folyik. 2001-ben ennek a helyzetnek a megoldására lakossági fórumot szerveztek, ahol minden hivatalos és nem hivatalos személy egyhangúlag a kitermelés leállítását mellett foglalt állást. Ez azonban csak annyira volt hatásos, hogy a kitermelés még jobban fokozódott.

A környezetvédelem világszintű fórumain sem jobb a helyzet, éppen ezért sürgős változtatásokra lenne szükség! Ehhez természetesen következetes, a gyakorlatban is működő jogi szabályzásra, természetvédelmi műveltségre, szépérzékre, a természet önzetlen szeretetére lenne szükség. A következőkben néhány a vidékünkön is előforduló, nagy értékű védett növényt fogok bemutatni. Romániában 54 növényfajt és alfajt nyilvánítottak a törvény által védettnek, melyek közül nálunk is megtalálhatóak egyesek.

A Csillagos nárcisz, Mezei vadnárcisz (*Narcissus stellaris*). Az amarilliszfélék (*Amarilliacae*) családjába tartozó nárcisz (*Narcissus*) nemzetségnek mintegy 22 faja él. Ezeket a kedves, szép növényeket a különböző hosszúságú, többnyire nagyon feltűnő, a porzókon kívül elhelyezkedő mellékpárta jellemzi. A nárciszfajok az Alpok déli nyúlványaitól a Földközi-tenger vidékén át Nyugat-Ázsiáig nedves, hegyi réteken tanyáznak. Ez a bojtos gyökerű, hagymás, földalatti szárú 2-6 milliméter széles, lándzsás levelű, szép fehér virágú növény állománya az utóbbi években erősen meggyérült. Felelőtlen emberek értelmetlenül pusztítják, letarolják, gyökerestől kitépik vagy éppen kiszántják. A csillagos nárciszt általában összekeverik az illatos, de mérgező kerti virággal, a Fehér nárcisszal (*Narcissus poeti-*

cus), melynek hófehér mellékpártája pirosas szegélyű. Persze a csillagos nárciszt is lehet kertben termesztetni, mint bármelyik más nárciszfajták. A nárciszok régebben gyógynövénynek számítottak, virágjukat, de főleg hagymájukat használták orvosságnak, mivel gyengén bénító hatású alkaloidot, narcisszint tartalmaznak. A nép a vadnárciszt is mérgező növénynek tartja.

A Rigópohár, Boldogasszony papucs (*Cypripedium calceolus*). A kosborfélék (*Orchidaceae*) családjának Cypripedioideae alcsaládjába tartozó Rigópohár szépségénél és ritkaságánál fogva egyik legértékesebb, a védelmet méltán megérdemlő vadvirágunk. A kosborfélék különleges növények, szépségükkel már régen megigézték az embert, csodálattal tekintettek mindig rájuk. A növényvilág legnépesebb csoportja, 25.000 ezernél is több faj tartozik közéjük, amelyet a Föld valamennyi kontinensén megtalálunk. Formagazdagságuk minden képzeletet felülmúl, virágaik megporzása bonyolult mechanizmusok szerint meg végbe, csírázásuk élettana különleges, alkalmazkodásuk nagyon sok érdekes jelenséget mutat. A Rigópohárnak földalatti szára, rizomája van, valamint 1-2 virágú földfeletti szára. Az alsó levelek elliptikusak, érdes szőrösek. Virága tetszetős kinézetű, a lepellevelek 3-5 centiméter hosszúságúak, a mézajak sárga színű, nagy, 3-4 centiméteres felfújt és papucs alakban mélyen kiöblösödött, a többi lepellevel vörös-barna. Ez a májusban nyíló, ritka virág vidékünkön a Zoltán-fennsíkon fordul elő, mindössze néhány példányban. Kevesen ismerik, a növény nagy szerencsésjére.

Kockásliliom, Kotuliliom vagy Erdei liliom (*Fritillaria meleagris*). A liliomfélék (*Liliaceae*) családjába tartozik, egyike legszebb vadvirágainknak. Gyökere bojtos, hagymás földalatti szára húsos pikkelylevelekből áll, föld feletti szára alacsony, kevés levelű. Csodaszép virágai 3-4,5 centiméter hosszúak, bókolóak, a lepellevelek rózsaszínes vörösésbarnák, sakktablaszerűen kockázottak, innen kapta a nevét is. Nedves réteken, ligeterdőkben április-májusban virágzik. Ez a ritka növény nálunk is előfordul, a szovátai Vizerdeje nevű részen.

Nem csak egyes növények érdemelnek védelmet, hanem egész növénycsoportok vagy nagyobb kiterjedésű élővilágok, mint amilyenek például az erdők. Nagy kiterjedésű erdők vannak a világ számos pontján, gondoljunk csak az esőerdőkre vagy a tajgai fenyvesekre. Szerényebb, de azért jelentős mennyiségű fakészlettel rendelkeznek a mérsékelt övi lombhullató és örökzöld erdők, ahová a mi kis térségünk erdősegei is tartoznak.

Közép-Európában a bányászat fellendülésével már a 13. századtól a faszénégetéssel és üveghuták kialakulásával fokozott erdőirtás kezdődött. 1426-ban Zsigmond király eltiltotta az erdőtalaj szántóföldé alakítását. Az 1565-ben kiadott *Constitutio Maximiliana* nevű királyi rendelet korlátozza az erdei legeltetést, és megtiltja a magfák kivágását, így kívánja megoldani az erdőfelújítást. 1769-ben Mária Terézia adott ki erdőrendtartást, mely szerint meg kell kezdeni a mester-

séges erdőtelepítést. Minden ház lakosát évente legalább húsz fa ültetésére kell kötelezni. Az egyes vármegyékben csemetekerteket, fanevelőket kellett létesíteni, hogy a kiültetésre alkalmas csemetéket a lakosoknak onnan ingyen adják.

Az 1800-as években divattá vált a hamuzsírőzés (kálium-karbonát készítés), amelyet puskapor- és üvegyártás céljából készítettek.³ Ez a tevékenység sok helyen, például a Kis-Küküllő felső folyása mentén is az erdőket súlyosan károsította, valósággal kiirtotta. Érdekes megfigyelni, hogy ebben az időben Krámer György tábori orvos, botanikus, már arról írt, hogy a tüdőbaj a legfátlanabb területeken pusztít. Maga Széchenyi István is igen fontos feladatnak tekintette az erdőtelepítést.

A felvázolt példákban is kitűnik, hogy a századok folyamán az emberek tisztában voltak vele, hogy az erdő az élet fenntartója, sokhasznú, felbecsülhetetlen értéket képvisel, melynek védelmére szükség van. Elsősorban az élet fenntartásához nélkülözhetetlen oxigént termeli. Minden zöld levél egy parányi kémiai laboratórium, a vegyi folyamatok sokaságának helye, ahol a csodálatos fotoszintézis eredményeként az oxigén keletkezik. A zöld levél másik produktuma a szerves anyag, mely az oxigén mellett az élő szervezetek létalapja. Az erdő óriási nyersanyagforrás, az ipar nagy kincse, de paradox módon ez beláthatatlan veszéllyel is járhat. Manapság az erdők felhasználásának 80%-a gazdasági célú.

Az erdő sokféle növény- és állatfaj élettere, laktere. Pusztulása, pusztítása életközösségek megsemmisítését vonja maga után, ami ugyancsak helyrehozhatatlan következményekkel járhat. Az erdeink számos gyógynövénye ugyancsak díjmentesen kínálja magát, a betegségek megelőzéséhez, leküzdéséhez. Igen jelentős az erdő időjárás befolyásoló szerepe is. A szelet megfékezi, az eróziót megakadályozza, véd az árvizek ellen. Mikroklimája kedvező, csökkenti a hőmérséklet-ingadozásokat. Erdő nélküli területeken mindig erősebb a szél, pusztítóbbak a fagyok. Bizonyításként hozunk fel egy közeli példát. Szovátnán, a Szováta-vize völgyében, ahol az erdőket nagyrészt kiirtották, hatalmas vágott területek, csupasz hegységek vannak. Az 1970-es árvíz idején itt a patak kiöntött, hatalmas károkat okozva. Ugyanakkor, a Sebesd-patak, amelynek a völgyében a hegységek még erdők borították, ki sem lépett a medréből! A fejlődés erdő nélkül nem fog menni.

Jegyzetek

1. Lásd erre vonatkozóan: *Hivatalos Közlöny*, 1995. december 30, 304 sz. Ezt 2000-ben újrapublik.
2. Ilyen például a Marosvásárhelyen lévő Milvus.
3. Egy mázsa fából mindössze 5-6 dekagramm hamuzsírhoz jutottak.

Szakács László

A Medve-tó és a környéki faállomány

Kulcsszavak: *Medve-tó; sós tavak; természetvédelmi területek.*

Páratlan természeti értékeinek megóvása érdekében a Medve-tó és a környéki faállomány rezervátummá nyilvánítása 1993-ban valósult meg,¹ de védett területként már 1970 óta ismert,² majd az 5/2000-es törvény értelmében országos érdekelttségű védett területté vált. A védett terület Szováta belterületén fekszik, összterülete 79 hektár, amiből a tavak 5,7 hektárt foglalnak el, a többit erdő borítja.

Geológiai szempontból a Sóvidék részeként Szováta vulkanikus kőzetekbe ágyazott sósziget. A sómasszívumot aránylag vékony agyagos, homokos talaj borítja. Az általában kopár, sőtűrő fűfélékkel borított szegényes sós felszínektől eltérően, itt a só tömbök fölött évszázados erdők találhatók, életképes nagytermetű fákkal. Az összefüggő erdőket alkotó fajok a következők: a kocsányos és kocsánytalan tölgy (*Quercus robur*, *Q. petraea* - 37.61%), a bükk (*Fagus sylvatica* - 26.41%), a gyertyán (*Carpinus betulus*- 34.25%). Helyenként megtaláljuk a lucfenyőt (*Picea abies*- 1.71%), a fekete és az erdei fenyőt (*Pinus nigra*, *P. sylvestris*), de találunk jegenyefenyőket is (*Abies alba*). A fenyők, de a lombhullatók is tekintélyes nagyságot érnek el, nem ritkák a 60-70 centiméter átmérőt is meghaladó példányok.

Ezen kívül előfordul a madárcseresznye (*Cerasus avium*), a rezgő nyár (*Populus tremula*), a vadalma (*Malus sylvestris*), a veresgyűrűs som (*Cornus sanguinea*), a galagonya (*Crataegus monogyna*), a mogyoró (*Coryllus avellana*), a kőris (*Fraxinus excelsior*) a mezei juhar (*Acer campestre*), a korai juhar (*Acer pseudoplatanus*), stb. Ritka és védett fajok is találhatóak, mint a Teleki virág (*Teleki speciosa*), kisasszonypapucs (*Cypripedium calceolus*). Gazdag az állatvilága is: számos gerinctelen faj, kétéltű, hulló, madár és emlősfaj található a térségben.

A természetvédelmi területen több sós tó alakult ki. A Medve-tó Szováta legnagyobb, legismertebb és legfontosabb tava. Európai hírű, de világszinten is elismert heliotermikus tó, amely tulajdonsága különleges keletkezésének következménye. A tó felülete 40235 négyzetméter, legnagyobb mélysége 18,4 méter, átlagmélysége 10 méter, 502 méter tengerszint feletti magasságon fekszik, nevét a kiterített medveörhöz hasonló alakjáról kapta.

A tó eredetéről több feljegyzés is született, bizonyítottan 1875-80 között keletkezett meteorológiai, geológiai és hidrológiai eseménysorozat következtében egy kaszálórét helyén.³ A réten átfolyó patakok (Köröstoplica és Aranyos) vize lassan feltöltötte a kaszáló helyén beomlás által keletkezett mélységet, folyamatosan oldva a meder és alapzat sóját. 1900-ban a só koncentrációja 300 g/l volt, jelenleg 233 g/l-re csökkent. A sótartalom nem egyforma, rétegződést mutat, alacsony a felszínen, növekszik 3 méter mélységig, majd nagyjából állandó a fenékig.

A tóba ömlő patakok vize egy körülbelül 8-12 centiméter vastagságú édesvízréteget alkot a sós tó felületén, amely átengedi a napsugarakat, viszonylag hideg marad, miközben meggátolja a visszasugárzást, így a sós víz melegszik 2,5-3 méter mélységig, onnan pedig fokozatosan kihűl. A felszínen a víz hőmérséklete 10-20 C° lehet, 1-1,4 méter mélységben megközelítheti a 30-40 C°, míg az 1,4-3 méter mélységben elérheti az 50-60 C°. Az alacsonyabb rétegeknél újból 20 C° köré esik a hőmérséklete. 1900-ban 2,7 méter mélységben 70 C° mértek, 1910-ben 51 C°, míg 1994-ben 48 C°.

A Mogyorósi-tó szintén az 1870-es években alakult ki. Felülete körülbelül 3600 négyzetméter, 4 méterrel a Medve-tó szintje alatt található, így e tavat a Medve-tó vízfölöslege táplálja. Ez a tó is heliotermális jelleget mutat, de itt nem találjuk meg a Medve-tóra jellemző rétegezettséget. Ennek magyarázatát a tó sekélyebb mélysége (körülbelül 6,5 méter), valamint a Medve-tóból átfolyó felszíni édes és kevésbé sós vizekben találjuk. A vízfölösleg a Sósárokba folyik, amely főleg szárazabb nyarakon havas táj jelleget kap a felszínen kicsapódó sótól. A Sósárokból a víz a Szováta-patakába folyik.

A Medve-tótól északnyugati irányba találjuk a Vörös és a Zöld tavakat, amelyek az erdő által körülvett, egymásba kapcsolódó víztükrökkel festői képet alkotnak. Felületük a Medve-tó szintje fölött terül el, így vízfölöslegük a Medve-tóba ömlik. A 70 méter hosszúságú Vörös-tó nevét a vízében nagy számban előforduló vöröses színű sóférgről (*Artemia salina*) kapta, amely nevével ellentétben nem féreg, hanem alacsonyrendű rákocská. A jóval kisebb Zöld-tó nevét a vízében tükröződő lombok zöldjének köszönheti. Ettől függetlenül színe gyakran vörös a sóférgek jelenléte miatt. A tavak közvetlen közeléig húzódó faállomány lehulló lombja évtizedek alatt vastag iszapréteggé alakult. Jelenleg a feltöltődési folyamatok miatt csökkenőben van a tavak felülete, valamint mélysége. E két tavat rejtő völgykatlan végében, a Vörös-tó mögött, felszínre tört sósziklákat találunk.

Az 1400 négyzetméteres, rozsdavörös színű Rigó-tó meglehetősen fiatal képződmény, végső formáját a múlt század '50-es éveiben nyerte el. Vízfölöslege a Sósárokba folyik. A Medve-tó fölött, északi oldalon, az erdő által körülfogva találjuk a Piroska-tavat. Só koncentrációja annyira alacsony, hogy édesvízre jellemző élővilág alakulhatott ki benne (halakat, kárászokat is telepítettek a tóba).

A védett terület határán kívül, a Zoltán-tető délkeleti részén található Szováta legrégebbi (jelenleg is létező) sós tava, a Fekete-tó, amely 1710-ben keletkezett és a Medve-tó kialakulásáig Szováta legjelentősebb tava volt. A védett terület jelenleg az erdőszet valamint a szováta önkormányzat védnöksége alatt található: az erdőszet az erdőkért, az önkormányzat a tavakért felel.

Jegyzetek

1. Megyei Tanács 19/1993-as számú Határozata alapján.
2. Ordinul Comitetului de Stat al Geologiei, nr. 65/3.03.1970.
3. A tó keletkezéséhez lásd bővebben: Fekete Árpád – Józsa András – Szőke András – Zepeczánér Jenő: *Szováta 1587-1989*. Székelyudvarhely, 1998.

Uszadék

Törés

Fazakas Attila

Mons Vesuvius

Mindaz él, amiben hiszel.
Apolló lábnyoma hever itt
a kút kávján. Távol Pompeji
ragyog: ez az út Paestum
felé fordul...

Erósz, Erósz, miféle játékot
űzöl velem; vén kezem nem bír, rest
már építeni újabb hajlékot!

*(...) Merengtem a kiásott városon,
és hallottam utcáján az őszi lombot
peregni. Mint halk szellemláb osont,
s itt-ott, az alvó hegy moraja zsongott
át a tetőtlen csarnokon...*

Valentine Visconti fia

Az élet bár olcsó képeivel sokszor megrabolt
Hűséges szellemem mindig visszavezérelt
Több társam testvériségről papolt
Valentine Visconti fia a védelmébe vett

Mindenki magának kapar, ily tanulságot adott
Az élet nem tett velem sem kivételt
Több társam míg a testvériségről papolt
Valentine Visconti fia a védelmébe vett

Herceg! Sorsom bár sokszor megrabolt volt
Hűséges szellemem engem mindig felékesített
Több társam a testvériségről csak papolt
Valentine Visconti fia a védelmébe vett

Fibula

... égnie kell köveknek, földnek,
égnie kell füveknek, fáknek –
    égnie kell a forró nyári szélnek,
    égnie kell bölcsőnek, tanyáknak;

    égnie kell a lovak vak sörényének,
éjjel, ha lángrakap könnyű pohárszék

    égnie kell a kicsinyke könyvtárnak;
    tükröknek, függönynek, szétpattant
tányérnak – Hydrának, Kassziopeiának

ablaknak,
    ajtóknak
        nehéz szimfóniáknak kell messzire
    égniük
– a nyári éjszakának

    lombok vad susogásának – a szélnek
    levetett fibuláidnak

    mindegyre égniük,
    áttüzesedniük kell...

Watteau kertjében

Alszik az erdő, a kert, a ház is –
Szökőkútak tarajába
Lombok ága hasogat,
Nyarak csipkéje kibomlik
Kinevetheted Hold-fehér
arcomat...

Hintácskádat felcsapom,
Érosz itt labdázgat;
Bokrok mögött járkál a szél,
Csókol szobortomporokat.

Alszik az erdő, a kert, a szél, a ház is...
„Jöjj, estém, jöjj!...
Elnyugodni a fűvön – ...”
Vihar száll a fellegekben,
Kert vizében csillagözön.

Húrokra borult lámpás,
Alszik a kezem,
Az erdő, a fény, a kert, a ház is;
Szép, sekély szeretők keble kibuggyan;
Szempillád, mint az éj patakzik;
Halkan az énekem szétfut, él
A fényben, a könnyben, a kőben, a lombban...

Gendzsi herceg története

Ó, az ágyasok, az ágyasok feküdtek kinn a napfénymosta teraszon
Súlyos, gyűrött ruhákban pihent a szívem választottja
Mellettük üres hangszer feküdt, a feszített húrokon megrezdült a szél –

Ifjú volt a tavasz, amit úgy csodáltam; a hegy alján
Barackfavirág-zuhatagot sodort el a szél
Rajongó, éretlen szívvel lestem mindig őt
Ha kilépett súlyos ruháiból és egymás hátát nevetve mosták –
Barackfavirág szirmai, női háta ragyogtak a fényben

Molnos Ferenc

Két égő

– Aztán, amikor még jössz, fiam, hozz két égőt! – mondta búcsúzóul anyám. – Két hatvanast!

El szokta mondani, mire van szüksége, s én hét fordultával, mikor újra jövök, hozom. Többnyire ételmet kér, húst, vaját, gyümölcsöt, de sajnos, igen gyakran gyógyszer is. Olykor a kezembe nyom néhány tízest, hogy legyen, amiből az igényelt dolgokat megvegyem. „A többi legyen a tied!” – teszi hozzá, amikor tiltakozom, hogy a vásárláshoz elég lenne a fele is. Ha háromnál hosszabb a felsorolás, jobb ha leírom. Mindig hordok magamnál papírt, írószert. Számtalan összehajtogatott lappal tömöm a zsebem, rajtuk különböző fontos és még fontosabb feljegyzésekkel. Időnként leltárt tartok, kiselejtezem azokat, amelyekről bizonyosan tudom, hogy elavultak. Másokat gonddal visszarakom valamely zsebembe, aztán addig őrizgetem, amíg azt is elfelejtem, hogy mit és miért jegyeztem oda. Kevesebbet többnyire feljegyzés nélkül is sikerül megjegyeznem. Elsorolom magamban egyszerű-kétszer, hogy nyomot hagyjon a kopó memóriában.

Ezt a két izzót nem írom sehová. Csak nem feledek el két vacak villanykörtét! Nem is tudom, hogy miért hatvanast kért. Spórolni akar vele? Hiszen alig égeti. Egy kicsit este, lefekvés előtt, s egy kicsit kora reggel, amíg meggyújtja a tüzet. Nem igen olvas könyvet, újságot nappal sem, nemhogy este, lámpafénynél. Inkább a tévét nézi, azt meg sötétben is lehet. Pedig valamikor sokat olvasott. Bátyámmal szatyorban, hátizsákban hordtuk haza a könyveket a falusi könyvtárból. Aztán anyámmal kiegészülve, rávetettük magunkat a könyvhalomra, elosztottuk háromfelé. Kapkodtuk az ígértesebbnek tűnő regényeket, hogy minél hamarabb olvashassuk. Végül, persze, mindenki mindent elolvasott, s lehetett menni az újabb szállítmányért, hogy előlről kezdjük az osztozkodást. Amint cseperedett, öcsénk is beállt az olvasók táborába, s apámmal is megesett, hogy esténként nem ment el valamelyik szomszédba kártyázni, inkább az olvasást választotta. Akkoriban történt, hogy tanárunk, aki később közíróként, televíziós szerkesztőként vált ismertté, egy este valamiért hozzánk látogatott, s mikor betoppant az ebédlőként, nappaliként, hálósobaként, gyermekszobaként, de egyebek mellett olvasóteremként is működő konyhánkba, a száraz bükkfahasáboktól dúdoló kályha körül családunk mind az öt tagját kinyitott könyvekkel a kezünkben találta. Álmélkodva nézte a vaskos köteteket, kíváncsi volt rá, hogy mit olvasunk.

– Ilyet még nem láttam – mondta akkor álmélkodva. – Hogy kivétel nélkül, mind az öten olvassanak?! Egyetlen szobában, egyszerre, méghozzá komoly könyveket!

Sok év telt el. Azóta az a kályha sem dúdol olyan szépen, s hűvös estéken sem tudja már a sokfelé ment családot maga köré gyűjteni. Egykori gyermekek azóta felnőtünk, családot alapítottunk, szétmentünk a világba, ki erre, ki arra. Ha olykor összejövünk még, akkor sem ülünk karéjban a kályha elé valami könyvvel, mindnyájunkban csillapodott az olvasási láz.

Az öregek korán fekszenek. Törődött testüket húzza az ágy. Apám igaz, hogy bújja a keresztretjvényeket egész nap, s a napi újságot is átforgatja, de este már ő sem marad fenn sokáig. Akkor miért spórolnak mégis annyira? Legalább látnának a százas égővel, nem hunyorognának vaksin, s az sem fogyasztana sokat. De mindez csak addig jár a fejemben, amíg ott vagyok, amíg a busz el nem visz abból a faluból, amely nekem jobbára csak emlék. A mostani falu már más, számomra ismeretlen, idegen. Pedig ugyanazon hegyek tövében fekszik, mint a régi, a kedves. Vizei ugyanúgy folynak, utcái sem másként kanyarognak. Helyenként ismerős is. Vannak részei, amelyek mit sem változtak. Egy-egy öreg ház, útra kihajló diófa biztosan még a régi. Megdobban a szívem, ha ilyenre bukkanok, köszönök is nekik, de ők csodálkozva néznek rám, nem ismernek fel. A nyughatatlan kölyköt, aki voltam, tán még megismernék, de kopasz fejbűböm, görnyedt alakom semmire sem emlékezteti. Pedig ők láthattak eleget. Ott nyüzsögtem körülöttük éveken át. Akkor nem is figyeltem rájuk, s lám, mégis tudok minden szögletet, minden vonalat, álmomban is gyakran bámulom őket.

Azt szoktam mondani, hogy sorra elszakad minden kötelék, amely a falummal összefűz, és én csupán két idős emberért járok még haza, akik a szüleim, minden másért elég kezd lenni az emlékezés. De ez nem igaz. Időnként látnom kell, leltároznom, mi maradt még, számba vennem minden apró cserepet, amiből még összerakhatom újra. Ezt csak az értheti, aki elment, az itt élő váltig furcsállja, minék nekem a sok régi vacak, s miért siratok omladozó falú épületeket, kidőlt kerítéseket, kivágott gyümölcsfákat, gyepük bokrait, pallóként átrakott rönköt a patakon, malomárok vizét a lajon, régen felhagyott ösvényeket a szomszédos kertekben. Aki maradt, együtt él a változásokkal, minden fokozatosan elmúló dolog helyett újat kap, s nem szenved hiányuktól. Ő még örül is, hogy szebb, jobb jött a helyébe. Ám az eltávozott minden változással veszít. Minden változással idegebb lesz számára a szülőhely, és fokozatosan átköltözik az emlékezet fogyatkozó birodalmába. Idővel nem marad más belőle, csak amit megőriz az emlékezet.

Nem telik el egy hét, s öcsém rám csörög. Azzal riaszt egy vasárnap este, hogy most kapta a hírt: anyánkat elvitték a kórházba. A szomszédok hívták a mentőket, mert önkívületi állapotban találták. Nincs mese, futni kell. Csak tudná az ember, hogy hová. A kórházba menjen-e előbb, vagy az egyedül maradt apához, aki nem tudja ellátni magát. Hol van rá most nagyobb szükség. A kórházban segíteni nem tudok, ott az orvosoké a döntés. Minden bizonnyal, ha van rá mód, inkább ők

tudnak tenni szenvedése enyhítéséért, s ha kell, az élete megmentéséért. De oda menni s látni őt, muszáj. Telefonon tudakozodom, hová vitték és mint van. A sürgősségiiek nem bíztatnak semmi jóval. Rossz állapotban van, nagyon gyenge. Este már nem tudok odajutni, reggel megyek, és megkeresem. A kórház folyosóján összefutok öcsémmel, aki korábban érkezett, s már megtalálta anyánkat.

– Még alszik – fogja vissza a lendületem.

– Hol van? – kérdem én.

Megmutatja a kórtermet, amelynek ajtaján látom az INTENZÍV feliratot. Órákkal vagyunk a látogatási idő előtt, tehát a tilosban járunk. Nem akarok feltűnést kelteni, igyekszem minél hamarább a kórterembe belépni. Őt-hat ágyat látok. Mindenikben beteg, nők, férfiak vegyesen. Szokatlannak találom ezt a keverést, de őket ez szemmel láthatóan nem zavarja. Valamennyien idősek és olyan állapotban vannak, amikor másokra már nem figyelnek. Némelyek alszanak, mások nyitott szemmel fekszenek, de köszönésünkre egyik sem válaszol. Öcsém az ablak melletti ágyhoz kalauzol. Egy megtört, roskatag anyóka fekszik, szemei csukva, arca halványan emlékeztet egy ismerős arcra, amit én legutóbb éppen egy hete láttam. Döbbenettel szemlélem, mi történt ezen az arcon egyetlen hét alatt. Bőre hamuszínű, szája egyetlen vonal. Nem látszik, hogy venné a levegőt, teljes mozdulatlanságban fekszik. De ami a leginkább megrettent, ott látom arcán ülni azt, akitől régóta félt, és akit mégis várt, mégis remélt. Már nem rejtőzködik a ráncok mélyén, a fényét vesztett szem zugában, fogatlanná vált száj sarkában, de szélesen terpeszkedve rátelepedett az egész arcra, s közeli győzelme tudatában zavartalanul szembe néz velem.

Ott talál a nővér az ágy mellett. Biztat, hogy nyugodtan ébresszük fel, hiszen már régóta alszik. Öcsém félhangosan megszólítja, miközben a vállát könnyedén megrázza. Erre kinyílnak a szemei. Első pillanatban nem tudja, hogy hol van. Tekintete riadt, mint verandába betévedt kismadár, vergődve keres magának utat, aztán ránk téved, amint egymás mellett fölébe hajlunk. Futnak a másodpercek, amíg megismer. Látszik, hogy messziről tért meg. Öröm villan a szürke arcba, az a pöffeszkedő valami hátrább húzódik rajta, a takarón pihenő karja mozdul, mi mindketten rátesszük tenyerünket a kézfejére. Ő a másik kezével leborítva, a mieinket összefogja. Nincs már erő ebben a kézfogásban, de olyan jólesik ez a mozdulat. Így hárman egyek vagyunk. Nem emlékszem, hogy valaha egyszerre ölelt volna minket magához. Most végre megtette. Miközben ajkai vékony vonala megnyílik és aprókat rezdül, hangtalanul beszélni kezd. Tekintete nem kapcsolódik a mienkbe, maga elé néz, és kitartóan rebeg, rebeg valami fontosat. Valamit, amit feltétlen el kellett mondania nekünk, gyermekeinek. Olyat, amire sosem volt idő, megfelelő alkalom, mert mindig más dolgok toladtak közénk. Olyan az élet, hogy minden nap megtermi azokat a gondokat, amik lefoglalják az

embert. Igyekszik a kihívásoknak megfelelni. Az étellel szemben minden tartozást kiegyenlíteni. Kifelé fordul és törleszt. Csupán a hozzá legközelebb állóknak marad adósa. Ők majd megkapják később – gondolja. Anyám most rádöbbsz, nincs hová halogatnia. Itt az alkalom, hogy megosszon valamit velünk. Valamit, amit csak így, a betegágyon lehet elmondani. Szavainak most van súlya. Mondja, mondja megállás nélkül. Néhány perc után sikerül hangot kiadnia: egy nyöszörgésszerű vékony hang préselődik ki a folyamatosan mozgó ajkak közül, amelynek apró megszakításai utalnak arra, hogy ez nem a fájdalom hangja, hanem beszéd: szavakat, mondatokat mond. Hosszú idő után a nevemet vélem kihallani abból, amit erőtlen hangon mond. Aztán egyre több szót hámozok ki belőle. Most éppen búcsúzkodik. Gyermekait, unokáit sorolja. Bizonygatja, hogy mindenikünket szerette. Meghagyja, hogy apánkra legyen gondunk. Ezzel befejezi. Kezünket egy ideig nála tartjuk, ő sem húzza el a sajátját, de magába merül, és lezár minden más kapcsolatot velünk. Ideje mennünk.

Apámat a konyhában ruhástól ledőlve találok. Kezében keresztrejtvény, kibújt hegyű ceruza. Bátyám látja el őt Magyarországról skandikkal és ceruzákkal. Egész nap el van velük. Időnként elszundít, a mellére ejti, aztán ha felébred, folytatja. Úgy látom, már egyiket sem tudja befejezni, de ez nem bántortalanítja el. Nincs meglepődve érkezésem. Kinéz a rejtvényéből.

– Anyádat elvitte a mentő – mondja, s már a következő meghatározást nézi.

Elmondom neki, honnan jövök, hogy anyám most már jó kezekben van. Nehezen értekezünk, mert erősen nagyothall. Jobbára csak tömondatokban próbálok néhány információt adni. Arról, amit anyám arcán láttam, mit mondhatnék neki? Ő még azt hiszi, hogy néhány nap után visszajön hozzá, és ott folytatják életüket, ahol a minap megváltozott.

Másnap újra jövök. Ételt hozok neki. Megmelegítem, tálalom. Egy ételen át anyám kiszolgálta. Konyhai dolgokban teljesen analfabéta maradt. Sose tudott egy tojást sem megrántani. Most, hogy ennyire megöregedett, kései minden tanítás. Inkább étlen marad, ha nincs, aki elébe tegyen egy tányér levest. Többre nem is tart igényt. Hiába biztatom, megmakacsolja magát, nem hajlandó bár egy falatnyit a második fogásból lenyelni. Ott maradok vele éjszakára. Leszedem a szennyes ágyneműt – majd holnap elviszem kimosni –, új lepedőket terítek, tiszta huzatokkal öltöztetek párnákat, takarókat. Vackot készítek magamnak is. Anyám ágyában alszom, amelyet tőlünk örökölt meg. Itt aludtunk hárman egy ágyban – anyámnak akkor még a túlsó ágyban apám oldalán volt a helye. Hogy is fértünk el benne. Rossz emlék nekem, hogy míg bátyám ki nem nőtte, s nagy kamaszként be nem vonult a szobába, én csak lábtól aludhattam. A középső gyermek sorsa teljesedett be rajtam, hiszen a nagynak a fekvőhely megválasztásában több joga volt, a kicsit pedig kímélni kellett. Hány év telt el már azóta, hogy utoljára

benne aludtam? Számolgom magamban, hogy harmincnál is több. Mióta saját lábamra álltam, ha itthon jártam, a szobában töltöttem az éjszakát. Most kicsinek találok. Fejem és lábam éri a két végét. Jobb, ha nem nyújtózom benne sokat, inkább összekuporodom. Sokáig nem jön álom a szememre. Kuksolok a sötétben és forgolódom. Apám a másik ágyban nehezen lélegzik. Szortyogva veszi a levegőt, időnként flegma fojtogatja, azt próbálja görcsösen felköhögni.

Szeretnék már pihenni, félretenni mindent, ami a fejemben zakatol és kering, s átengedni magam a jótékony álom puha ölelésének. Próbálok kiiktatni tudatomból a hallottakat s mindazt, amit az érzékszerveim közvetítenek felé. Nem akarok gondolni semmire. Már-már sikerül, de hirtelen belém villan: elfelejtettem anyám korábbi megbízatásának eleget tenni. Két villanykörtét kért tőlem, s én elfelejtettem hozni. A rosszra fordult események kiverték a fejemből. Pedig akkor még dühös is voltam, hogy miért spórolnak rajta. Most szégyellem magam érte. Igazságtalan voltam és meggondolatlan. Tudtam róla, mégis nehezen fogtam fel, hogy itt két alig pislákoló élet kihunyni készül, a végső sötétség közeleg. Nem könnyű ezzel szembesülni. Bár vágynak is rá, mégis rettegnek tőle. Félnék átadni maguk, elmerülni benne. Egy kis fény kellene még. Semmi kétség, két hatvanas bőven elég lenne.

Molnos Ferenc**Sípályán**

Hazai sípálya, hazai viszonyok. Nem talál az ember parkolóhelyet. Keresgélni sincs módja, hiszen ott sorakoznak mögötte tucatnyian, akik hasonlóképpen azt lesik, hol akadna egy akkora hely, ahol biztonsággal hagyhatnák autóikat. Biztonság? Az igen! Ha a Fennvaló egyéb teendői mellett vigyáz rá. Megfordulni sincs lehetőség. Az utána jövők tolják maguk előtt, kényszerítik jóval a pálya felé vezető bekötő úton felülre, ahol végül az út szélén talál egy akkora részt, ahová félreállhat azzal a reménnyel, hogy másoknak sikerülni fog elhúzniuk mellette, anélkül, hogy megkarcolnák féltett és gonddal kezelt kocsiját. Ehhez persze bele kell hajtani az útszélre félrenyomott nagy hóba. Nem is tudja, hogyan fog majd innen kikecmeregni. Az sincs, aki megtolja szükség esetén, hiszen egyedül jött. A lánya később érkezik a barátnőjével, aki mostanában kapott kocsit a szüleitől, s minden alkalmat megragad, hogy barátainak mutogassa.

Nem is volt kedve jönni, hiszen évtizedek óta nem járt a lábán síléc. Tulajdonképpen diákkorában próbálkozott utoljára. Nem sok sikerrel. De szívesen volt együtt a fiúkkal, bárhová mentek. A csapat viszonylag nagy volt, akadt ott mindenféle ember, a legkülönbözőbb ismeretek hordozói. Némelyek kitűnően sieltek. Porzott a hó körülöttük, amikor a lejtő aljába érkezve, hirtelen fékeztek előtte, s ő megrettenve nézte, hogy melyikük fogja végül elgázolni. Ám egyikük sem tette, inkább azzal szórakoztak, hogy faroló léceikkel egy-egy hólapátnyi havat szép ívben szórassanak rá. Ő hagyta, hogy ettől boldogok legyenek, hogy a hideg levegőtől és az örömtől kipirult ábrázataikkal nevensenek. Csak az arcát takarta el, hogy ne vágjon képébe a levegőbe röpített érdes dara. A kacajt, a derút nem bánta. Maga is szívesen nevetett velük, mert akkor olyan jól együtt voltak. Az a vidámság jobban összekovácsolta őket, mint a dolgozatírások előtti közös rettegések. Aztán mégis szétszóródtak. Hogy mi lett velük azóta, alig tud valamit arról. Nem levelez egyikükkel sem, s telefonon sem szokta őket megkeresni. Maradtak a ritka, többnyire véletlen találkozások. És persze a tízévente szervezett seregszemlék. Az utolsó érettségi találkozóra nem tudtak elmenni, mert akkor halt meg az apósa. A régi barátokkal való beszélgetés helyett nekik a temetéssel kellett bajlódniuk.

Tényleg nem volt kedve eljönni, de erre nyomatékkal megkérte egykori osztálytársa, akit ugyan az iskolában nem különösebben kedvelt, s azóta sem látott, hogy vegyen erőt magán, hagyja az otthoni kényelmet, győzze le magában a havas lejtőktől való félelmet, és jöjjön el ide, ahol találkozhat az ő fiával, akire olyan büszke, mert szép és nagydarab ember, és sikeres, országos hírű jégkorongozó lett, el sem hiszi, hogy valaki nem hallott róla, hiszen benne van a válogatottban is, ahol alapember, az edzők is csak dicsérően említik, mert a teljesen megbízható

védelmet neki köszönhetik, az ő keménységének, határozottságának, gyors helyzetfelismerésének. Fontos, hogy találkozzanak, megismerkedjenek, mert olyasmit akar neki mondani, ami őt bizonyára igencsak érdekli. Nem, nem. Ő most nem árulhatja el. Majd az utódjától megtudja. Persze, hogy jobban illene, ha a fia menne el hozzuk – ha már olyan fontos a mondanivalója –, de végtelenül el van foglalva. Egyik meccs éri a másikat, alig van köztük szusszanásnyi idő. A sípályáig viszont egy-két órára el tud szabadulni. Azért ott, mert csapattársai is vele lesznek, az edző csak együtt engedi el őket. Még hozzátette: meg van győződve, hogy vénember lett, mert elhanyagolja a sportot, biztos, még azt a közeli sípályát sem látta közelebből, hát ideje már megnézni, s nem fog megártani neki sem egy kis testmozgás. Ne aggódjon, meg fogják egymást ismerni. Különben is elmesélte már a fiának, hogy diákkorukban ő mennyire nem bírt a lábán lévő két sílécen uralkodni. Azok saját elhatározásból azt tehettek, amit éppen akartak. Többnyire, mint két tüzes csikó, úgy virgonckodtak. Csak kösse fel azokat a léceket – ha nincsenek már meg, kölcsönözzön valakitől –, s a felvett pózairól a fiú meg fogja ismerni!

A lánya két napja hazajött a távolabbi nagyvárosból, ahol egyetemi éveit tölti. Azóta a barátnőjét bújja, aki nem tanult tovább, csak elvégzett valami kozmetikai tanfolyamot. Az apja – megengedheti magának – egy jól felszerelt szalont bocsátott a rendelkezésére, hogy legyen hol dolgozzon, és persze, hogy a maga gazdája lehessen. Már szépen kezd csörgedezni neki onnan valami pénzér, ami reményei szerint, lassacskán patakká, folyóvá fog duzzadni. Az új autót egyelőre még az apja vette neki, de mire le kell cserélni, meg lesz a hozzávaló pénze. Most ezzel az autóval járkálnak mindenfelé, ahol néhány ember összeverődik, már meg lehet ott villantani, hadd csodálják meg ők is. A lánya említette, hogy ide, a sípályához is kinéznek. Pedig egyikük sem sízik. Eljönnek, mert a hétvégen nagyobb itt a forgalom, a jó hóviszonyok vonzzák ide az embereket. Különben is, találkoznia kell valakivel.

Hát bizony sokan kijöttek. A felvonó előtt nagy a torlás. Főleg fiatalok ácsingóznak színpompás ruháikban, de néhány középkorú férfi is várakozik a sorára. Most a legtüremetlenebb mindenki, amikor már itt vannak a lejtő aljában. Hirtelen sokszorosan értékesebb lett minden perc és másodperc. Semmit sem akarnak elveszteni belőle, hiszen várja őket a fenséges természet odafenn, ahonnan gyönyörű a kilátás, s meg lehet szemlélni közeli-távoli hegyek hóval borított gerinceit, amelyeken vöröses barnába, ünnepélyes mélyzöldbe vagy légies könnyű kékbe olvad a fehér, s ahol meg lehet csodálni a havasi legelők végtelenjén szikrázó reggeli fényt. Nem bámészkodni óhajt mindenki. Van bőséggel olyan is, aki arra készül, hogy szófogadó sílécin a lehető leggyorsabban indulhasson a lejtő legmagasabb pontjáról, s azért siet fel a tetőre, hogy széleseben visszatérhessen

újra meg újra ide az aljba, de közben sívítson a fülébe a szél, amikor éles kanyarok során cikázik, gyűljön a vérébe az adrenalin, s bámulja merészségét, ügyességét a felvonó előtt várakozó tömeg, amely egy kis riadalommal is szemléli a felénk tartó száguldozót, aki aztán közvetlen közelükben képes egy erőteljes farolással megállni.

Kivárhatatlan lassúsággal libegnek alá a drótkötélpályán az üres székek, hogy aztán egy-egy embernyi terhükkel újból a hegyre kapaszkodjanak. Úgy tűnik, mintha felfelé sokkal gyorsabban mennének, csak lefelé vánszorognak, mint vagonkirakodásnál az újabb zsákért induló törődött, fáradt férfiak. Odafenn bizonyára összesűrűsödnek, egymás nyomába érnek, s talán még taszigálják is az előttük téblábolót.

Már-már sorra kerül. Egyetlen személy áll előtte, aki mindjárt felülhet, mert közeledik felé az érte jövő szék. Egykettőre indulhat is. Akkor majd ő következik. Végre! Engedni kezd benne a várakozás alatt felgyűlt feszültség. Már nem érdekli a rá váró titokzatos találkozás sem. Innen is látszik, hogy gyönyörű a táj, a szabad területek vattafehérje, a közeli erdő csíkos szürkéje. Onnan fentről még többet, még szebbeket lát majd. Le is veszi a szemüvegét, s megtörli, hogy tisztább képet kapjon arról a csodáról, ami bizonyosan rá vár, pontosan őrá, akit kevésbé érdekel a kivet sípálya a lejtőn, rajta a hó kitűnő állapota, az időjárás szízesre való alkalmassága, a lécek nyargalászni való kedve, inkább a látvány s mindaz, amit e látványon keresztül a természet elmond mindenkinek, akinek van szeme és füle hozzá. Régóta tudja, hogy a hegy beszél, s őt is szólásra bírja. Sajátos nyelve van. Nem teljes eszköztárát használja, csupán ami éppen kezügyében van. Most éppen a hideg nyugalmat, amely mégsem riaszt, és nem nyugtalanít, hanem megtanít a dolgok fölé emelkedve meglegelni elveszett békénket. A havas mezők látványát, a törekeny teljességet, amelyet nem sértett még, nem tiport össze semmilyen láb. Ha kettesben maradnak egy pillanatra, máris szól hozzá, és észrevétlenül bonyolódhatnak kiadós beszélgetésekbe. Bármilyen lehet a téma. Nincsenek tabuk. Megdiskurálhatnak olyan dolgokat is, amiket soha senki másnak nem mondhatott el.

Hirtelen egy váll megasztítja, egy tagbaszakadt fickó lépik elébe, s amíg ő elveszett egyensúlyát keresgéli, már emeli is a kezét, hogy a drótkötélen közeledő székért nyúljon.

– Fiatalember, miért nem tud a sorára várni?! – kérdezi ő, pedig nem is a lehetséges válasza kíváncsi.

– Mi van, tata? Tán nem tetszik valami? – szól hátra foghegyről a megszólított, tekintete csak átsuhan a vékonydongájú, tanáros külsejű méltatlankodón.

– Nem tetszik ez a szemtelenség. Mit képzelsz...

– Azt képzem, hogy ez tetszeni fog – vág a szavába, miközben hátrafordul gunyoros képpel, s a székért nyúló felemelt kéz egy gyors fordulattal felé vág.

Egy reccsenés. Elsötétül előtte a világ. Hogy talpon marad, a mögötte állóknak köszönheti, hiszen a sor ott tömörül még mindig megingathatatlanul. Ők fogják ki, ők támogatják, amíg újra meg tud állni a saját lábán. Eltört a szemüvege, és leesezt az összetaposott hóba, amelynek szép fehérjét most gyorsan festegeti vörösrre az orrából patakzó vér. A támadó már messzi van. Ott libeg a tetőre tartó székek egyikén. Már mögötte is jónéhányan útban vannak a pálya felső, innen nem is látható szakasza felé.

Hideg van. A Mínuszok erre jártak, megtetszett nekik e vidék, bekvártélyozták magukat, s immár napok óta nem hajlandók továbbállni. A levegő éles, mint a borotvapenge. A szél is fúj egy kicsit, de nincs benne semmi lelkesedés, csak mintha igazolni akarná, hogy akárhogy tűnik, ő nem alszik, hiszen ma szolgálatos. Éppen tökéletes ez a hó. Ropog, amint ráhág a bakancsos láb, és messzire hangzóan herseg a fékre fogott silécek alatt.

A sípálya felső szakaszán próbálkoznak a kezdők. Akármennyire furcsának tűnik, itt a legbiztonságosabb nekik. A tetőről indulva, egy viszonylag nem hosszú rész után a pálya, mint egy pipa, felkunkorodik. Itt nem olyan nehéz megállni. Innen a felvonó igénybevétele és különösebb fáradság nélkül is újra visszatérhetnek az indulási ponthoz. Az alsó rész egy jóval hosszabb és meredekebb szakasz után úgy végződik, mintha elvágták volna. Igaziból el is vágta egy hegyi patak. Nincs semmi kifutása. Aki nem tud megállni, az teljes sebességgel belevágódhat a patakba. A rajta átívelő hídra sem lehet bazirozni, mert azon meg emberek jönnek, mennek egyfolytában.

Általában gyerekek uralkják ezt a részt. Néhányan siléc nélkül, szánkóval jönnek, s azzal is kitűnően tudnak szórakozni. Egy-egy bizonytalanzkodó felnőtt is itt próbálgatja ki magát. De van köztük olyan is, aki minden siklóeszköz nélkül jött fel, csak azért, hogy kielégítse kíváncsiságát, vagy hogy a fenti, kevésbé forgalmas, de sokkal romantikusabb büfében forralt borral csillapítsa a szomjúságát. A cukorral édesített, fahéjjal fűszerezett forralt bor most a legkelendőbb ital. Azt isznak a bárpultra felkönyöklők csakúgy, mint az asztaloknál ülő vendégek.

Egy öttagú asztaltársaság is vörösborral telt műanyag poharakat dédelget. Nem ez az első kör, jónéhányon túl vannak már. Ennek megfelelően jó a hangulatuk. Némelyek többet is ittak, mint mások, mert nem egyszerre érkeztek. Itt adtak találkozózt egymásnak, ahol már az előbbi években is jártak. Utolsóként érkezett társukon sütik el otromba tréfáikat, vele élcelődnek. Szerencsére jól tűri az ugratást, mert ha összebakalódnának, itt kő kövön nem maradna, hiszen valamennyien jókötésű kemény legények.

– Aztán el ne feledd térden állva kérni! Úgy a leghatásosabb. Nincs az a nő, akit nem lehet így megszerezni – biztatja az egyik.

– Dülleszd a melledet, ahogyan csak tudod! Az mindenkinek imponál. Az apjá-

nak is nagyon tetszeni fog – teszi hozzá a másik.

– Nem kell már a leányt meghódítani, az már megtörtént, a vár már régen be van véve, s a nyitott várkapun már kedvére járhat ki és be – inti nyugalomra a többi-eket a harmadik.

Még egy kört kérnek. Azt szürcsölik, amikor megcsörren az a telefon, amelynek hangjára ötük közül négyen cinkosan összenéznek. Az ötödik kikeresi zsebéből a maroknyi műszert és miközben a másik kezével csendre inti a jókedvű társaságot, a füléhez emeli. Próbál komoly arcot vágni, de a szemei árulkodóan ragyognak. De csak egy pillanatra, mert mintha felhő került volna a nap elé. A banda figyel az arcát, mert onnan akarják leolvasni mindazt, amit aztán szóban nem hajlandó nekik elmondani. Észlelik ezt a felhősödést, egy kicsit fel is vonják a szemöldökeiket: vajon mi zavarja barátjuk szépségesen induló napját? Várják, hogy szóljon már valamit, ha már beszélőre állította a telefon billentyűjét, s az imádott kedves – mert ki más lenne, aki most az éteren át hozzá szólt – befejezi a hosszúra nyúlt mondókáját. Végül ez is megtörtént.

– Azonnal jövök – szólt bele azzal a hangsúllyal, ahogyan amerikai filmekben szófogadó kamaszok szokták mondani zsarnok felnőtteknek: „Igenis, uram! Megértettem, uram! Indulok, uram!”

– Mi történt? – tette fel egyikük mindannyiuk nevében a kérdést.

– Apósomat valami barom megverte.

– A leendő apósodat, ha még lesz kedve a leányát most valakinek odaadni – pontosított egy okvetlenkedő.

– Menjünk mi is, lássuk el rendesen annak a fickónak a baját!

Nincs türelmük a libegő székeire várni. Elindulnak. A meredek oldalon csúszkálva hamarabb beérnek. Igyekezni kell, mert az a barom esetleg fasírtot csinál abból a jóemberből. A lányt valamennyien ismerik, többen is próbálták kormozni, de nekik nem jött be. A barátjuk talán rámenősebbnek bizonyult. Tudják, hogy törekeny alkatú tünemény, talán az apja sem lehet sokkal keményebb kötésű. Akkor meg baj van, ha egy húgyagyú bivaly nekitámad.

Nem eredménytelen az igyekezet. Egykettőre ott vannak az aljban. Az élen a kétségbeesetten hívott kedves, nyomában a segítséggel biztató galeri. Rengetegen vannak idelelni, nem lesz könnyű a tündéri lányt s az elvert apát megtalálni. Még szerencse, hogy mind az öten jó magasra nőtt férfiak. Egy fejfelé kiemelkednek a tömegeből, s így tekintetük átpásztázhat az emberáradaton. De nemcsak ők látnak, őket is jól láthatják mindenfelől. Fel is fedezi a lány, aki kétségbeesetten integet feléjük. Egy pillanat és ott vannak.

– De jó, hogy jöttetek! Képzeljétek, valami állat belekötött apámba, s összetörte a képét. Haza kellene menjünk vele, mert ebben az állapotban nem vezethet.

Most pillantják meg: a lány mögött ott szerénykedik egy nyeszlett férfi. Jó ötve-

nes lehet. Enyhén kopaszodó. A tekintete olyan furán hunyorgó, mint aki elveszítette a nagydioptriás szemüvegét. A két szeme között, az ornyergén ügyetlenül felragasztott kötés. Látszik, hogy gyakorlatlan, aki az elsősegélydoboz tartalmát rajta hasznosította.

A lány közöttük áll. Most oldalt fordul, hogy apja is, ők is beleessenek a szeme sugarába.

– Apa, ő a barátom – int az élen álló felé, aki erre közelebb lép. – És komoly a viszonyunk. Mi már megegyeztünk. Most meg szeretné tőled kérni a kezemet – teszi hozzá a bemutatáshoz.

Az apa a mutatott irányba néz, szemei hirtelen kikerekednek. Viszolygás keveredik rémülettel benne. Az arca falfehér. A havas környezetben is feltűnően fehér. Szája merev, nehezen, görcsösen mozdul.

– De hiszen éppen ő volt az – suttozja, mint aki alig kap levegőt.

Ország Péter

„*Én a városról írok*”¹

Kulcsszavak: *Petelei István; novellisztika; Petelei írásai.*

Mintha a magyar irodalom alakjai megelevenednének egy demonstráció idejére. Mi, olvasók a járdáról, az árkádok alól figyeljük őket, a menetszlopot, amelyben ismerős egyéniségek, az elmúlt ezer év alkotói vonulnak el szemünk előtt, de alig köszönnek valakinek. Menetelnek példaképeink, mi pedig rácsodálkozunk vonulásukra, ahogyan ők is meglepődtek a furán eszkábált szavainkon, divatozó elméleteinken, amelyekkel próbáltuk – általában sikertelenül - megfejteni életművüket, jelzőik árnyalatait. Néhányuk sorra járta a börtönöket, végigülte a munkatáborokat, meghalt háborúban, betegségben, külső vagy belső emigrációban, öngyilkosságban.

Eljött az ifjú Petőfi kigombolt ingnyakkal, oldalán kard, felkarján trikolor, mellette Arany lépdél, alig szól, hosszú kabátjában a menettel tart Radnóti, itt van József Attila, Móricz, Juhász Gyula, Csokonai, Veres Péter, Zrínyi. Illyés Gyula hajós kapitány sapkájában jött el. Félszegen tüzet kér egy járókelőtől Pilinszky, miközben Balassi az illető feleségére vet egy becsületsértéssel felérő pillantást. Együtt vonul most Babits, Wass Albert, Ady, Janus Pannonius, Dsida Jenő, Vörösmarty, Márai, Németh László, Berzsenyi, Szabó Magda, Jókai...és még hosszan sorolhatnám. Mindenki, aki sok vagy éppen kevés szóba, sorba, rímbe belefogalmazta élményeit.

Petelei István éppen elszakad az utolsó sortól, csak imitálja a menetelést, elveszni igyekszik, minél jobban lemaradni, eltűnni egy kapu alatt. Ha ezt a céltudatos tétovaságot meg lehet fogalmazni, megírni a sorból kilépő, mára elfeledésre ítélt író/személy alakját, akkor könnyű dolgom lesz a továbbiakban; de nem lehet. Valamiért ma nem rezonál a kor emberére Petelei stílusa. Nagy kár, mennyi mindnről lemaradunk így...

A Petelei család régi, népes kereskedő-família, szüleinek tizenhárom gyermeke közül István a hatodik volt. 1852-ben született, ekkor még elevenen éltek körülötte a patriarkális családi hagyományok. A kereskedő apák folyton úton voltak, a családokat az anyák és a nagynénik igazgatták. Az örmény-katolikus vallásosság és a zene iránti szeretet – ezek az első, maradandó gyermekkori élmények. Az otthoni kamarahangversenyeken (a testvérekből egész zenekar kitélt) Bach, Mozart, Haydn és Schubert műveit játszották. Gyermekéveit szülővárosában, Marosvásárhelyen töltötte, és ott kezdte meg középiskolai tanulmányait is, de a gimnázium felsőbb három osztályát Kolozsváron és Székelyudvarhelyen végezte. Már ekkor papnak készült, de a reverendát hamar levette, mert még idejében felismerte, inkább édesanyja szeretné őt papnak látni.

1871-ben Pestre került, ahol először a Műegyetem hallgatója volt, mert építész akart lenni, majd a történelem és a régészet vonzotta, ezért átiratkozott a bölcsész karra. Nagyszerű tanárai közt meg kell említenünk Toldy Ferencet (a magyar irodalomtörténet-írás egyik szellemóriását), Budenz József nyelvészt (akit még ma is tanítanak azon az egyetemen), Salamon Ferenc irodalomkritikust, történészt; de nagy kedvence Rómer Flóris archeológia-professzornak volt, aki az egyetem elvégzése után alkalmazni akarta a Nemzeti Múzeumnál.² Ő azonban otthon, Erdélyben akart álláshoz jutni, de ez nem sikerült, lemondott a tanárságról. Az egyik marosvásárhelyi lapban, az *Erdélyi Híradó*ban közölt művelődéstörténeti cikkek után 1878-ban a Történelmi Társulat közlönyében, a *Századok*ban jelent meg első és egyetlen tanulmánya. Ezzel lépett a nagy nyilvánosság elé, címe: *A marosvásárhelyi céhek házi szokásairól*.³ Szívesen küldte írásait a *Pesti Napló*nak és a *Vasárnapi Újság*-nak. Egy ideig a kolozsvári *Kelet* című lapnál dolgozott, majd 1882-től az ennek helyébe lépő *Kolozsvári Közlöny* segédszerkesztője lett. 1886-ban már maga indított *Kolozsvár* címmel egy napilapot, ezt 1890-ig szerkesztette. Ennek a lapnak a segítségével ismeretségbe került az erdélyi értelmiség javával, többek között Brassai Sámuellel, Malonyai Dezsővel, Csernátoni Gyulával, Thury Zoltánnal⁴ stb. 1886-ban így nyilatkozott a *Kolozsvári Közlöny*ben, amely az első Eminescu fordítást is közölte: „Természetesen minél áldásosabb lenne, ha nem volna szó viaskodásról, ha mind a hárman (ti. magyarok, szászok, románok) együtt küzdenének a közös jóléért. Mi így óhajtjuk. Eljön ennek is az ideje.”

A magyar novella az 1880-as évek terméke, amelyre serkentőleg hatott a napi sajtó kifejlődése, elhatalmasodása a sajtó keresletéhez való igazodásának egyik tünete. Aki a nyolcvanas években került bele az irodalomba – mint Petelei -, annak már számolnia kellett azzal, hogy munkájának teret elsősorban az újság ad, és az újság a rövid, egyszerre leközölhető novellákat kedveli. Természetesen van példa arra is, egy regény folytatásokban jelent meg egy folyóiratban, de – gondoljunk csak Ambrus Zoltán *Midas király* című regényére – ezt a mű alaposan megsínylente. Így fejlődött ki a tárcanovella, amelynek kereteiben el kellett helyezkedniük olyan íróknak is, akiket tehetségük természete inkább a regényre utalt volna, s innen van az, hogy míg a nyolcvanas évek generációjából igazi kiváló regényíró alig tudnánk megnevezni, egész sora van köztük a jeles novelláíróknak. Még Mikszáth Kálmán is inkább novellistának számít, nemcsak azért, mert ifjabb korszaka legnagyobb sikereit apró képekkel aratta, hanem mert nagyobb munkái is inkább kiszélesedett novellák, mint annak rendje és módja szerinti regények.⁵

Sokféle hatás érvényesült a novellának ebben a kifejlődésében. Ott volt a magyar tradíció, legelső sorban Jókai novellái, melyben a fordulatos fabula elmondása, anekdotaszerű tárgyalása a hatás legfőbb eszköze. Azután az angol eredetű „sketch”, amely az egy időben annyira kedvelt rajzot hozta létre: egy jellemző

alaknak érdekes beállítását a mese háttérbe szorításával. Ebből a kettős hatásból keletkeztek Mikszáth novellái, amelyek más íróknak adtak példát. A francia novellairóktól a stílus intim, finom árnyalását, a gondos szerkesztést tanulták meg íróink egy része, és Maupassant-nal ez a hatás vált a legerősebbé, s eldöntötte a tárcanovella fejlődésének irányát.

Akkor, a nyolcvanas években érvényesült egy egészen új hang Magyarországon is, mint Európa-szerte: az oroszoké. Az orosz irodalom kivirágzása hatott nálunk is: megtanította a mi íróinkat is arra, amit sem az angoloknál, sem a franciáknál nem találtak meg ilyen mértékben: a mesének s az alakoknak erős és a témáknak gyökeresebb kimélyítésére. Magyarországon jobb talajra talált ez az orosz hatás, mert az orosz novellák és regények levegője s a magyar levegő között a különbségek mellett nagy, sokszor meglepő hasonlóságok is vannak, melyeket a kultúrfok s az életmód hasonlatosságai teremtenek. Különösen Turgenyev novellái termékenyítették meg a mi íróink többségét, csiszolt, a franciákéhoz a formában közelálló, de velejében mégis specifikusan orosz szellemükkel. Az ő tájképeik, falusi uraik és úrnők, ha elmélyedésükben nem is, de életük formáiban sok rokonságot tartanak a magyar Alföld tájaival és a falusi kúriák, muskátlis kisvárosi házak lakóival s így érthető, ha hasonlókra hangolták a magyar írókat is.⁶ Akad a nyolcvanas évek írói közt olyan is, akit akkor a legjobbak közt emlegettek, de ha levonjuk novelláiból Gogol vagy Turgenyev hatását, alig marad belőlük valami.⁷

Petelei István az irodalomban már első novelláival feltűnt. Még a szigorú és tőle különböző szemléletű Gyulai Pált is elragadta,⁸ habár Gyulai túlzottnak tartotta pesszimizmusát és a szerzői igazságszolgáltatás hiányát műveiben. Petelei nem szolgáltatott igazságot a szerencsétlenül járt ártatlanoknak novelláiban, hiszen amit látott maga körül az életben, az tragikusan vagy nevetségesen igazságtalan. A balladai hang mellett egyre erősebb lett írásaiban a satíra, de olyan satíra, amelyben nincs semmi nevetni való. Sokan meg is sértődtek emiatt, mert azok is magukra ismertek a leírás pusztá tényével elmarasztalt alakjaiban, akikre nem is gondolt.

Egyik 1880-ban kelt levelének – melyet Marosvásárhelyről írt Jakab Ödönnek - befejező sora írói programként is szolgálhat: *„Várj csak, Ödön! Nem járok én még a végén! Megéred te még azt, hogy az én kisvárosi életképeimet elolvasni fogod. Turgenyev írt erdőről. Ő az erdőt ismerte. A vadakat és madarakat. Én a városról írok. Ezt én ismerem: vadjaival, madaraival egyetemben.”* Vagyis igazi típusokat teremtett: a századvég városi életének embertelen vagy mások embertelenségének áldozatául eső, zavart lelkű típusait. Petelei nem közvetlenül bírálta társadalmát, hanem a társadalomban megnyomorodott lelkeket mutatta be rendkívüli pszichológiai érzékkel.

1882-ben jelent meg első novelláskötete *Keresztek* címmel, 1886-ban a második

(*Az én utcám*) és még ugyanabban az évben a harmadik is (*A fülemüle*). 1889-ben napvilágot látott *Vidéki emberek* című elbeszéléskötete és *A mezőségi út úti jegyzetei*, amely a modern szociográfia előképe. Ezzel a – mezőségi, alávetett és kiszolgáltatott életeket bemutató – körképével megelőzte korát. A szociográfia említésekor Auguste Comte, Féja Géza, Illyés Gyula vagy Szabó Zoltán neve jut az eszünkbe, és íme Petelei, aki már a századfordulón érezte, be kell mutatni a társadalom minden viszonyának állapotát.⁹

Kijutott egy pillanatnyi boldogság is. Szerelembe esett Korbuly Irma gazdag kereskedőcsalád sarjába. Összeházasodtak 1888-ban, és a kitűnő, hozzá hasonlóan kulturált és érzékeny lelkű asszony szerelmes türelemmel állt az egyre súlyosabban idegbeteg férj mellett, novellásköteteinek anyagát is felesége segítségével válogatta ki. *Jetti* című regénye 1893-ban jelent meg, és erre az időre tehető gyógyíthatatlan idegbetegségének elhatalmasodása.

Kolozsvárott élt az erdélyi irodalmi közélet egyik vezéralakja, de Budapesten jobban tudták, hogy mennyire a főszereplők közé tartozik. Idegzete azonban végül is felőrldött. A depresszió legyőzte, elmegyógyászati kezelésre szorult. 1891-ben betegsége véget vetett tízéves újságírói és szerkesztői munkásságának. Visszaköltözött Marosvásárhelyre, Remeteszegen és Szovátán élte le életének hátralévő két évtizedét. Közben voltak időszakok, amikor ismét tudott dolgozni, 1893 és 1905 közt újabb öt kötetben mutatta be írásainak legjavát.

A Petőfi Társaság tagságát elfogadta, de a Kisfaludy Társaságnak már nem kívánt tagja lenni. Csak a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság és a Kolozsváron működő Erdélyi Irodalmi Társaság elnöki tisztét vállalta el.¹⁰ Hogyan lehetséges, hogy ez az író, akit az irodalmi közvélemény a legjobbak között sorolt fel, sohasem jutott többre az írók között, s majdnem teljesen ismeretlen maradt a olvasóközönségnek? Erre a válasz igen egyszerű. Petelei csak a munkáival szerepelt az irodalomban, a személyével nem. Csöndesen élt erdélyi magányában, amelybe elvonuló természete vezette és betegeskedése marasztotta. Nem szívesen mozdult ki otthonából, Budapesten, Kolozsváron alig fordult meg, az irodalmi mozgalmakban nem vett részt, nem keresett barátokat, s így nem szerzett ellenségeket sem. Nem veszélyeztette senkinek sem az érdekeit, sem becsvágyát, mert nem akart vetélytársa lenni senkinek, nem volt alkalmas arra, hogy nevéből jelszót csináljanak.

Az ő alakjai jelentéktelenek, kívülről nincs rajtuk semmi érdekesség, és nem is történnek velük olyan dolgok, amelyek különösebben csiklandoznák az olvasók idegeit vagy érzékeit. Kisvárosi, rossz kövezetű utcák, zöld zsalus, muskátlis ablakú földszintes házak, melyeknek szobáiban a levendula és a bazsalikom illatába általában vegyül egy kis dohos szag az ócska, szegényes bútorokból, az egésznek ócskaságából. Ez a milió nem ismeri az időt, itt a fiúk úgy élik le életüket, mint az

apák és az öregapák. Itt teremnek azok az ábrándozők, akik egy ifjúkori gondolat miatt alámerülnek egész életükre; azok a vénasszonyok, akik sírjukig melengetik egy talán soha nem is létezett, vagy soha végig nem élt szerelem emlékeit; azok a bogaras emberek, akiket örültségközeli hóbortba hajszol megvalósulni képtelen egyéniségük. Aki itt él, azzal kevés történik, de ez a kevés mélyen beleévődik lelkébe. Az emlékeket sohasem felejtik el, a sebek sohasem gyógyulnak be teljesen. A szigorú formák, a szűkös életviszonyok között gyilkos tűzzel égnek az indulatok; a lezárt ajkak, lehunyt szemek szenvedélyt rejtegetnek, és a néma éjszakák fojtott könnyekkel és lázas álmokkal terhesek. Akiken pedig ezek a szenvedélyek keresztülváltak, akik ezeket a könnyeket egyszer elsírták, ezeket az álmokat végigálmodták, azok vagy belepusztulnak, vagy örökre nyomorékok maradnak.

Petelei novelláinak legnagyobb részében van öngyilkos, elzüllött ember vagy félszeg bolond, s ezt a legtöbbnél egy halk tragédia előzte meg. A virágjában levő lány – szerelmes kis húga kedvéért, akit ő nevelt fel – megutáltatja magát azzal a férfival, akit gyermekkorá óta szeret. Az elnyomott kis kereskedőinas, akit az öngyilkosságig kétségbe ejt, hogy egyetlen barátja, a gazdája nyomorék kislánya is kigúnyolta.

A pedagógus, aki azt hitte, hogy fényes diadalt arat mint felfedező, de a halálba kergeti dicsőségének közderültségbe fulladása. A púpos skatulyakészítő legény, aki a hősi lovag pózába ábrándozza bele magát. Vénasszonyok, akiknek egész élete egyetlen ábrándban sorvad el. Ezek s effélék Petelei alakjai és meséi. Alakjai mind a magyar kisvárosból és faluból nőttek ki, de nyoma sincs rajtuk annak a pirosposztság, egészséges színnek, mellyel irodalmunk legnagyobb része a szabad természethez közelebb élő embert jellemzi. A szűk kör, amelyben Petelei alakjai élnek, az a sok korlát, mely mindenfelől eléjük tornyosodik, bizonytalanná teszi járásukat, lehúzza fejüket, földre csüggeszti szemüket, nehézzé teszi gondolataikat.

Lobbanás az alkonyatban – ez Petelei egyik novellájának a címe, de ezt a képet idézi fel legtöbb novellája is. Többnyire olyan életeket rajzolt, amelyeknek vége és lényege egyetlen lobbanás. Vajon ilyenek-e az erdélyi kisváros és az erdélyi falu emberei, s ilyen-e az életük? Bizonyára nem, de vannak köztük ilyenek is, és Petelei csak ezeket látta meg, érzékszervei csak ezekre volt beigazítva. Csak azt tudta újraalkotni, amivel rokonságot érzett. Nem véletlen, hogy Petelei alakjain oly gyakran lehet konstatálni bizonyos idegrendszerbeli abnormitásokat, neki is – tudjuk – idegbaj tette élete nagyobb részét kínossá. Nem véletlen az sem, hogy a színekben gazdag Erdélyből leginkább a télbe forduló őszi tájakat látta meg, s éppen az hiányzik képeiből, ami az erdélyi tájban a legjellemzőbb: a változatoság. 1909 végén Peteleit beszállították a kolozsvári idegklinikára, ekkorra végleg eluralkodott rajta az, ami Bajza, Kemény Zsigmond, Tompa, Ady, Juhász Gyula,

Byron vagy éppen Pilinszky alkotói tehetségét is felfüggesztette; 1910 legelején – ötvennyolc éves korában – meghalt.

Jegyzetek

1. Petelei levele Jakab Ödönhöz.
2. Bisztray Gyula: *Petelei István irodalmi levelezése*. Kriterion Kiadó, Bukarest, 1980. 7.
3. Uo. 9.
4. Petelei István: *A jutalom*. Előszó: Kozma Dezső. Dacia Kiadó, Kolozsvár, 1986. 13.
5. Ungvári Tamás: *A regény és az idő*. Maecenas Kiadó, Budapest, 1997. 106.
6. Hegedűs Géza: *A szépirodalom műfaja*. Trezor Kiadó, Budapest, 1993. 64.
7. Schöpflin Aladár: *Petelei István*. In: *Nyugat*, 1910, 2. szám, 13.
8. Uo. 15.
9. Sükösd Mihály: *A szociográfia útjai*. Magvető Kiadó, Budapest, 1972. 254.
10. Bisztray: i. m. 12.

Próféta

Szolláth Hunor

Petelei István és Szováta

Kulcsszavak: *Petelei István; Petelei nyaralója Szováta; Petelei székelykapuja.*

Petelei azon vágyáról, hogy valahol vidéken, csendességben élje tovább az életét, elmenekülve a város, valamint a szerkesztői munka és minden ezzel járó teher elől, 1891-ben hallunk először. Ekkor írja a már említett Jakab Ödönnek, aki verseket és elbeszéléseket ír és a Kisfaludy Társaság tagja, hogy eladta marosvásárhelyi házát és kertjét, minden egyéb holmiját, és egy kis parasztbirtokot vásárol valahol falun.¹ Az első ilyen félrehúzódo fészke Remeteszegen volt, ahogyan ezt a későbbi leveleinek helymegjelölése is mutatja. A pihenések, üdülések javulást hoznak állapotában, és már írni is van kedve. 1882-ben már újra jó kedvvel írogat Remeteszegen, ahol van lova, tehene, kutyája, sőt tyúkjá is. Szereti a környéket, a verandás házat, a Marost, amelyik tele van hallal.²

A szováta nyaralóját, tulajdonképpen lakóházát, 1894 elején vásárolta meg, és ebben az évben már a nyarat itt tölti, ahol még színdarabot is rendez. Ebben az ügyben ír Gyalui Farkas irodalomtörténésznek, jó barátjának, hogy küldjön neki egy egyfelvonásos darabot Szováta, amelyet a leghamarabb meg akar rendezni.³ A vásárlás körülményeiről decemberben írott leveléből értesülünk, ahol megírja Jakab Ödönnek, hogy vett egy fészket Szováta. Egy szegényes kis székely házikó, mindenestől együtt csak pár száz forintba került. Három szobája van, és a nyaralót itt szeretné tölteni, mivel „*Isteni szép a havas körülötte. Olyan fenséges szépet az Isten nem teremtett többet, olyan vidéket.*”⁴ Itt próbált meg újra alkotni, mint írja, ha a betegsége megengedi. Barátait is hívja következő évre nyaralni, leírva nem csak a táj adta lehetőségeket, hanem azt is, hogy hal van bőven a patakokban, ételben sem lesz hiány.

A következő évben, 1895-ben, felesége április-május között gyógykezelésen vett részt Budapesten, ebben az időben Petelei Szováta tartózkodik, végezve a lakás körüli felújításokat, teendőket. Feleségének írott leveleiben hosszasan ecseteli a táj szépségét, és mivel tavasz van, ha meg tud szökni a munka elől, akkor hosszú sétákra indul a hegyoldalakra. Minden tele van illattal, a tavak fodrosodnak a szélről. Sokszor a rá gondot viselő háziasszonya, Szöcsné kell unszolja még az evésre is. Az udvarra tervezett hintának való fákat maga válogatja ki az erdőből. A telket bekeríti, játszótérnek a nagy és pompás gyepes terület szolgál. Gyümölcsösnek való helyet is hagyott és mellé zöldségeskertet, el is vetette, amit lehetett. A három szobás kis házikót felújítja, a padlót lesikárolja, meszelnek is a fogadott munkások. A gazdasszonya is valószínűleg ott tartózkodott, amíg Petelei Szováta volt, mert ő főz neki mindenféle helyi ételeket: tejsós ptyókát, paradicsomos ptyókát, sült, főzve ptyókát, ptyókalevest, vagy rizskását, ha megunta a sok krumplic.⁵

Májusra több barátját is meghívta a szováta nyaralójába, az ilyen alkalmakra készíttette a nagy és tágas verandát, a széles tornácot, valamint kemencét, székeket, asztalokat. Székelykapujának messze híre ment, miután elvégezték annak díszítését. A mester, aki a kaput elkészítette, helybeli székely volt, Simon Miklósnak hívták. Petelei elmondásában szótlan, csendes székely, aki megbízhatóan, pontosan végzi a rárótt feladatokat: „*Ez a Miklós bá valósággal ritka ember. Találékony, ízléssel, páratlan ügyességgel bír [...] páratlan, mustra székely.*” A kapu díszítését Petelei maga végezte, erről feleségének is ír, de ezt mondja el róla Petelei Erzsébet, az unokahúga is. Szabadidejében asztalosmunkákkal is foglalkozott, szép kisszékeket készített.⁶

Az elkészült kapu gyönyörűre sikeredik, minden hibátlan, csak a feleségének a nevét írták el: a Zsuzsika helyett Zsu zsika szerepelt rajta, egy nagyobb közzel.⁷ A teljes felirat így szólt: „*Isten segedelmével emelte e kaput Petelei István párjával, Korbuly Zsuzsikával.*” Az ácsot Jakab Ödönnek is ajánlja munkára, aki a gyönyörű kapu hallatára maga is készíttetni akar egy hasonlót. A székely mester fizetése egy hónapra 130-150 forint között van, ezért „*hajnaltól estig mér, farag, és épít, igen pontosan.*” Ő munkatársakat is tud szerezni, akik hónaponként 75 forintért segítenék a munkában, mivel itt kell hagyniuk a saját gazdaságukat és munkájukat. Szováta feleannyiért dolgoznának, de messze a falujuktól már drágább az élet, és ezt kell pótolni bővebb napszámmal.

Amikor nem tartózkodott folyamatosan Szováta, a nyaralója környékét senki sem gondozta, erről tanúskodik az a feleségének írt levél, amiben kifejti, hogy 4 hét alatt a gaz elérte az ablakpárkányokat, egy zöld tenger hullámszik az egész gyümölcsösében, a körtefák fölé nőtt. Ebben a levelében bontakozik ki a legjobban Petelei természetfestő nyelvi gazdagsága, egybeolvadva írásainak szomorkás, de lágy érzelmességével: „*...a széles, érdes tapintású füvek közül, valahol a sötétből piros rózsák néznek ki, s a tarka szemű floxok...*”⁸

A kapura a feliratot, egy kétsoros verset Petelei felesége rendelt meg Jakab Ödöntől. A kapu elkészülése közben kéri már tőle, hogy egy székely versikét írjon a szép kapujukra. A vers így szólott:

*„Vándor, ez a kapu nem akar kizárni,
Csak azt mutatja, merre kell bejárni.”*

Mikes Lajos így ír Petelei szováta tartózkodásairól a *Vasárnapi Újság* hasábjain: „*Elvonultan él az év három szakában Marosvásárhelyt, nyáron pedig Szováta, ebben a sóstavas, kies fekvésű, kis faluban.*”⁹ Ugyanő írja, hogy az egész porta, nemcsak a székelykapu, hanem maga a ház is remekművű alkotás, Petelei saját kezével dolgozott rajta, aki maga is jeles fafaragó művész. A kapu három részre van osztva, egy nagykapu, a kocsik számára, egy kicsi a bejárók számára, és egy szakállszárító, ami tulajdonképpen az utcára nyíló páholy. Az udvarban külön faragó-

műhelye is volt Peteleinek, aki itt olyan művészi hajlamait élhette ki, amik nem nyilatkoztak meg a novelláírásban. Másik szenvedélye a zene, maga is brácsázott, és Szovátán is vendégül látta számos zenész barátját, akikkel együtt játszhatott.

Élete utolsó időszakában nagyon sokat időz Szovátán, ha el is kell utaznia, akkor is igyekszik vissza vidéki hajlékába. Ezt mutatja rengeteg levél, melynek helymegjelölésében a Szováta név fordul elő. Barátait, ismerőseit, rokonait csábítja ide nyaralni: „Ez aztán a kiállítás, illatnak, madárszónak, virágnak kiállítása, mezőn, erdőn!”¹⁰ A sóváradi vasútnál fogadta az érkező vendégeit. 1900-ban már ezeket a sorokat írja: „Teljesen elvonulva élek, alig tudok azokról, amik izgatják az embereket a világban kinn. Jó ez így nekem.”¹¹

Még életében a szovátai nyaralóját az Erdélyi Irodalmi Társaságra szándékozik hagyni, hogy abban üdülőhelyet rendezzenek be az erdélyi írók számára.¹² Petelei halála után azonban felesége eladta a szovátai nyaralót, a faragott kapu pedig bekerült a Marosvásárhelyi Megyei Múzeumba.

Jegyzetek

1. Bisztray Gyula: *Petelei István irodalmi levelezése*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 155. Jakab Ödönnek írt levél, Kolozsvárról, 1891.
2. Uo. 160. Jakab Ödönnek írott levél, 1892 szeptembere.
3. Uo. 166. Gyalui Farkas a Petelei által neki küldött leveleket közzé is tette az *Erdélyi Helikonban*, 1928-ban.
4. Uo. 167. Jakab Ödönnek írott levél, 1894 decembere.
5. Uo. 269-270. Petelei István feleségének írott levele, 1895.
6. Petelei István: A jutalom. Előszó: Kozma Dezső. Dacia Kiadó, Kolozsvár, 1986. 5.
7. Bisztray Gyula: i. m. 269-270. Petelei István feleségének írott levele, 1895.
8. Uo. 271. A második levele a gyógykezelésen levő feleségének, 1895 májusa.
9. Mikes Lajos írása Peteleiről. Forrás: <http://www.huszadikszazad.hu>
10. Bisztray Gyula: i. m. 183. Gyulai Pálnak írott levele, 1896 június.
11. Uo. 205. Lázár Bélának írott levél szeptemberben.
12. Petelei István: *A jutalom*. Előszó: Kozma Dezső, Dacia Kiadó, Kolozsvár, 1986. 9.

Andrási Anita – Szolláth Hunor

*A gyász vonalai, avagy a Fekete csend*¹

Kulcsszavak: Kusztoz Endre; szénrajzok; grafika; Kusztoz életműve.

„a művész keze a gödörbe
csemetét karcol, kiáll a
képből mint felkiáltójel
ahol fekete fehérrel harcol”
(Székely-Benczédi Endre)

Kusztoz Endre lapszámunk választott képzőművésze, az ő munkái kísérik végig a kiadványt, valamint nagyszerű grafikája díszíti a fedőlapot, éppen ezért tartjuk fontosnak röviden bemutatni őt, habár ismertsége és hírneve nem csak a határainkon belülre korlátozódik. Természetesen a jelen írás nem törekszik a teljesség igényére, sem életútja, sem művészi pályája, munkássága terén, csupán informatív jellegű kíván lenni, tájékozódást nyújtván a Kusztoz-életmű iránt érdeklődőknek. Be kívánjuk mutatni több-kevesebb rálátással életútja egységességét, felfedve annak csomópontjait, olyan tájékozódási gócot keresve, amelyek nagy hatással voltak művészetére.

A személyes érintettség jogán nem tehetjük meg, hogy egy száraz művészportrét, objektív értekezést, tárgyilagos felsorolást, vagy esetleg kritikai értékelést tárjunk az olvasó elé. Különleges élmény belépni Endre bácsi lakásába, mely egyben műterem, könyvtár és vendégfogadó is, mintha a tér és idő meghatározott szabályai itt nem érvényesülnének. Mondhatnánk azt is, hogy időutazás részesei lehetünk, amikor a többség számára nem is létező művészek, írók nevei kerülnek elé a beszélgetések során, vagy éppen a majd' fél évszázados munkák bukkannak fel a fal melletti félhomályból.

Egyéni életútja sok, mondhatni kellemetlen meglepetést tartogatott számára. „[...] őt az Isten arra választotta ki, hogy mérhetetlen emberi szenvedések árán vérét adva tegye hitelessé a néha megtört, máskor összezsavarodó [...] a transzcendenssel összekötő, határozott vonalakban megrajzolt szálakat.”² Makfalván született, 1925-ben, iskoláit Marosvásárhelyen végezte. Édesapja korai halála után hamar kenyérkeresetbe kellett volna állnia, ezért választotta a közgazdaságtant, azonban Kolozsváron Gy. Szabó Béla biztatására sokat rajzol, és innen már egyenes út vezet a képzőművészeti főiskolára.³ Miklóssy Gábor osztályában, festészeti szakon végzi el a főiskolát, utána az erdőszentgyörgyi múzeumban tevékenykedik, tanulmányutakra jár a Szovjetunióba, Csehszlovákiába, Magyarországra. Legelső egyéni kiállítása Erdőszentgyörgyön volt, 1958-ban, utána Makfalva, Szováta, Budapest következett. Azonban nem állt meg a világ e kicsiny és eldugott tájain, megmu-

tatta magát és művészetét a világ túlsó felén is, Detroit, Los Angeles, New York voltak állomásai kiállításainak. Jelenleg is turnén vannak művei, Kézdivásárhelytől Nagyváradig tart a kiállítás útvonala. Ugyanakkor hazai és külhoni csoportos kiállításokon is bemutatták munkáit.⁴

Kiemelt helyen kell szólni az 1956-os budapesti forradalomról készített sorozatairól. Az események sodrába véletlenül került bele, gyors vázlatokat készített a történekekről, amiket majd később tételesen is megfogalmazott.⁵ Az akkor készült rajzai egy-egy pillanatot ragadnak ki és meg a forradalom eseményeiből, például ahogyan a fiatalok a Rádióhoz mennek. Az ezeket a rajzokat tartalmazó füzet azonban elveszett, és csak évek múltával került elő, a fia rajzai között. Egyaránt megragadta a töprengő honvédek mozdulatait, valamint a búslakodó orosz katonák kétségbeesését, a „mi lesz most” érzést.

Művészete alapján Nagy István utódának tekintik néhányan, nagy hatással családja, valamint annak elvesztése volt. Felesége zeneszakos tanárnő volt, a művész maga is járt népdalokat gyűjteni Kallós Zoltánnal együtt. Ezáltal került be művészetébe az erdélyi balladai hagyomány, és a főiskolai diplomamunkájának a témája is lett egyben. Mestere, Miklóssy Gábor is sokszor megjegyezte, hogy felesége nemhogy hátráltatta volna művészi fejlődését, hanem inkább elősegítette, hatékony és művészileg termékeny egységet alkotva vele.

Fia, aki már kiskorában rengeteg örömet szerzett neki festményeivel, bevallása szerint szellemi társa volt. Szükségét érezte mindenkoron a jelenlétének, hiánya, elvesztése pedig jelentős törést okozott a művész életében. Munkásságának nagy ismerőjétől, fiától, számos komoly kritikát is kapott műveit illetően, valamint ő javasolta, mely kortárs művészetelméleti irányzatokkal foglalkozzon, milyen szakkönyveket olvasson el.

Kusztos Endre művészetét tekinthetjük ugyanúgy gyűjtőmunkának, mint ahogyan Kodály, Kallós Zoltán népdalgyűjtéseit, vagy éppen Orbán Balázs történeti gyűjtéseit. Csak ő a Szováta vagy környéki tájat, annak részleteit, embereit, falvait gyűjtötte művészi hozzáértéssel rajzfüzetébe. A fák, tájak vagy egyéb megjelenések szimbólumrendszere szorosan köthető az elmúláshoz, facsonkok, eltört fák, uszadékok. Ugyanakkor minden élő küzdelmet folytat ez ellen az enyészet, elmúlás ellen.⁶

Véleményünk szerint nem szorul sok magyarázatra, hogy miért éppen Kusztos Endrét, az ő grafikáit választottuk lapszámunk illusztrálására. A címlapon látható, *Megmaradás* című műve, mely a földbe gyökerezett ember-fát hozza érzékelhető közelségbe, kifejezi lapunk céljait minden magyarázat nélkül is. A megmaradáshoz nem csak itt maradásra van szükségünk, hanem arra, hogy megismerjük környezetünket, annak értékeit, valamint múltját. Magunknak is ember-fákká kell válnunk, ebből a sós földből kell gyökereinken keresztül kiszívunk ezt az élethez, itt-és megmaradáshoz szükséges szellemi energiát.

Jegyzetek

1. A *Fekete csend* címet Kusztyos Endre egy grafikája viseli.
2. Kusztyos Tibor: *A festőművész, grafikus Kusztyos Endre alkotásai a bánffyahunyadi református gyülekezeti tereben*. In: *Kalotaszeg*, Új sorozat, XVI. évfolyam, 3 szám, 2006.
3. Takács Gábor: *Tizenöt Erdélyi művész*. Scripta Kiadó, Nagyvárad, 1998. 113-114.
4. Vécsi Nagy Zoltán: *Ezredvégi nyomok. 10 romániai magyar grafikus*. Budapest, 2005.
5. *A vonal külön élete*. Székely Sebestyén György és Szuszámi Zsuzsa beszélgetése Kusztyos Endrével. In: *Korunk*, 2006, február.
6. Vö. Vécsi Nagy Zoltán: *Láttátok feleim... Kusztyos Endre kiállítása Kézdivásárhelyen*. In: *Háromszék*, 2008. december 18. csütörtök. 6.

Az égbekiáltó

Országh Péter

Az élő emlékezet foglalatja: Beszélgetés Nagy Lajos dalgyűjtővel

Kulcsszavak: Nagy Lajos; Siklód; népdalok; katonadalok.

Nagy Lajossal székelykeresztúri otthonában beszélgettünk, találkozásunk apropója az a CD-melléklettel ellátott népdalgyűjtemény, melyet 2008 tavaszán jelentetett meg, és amely Siklód-ról származó személyek katonadalait tartalmazza. A Sóvidékhez – klasszikus értelemben – nem tartozik Siklód, de néprajzi vonásait tekintve igen, sőt még a Bekecs aljához is kötik szálak. Siklódnak 1953-ban még 1772 lakosa volt, 300 tanköteles gyermekkel, élő népszokásokkal; táncsoport, színjátászó kör, énekkar, zenekar működött, még egy falumúzeumot is fenn tudtak tartani. Mára mindössze 280-an lakják ezt a települést, 7-8 gyermek jár iskolába, kilencen óvodások. A siklódiakat is szétriasztotta a kollektivizálás, közelebbi és távolabbi városokba rajzottak.

Mikor kezdett el népdalokat gyűjteni?

1970 és '76 között szülőfalumban, Siklódon tanítottam, és már akkor hozzáfogtam népdalokat felvenni és lejegyezni. 1972-73-ban teljesítettem a katonai szolgálatot. 1975-ben megnősültem. 1976 őszén bekerültem a székelykereszt-

úri pionírházhoz. Igaz, a siklódi népdalgyűjtésem félbemaradt, de továbbra is kapcsolatban maradtam szülőfalummal, a népdallal, néptánccal, hiszen néptáncot és hegedűt tanítottam az intézményünkknél. A mai napig siklódinak tartom magam, annak ellenére, hogy harminckét éve keresztúri lakos vagyok. Székelykeresztúri pályafutásom alatt tíz nyáron végeztünk gyűjtőmunkát tanítványaimmal, lejegyeztük különböző vidékek (Sóvidék, Jobbágytelke, Bún, Felek, Gyimesközéplek, Gagy, Kőrispatak, Énlaka, Kecset) táncait, dalait. Keresztúron is próbáltam hasonló munkát végezni. Az itt talált táncmotívumokról legtöbbször kiderült, hogy más vidékekről kerültek ide. Elég nehezen lehet régi stílusú népdalra találni a székelyföldön, főleg katonadalok esetében. A Mezőségben, Kalotaszegen inkább megmaradtak a tájra jellemző régi stílusú népdalok.

Hogyan kezdte újra a népdalgyűjtést Siklódon?

2004-ben volt egy falutalálkozó Siklódon, akkor kértek fel arra, hogy menjek ki szerepelni a gyerekekkel, a tanulók háza népi zenekarával. Úgy gondol-

tam, hogy csak a gyerekekkel nem lesz elég sikeres a fellépés, meg nem is talál hozzuk annyira a katonáéneket. Az előző esztendőben volt egy közös szereplésünk Keresztúron, március 15-én a boldogfalvi férfikórossal, Siklódon tanult katonáénekeket mutattunk be, nagy sikerrel. Mindenképpen felnőtt férfiakkal közösen képzeltem el ezt a szereplést. Végül is nem a boldogfalvi kórust hívtuk meg, hanem toboroztunk Siklódról elszármazott, és Siklódon lakó férfiakból egy csoportot, akikkel közösen felléptünk a falu központjában található emlékműnél.

Hogyan lett a sok népdalból gyűjtéményes kötet?

Az egyik fiatalember javasolta, ne legyen ennyivel vége, hanem legyen valami folytatás. Én azt mondtam, hogy az őszig gondolkozom rajta (nyáron volt ez a falutalálkozó), és meglátjuk, hogy miként folytatjuk. Az ősz beállta után újból összegyűltünk, elterveztük, hogy lejegyezzük a Siklódon ismert énekeket, majd meg is jelentetjük könyv formájában, és közben, ha szükség, szerepelünk. Hetente egy este összegyűltünk, énekelünk, felvettük, lejegyeztük a dalokat. Összekötöttük a kellemest a hasznossal. Úgy gondoltuk, hogy mindenféle éneket összegyűjtünk, és egy kötetben adjuk ki. A katonáénekekkel kezdtük. 2007 tavaszára 156 darab gyűlt össze, amit úgy gondoltam, külön kiadványban kell megjelentetni. Persze nem ment olyan egyszerűen. Három pályázatot is leadtam, melyekre negatív választ kaptam. Már le is mondtam a könyvkiadásról. Végül lelkes siklódi vállalkozók, vala-

mint a Székelykeresztúri Polgármesteri Hivatal anyagi támogatásával - melyeket a Szitakötő Egyesület által tudtunk igénybe venni - sikerült kivitelezni a ter- vünket. A kötetet egy CD-melléklettel is vonzóbbá tudtuk tenni, ezen a lemezen 43 eredeti felvétel hallható, főleg azokat tettük rá, amelyek kevésbé közismertek. Az öt kategóriába sorolt énekek előtt egy rövid településtörténet van, a kötet végén pedig katonai emléklevelek, fotók, szómagyarázat, dallammutató, az adatközlők és az énekesek névsora.

Kik segítették a munkáját, kik voltak még a közreműködők?

Nagy segítséget kaptam az Udvarhelyszék Kulturális Egyesülettől, személyesen P. Buzogány Árpádtól, a gyűjtési, szerkesztési és kiadási problémák megoldásában. A lemezhez a hangzóanyagot László Csabával vettük fel, neki van professzionális felvevője. Dr. Orosz Pál József lektorálta az általam lekottázott dallamokat, és a fiam vitte fel az egészet számítógépre, hogy digitális formában a nyomdába kerülhessen. A szakmai alátámasztásnak igen fontos szerepe volt, ugyanis a maga nemében páratlan ez a gyűjtémény. Dr. Orosz Pál József lexikonban is utánanézett, és nem talált olyan kiadványt, amely egy falunak mutatná be a katonafolklór anyagát.

Milyen visszajelzéseket kapott a kötet megjelenését követően?

Kedvező fogadtatásban részesült a kiadványunk, ez talán annak is köszönhető, hogy sok ember érintett a témában. Úgy a siklódiak, mint a nem siklódiak között egyaránt keletje volt e kiadvány-

nak. Talán a szülőfalujuktól távolkerült siklódiak értékelték a legjobban. Könyvbemutatót tartottunk Székelykeresztúron, Székelyudvarhelyen, Sófálván a néptánc táborban, Etéden a népdalvetelkedőn és Szovátán.

Dolgozik-e egy új kiadványon, mik a tervei a továbbiakban?

Terveinkhez híven folytatni szeretnénk a gyűjtőmunkát, feltérképezni a faluban ismert énekeket. Most a siklódi lakodalommal kapcsolatos hagyományokkal és szokásokkal foglalkozunk. Az összegyűjtés után szeretnénk ezeket is valamilyen formában átmenteni az utókor számára, ha az Isten is megsegít.

Szabó Pál-Péter

„A vers az, amit mondani kell”¹
Szavalóversenyeim margójára

Kulcsszavak: versmondás; irodalmi és szavalóversenyek;
 Tollas Tibor szavalóverseny.

Személyes érintettségem révén, mint a Domokos Kázmér Iskolacsoport diákja, már kilencedikes koromban, rögtön a tanév elején alkalmam nyílt belekóstolni a diákélet irodalmi vetületébe. Mondhatom, mindig is szerettem a verseket, ezért szaktanárom felszólítására, ajánlására jelentkeztem, hogy ezáltal megpróbálkozzam a szavalással mint előadó művészettel. Első szárnypróbám, vagyis ilyen téren verseny, amin részt vettem az a 11.

A kötet könnyebb áttekinthetőségét segíti, hogy a katonadalokat tematikusan csoportosították, így a fejezetek regutadalokat (55), katonadalokat (68), huszárdalokat (20), háborús kesergőket (9) és katonatémájú polgári táncdalokat (4) tartalmaznak. Kegyeleti jellege is jelentős a kiadványnak, mert e dalok megjelenésével a szerző – ahogyan írja a bevezetőben – emlékeztetni szeretné az olvasót arra a százötven siklódi személyre, akik a két világháború harcterein lelték halálukat.

alkalommal Szovátán megrendezett Tollas Tibor szavalóverseny volt, 2007 novemberében, ami mint énnekem első versenyem, nagy izgalommal járt. Osztálytársnőmmel, aki szintén részt vett, tartottuk egymásban a mind csak kifele igyekvő lelket, valamint annak erejét.

A verseny sorszámhúzással kezdődött, ahol feljegyeztek minket és a választott versek címét, szerzőjét. A megmérettetés két fordulóból állt,

első fordulóban az általunk választott Tollas Tibor verset kellett előadnunk, igyekezve, hogy lenyűgözzük a zsűrit szavatainkkal. Második fordulóban már nagyobb szabadságunk volt, mivel itt már szabadon választott verset adhattunk elő. Nekem ez sikerült jobban. Rövid szünet után a zsűri meghozta a döntését, ahol maga a zsűri elnöke személyesen emelt ki a második versét, aminek az előadása még nekem is tetszett! Wass Albert *Első galamb* című költeménye volt ez. Színvonalas díjkiosztás követte a kiértékelést, ahol a három első kapott nagyobb díjat, de minden résztvevő gyönyörű könyveket vehetett át, biztatásképpen a következő versenyen való részvételre.

Eleget téve a kísértésnek, s immáron tudva, mivel állok szemben, bátran jelentkeztem a 12. Tollas Tibor szavatóversenyre is, amit a szervezők 2008. október 11-én rendeztek meg. Ide már kevesebb izgalommal, több magabiztossággal jöttem, mint a szerencsét próbált legkisebbik királyfi. A zsűri, a pontozás megkönnyítése érdekében, a változás szellemében arra kért bennünket, hogy első fordulóban adjuk elő az egyik verset a kettő közül, majd az alapján eldöntik, hogy a második fordulóba továbbjutottunk-e, vagy sem.

Erre a versenyre a szabad versem Székely János *Tacaemus* című verse volt, ezt szavaltan el, mert a két gyönyörű vers közül ezt éreztem közelebb a szívemhez. Jól sikerült, ez talán annak is köszönhető, hogy kérésemre osztálytársaim nagy része, valamint

osztályfőnököm és a legjobb barátaim is eljöttek. A jelenlétükből nyert energiát felhasználva sikerült előadnom versem, amivel ezúttal is dicséretben részesültem.

Ezen a megmérettetésen kívül Dsida Jenő Irodalmi Versenyen is vettem már részt, ahová a bejutás előfeltétele egy verselemzés volt. Bejutottunk. Mint az irodalmi vetélkedők nagy része, ez is a szovátai Teleki Oktatási Központban volt 2007 decemberében. Ide egy Dsida Jenő költészetét jellemző plakáttal kellett készülnünk, ezt kellett bemutatnunk, valamint villámkérdéseket kaptunk, és elő kellett adni egy Dsida verset is.

Mindezek mellett pedig egy éjszaka alatt kellett teljesíteni egy összehasonlító verselemzést. Tapasztalat nélküli gólyák lévén, elzárva a külvilágtól, nekivágtunk. Mivel még önálló összehasonlító verselemzést nem írtunk, nem is tudtuk, hogyan kell azt. Emiatt történt végül, hogy lepontoztak, ezért nem emlékszek olyan szívesen erre a versenyre. Líceumunkban számos egyéb magyar nyelvű vetélkedőre van lehetőség, éppen ezért remélem, hogy még lesz alkalmam szovátai diákéveim alatt részt venni minél több ilyen rendezvényen. Nagyon szeretem a versenyeket, mert ezek által, a tapasztalat mellett, barátságok is kialakulhatnak, és évről évre viszontláthatjuk egymást a versenyeken.

Jegyzetek

1. Az idézet Kányádi Sándor verséből való.

Gub Jenő

A székely himnusz

Kulcsszavak: Székely himnusz; Csanády György; a himnusz eredetisége.

Szövegét 1921-ben Csanády György írta, aki a székelyudvarhelyi temetőben nyugszik, zenéjét Mihalik Kálmán szerezte. Manapság több hamis szövegváltozat forog közszájon a népdalokhoz hasonlóan, de a szövegrontás ellen, a mű tiltottsága miatt nem tudott fellépni sem a Szerzői Jogvédő Hivatal, sem a szerzők és utódaik.

Csanády András és Csanády Katalin jogutódok 1990 májusában a 168 Óra című hetilapban az alábbiakat közölték: „Most azonban szükségesnek és lehetségesnek látjuk, hogy a sajtó nyilvánosságához folyamodva hívjuk fel a figyelmet a mű hiteles szövegére és dallamára, egyben kérjük mindazokat, akik ezt éneklik, s e mű szellemével közösséget vállalnak: tartsák tiszteletben ezt a hiteles formát, s becsüljék meg ezzel a szerzők emlékét, eszmei, erkölcsi álláspontját. Csak az alább közölt hiteles másolat szerinti szöveget és dallamot illeti meg a Székely Himnusz cím.”

A Rózsavölgyi-féle 1940-es első kiadás példánya szerint a hiteles szöveg a következő:

„Ki tudja merre, merre visz a végzet,
göröngyös úton, sötét éjjelen.
Segítsd még egyszer győzelemre néped,
Csaba király a csillagösvényen.
Maroknyi székely porlik, mint a szikla,
népek harcától zajló tengeren,
fejünk az ár ezerszer elborítja,
ne hagyd el Erdélyt, Erdélyt Istenem!”

Tehát öt fontos különbség van az általában elterjedt változatokhoz képest: 1. Segítsd, és nem vezesd, 2. Csaba király, és nem királyfi, 3. Harcától zajló tengeren, és nem harcának zajló tengerén, 4. Erdélyt, Erdélyt Istenem, és nem elveszni Erdélyt Istenünk.

Ismeretlen szerző(k) által hozzáköltött második versszak:

„Ameddig élünk, magyar ajkú népek,
megtörni lelkünk nem lehet soha!
Szülessünk bárhol,
földünk bármely pontján,
legyen a sorsunk jó vagy mostoha,
keserves múltunk, évezredes balsora,
tatár, török dúl, labanc rabigáz...
Jussunk e honban,
magyar-székely földön:
Szabad hazában élni boldogan!”

Péterfi András

Hőseink tere

Kulcsszavak: Budapest; Hősök tere; Millenniumi Emlékmű.

A magyar főváros legszebb terét a világ minden táján ismerik csakúgy, mint a Parlamentet. Hazánk ezeréves fennállásának emlékére csaknem negyven év alatt készült el a Hősök tere teljes kompozíciója. A 19. század végén hatalmas rendezvénysorozattal ünnepték Magyarországon a Kárpát-medencébe való (vissza)térést. A dátum kiválasztását kutatások és vizsgálatok előzték meg, végül a Magyar Királyi Országgyűlés 1895 mellett döntött.¹ A munkálatok már évekkel korábban megkezdődtek, de a méltó ünnephez mégis elégtelennek bizonyult a sokévi szervezés és építkezés is, ezért a dátumot egy évvel elcsúsztatták a munkálatok befejezéséig: 1893-ban törvénybe foglaltatott a millenniumi ünnepségsorozat 1896-os évszáma.

1896-ban a Városliget mint a központi események színhelye, megtelt étellel, ugyanis itt kapott helyet az országos kiállítás, melynek díszletei – például Vajdahunyad vára – a mai napig elkápráztatja az arra járókat. Valójában ekkor épült fel Budapest, az a város, amely azóta csak vesztett pompájából, azóta csak romlott az állapota. A Városliget szomszédságában épült fel a nagy mű: a Hősök tere, az addigra már etnikai problémákkal küzdő magyarságnak igazán nagy szüksége volt arra, hogy Kárpát-medencei jogfolytonosságát és uralkodó, államalkotó nemzeti

státusát kifejezze. Apponyi Albert gróf külön kérvényben fordult a pártokhoz, hogy az ünnepség idejére csillapítsák ellentéteiket.²

Az emléksorozat központi eseménye a legmaradandóbb alkotás, a Millenniumi Emlékmű megalkotása volt. Eleinte felmerült a Gellért-hegy is helyszíneként, ám végül a Szépművészeti Múzeum és a Műcsarnok közé eső területet választották. Szokatlan módon pályázati kiírás nélkül kérték fel a későbbi két alkotót a honfoglalás emlékének megfogalmazására. Zala György és Schickedanz Antal ötéves szerződést kötött a Parlamenttel az Árpád fejedelmet és a magyar királyokat megjelenítő szoborkompozícióra, az öt évből később harmincöt lett. Közbejött egy háború, az ország szétszakítása, a gazdasági válságok, ám sok megpróbáltatás után az emlékmű mégis a mai napig áll a magyarok dicsőségére.

Az alapkövetételre és az avatásra 1901. október 24-én került sor.³ Ekkor került fel a harmincnégy méter magas központi oszlop tetejére Zala György Gábor arkangyalról mintázott szobra, miközben folyamatosan öntötték bronzba az uralkodók emlékalakjait is. Az építészeti keret végső kialakítására még négy évet kellett várni, a korábbi tervek szinte kivétel nélkül fülkeszobrok elhelyezésére voltak alkalmasak, a győztes pályázat azonban – az ember-

központú, körüljárható, közeli élményt nyújtó – oszlopcsarnokos megoldás lett. Ebben a korban az architektúra még nem kívánt élni mostani, jellemalkotó szerepével. A hét-hét múltbéli uralkodó és fejedelem – korábban öt Habsburg-uralkodóval, melyeket a kommunista tanácsállam nem tartott kívánatosnak – és a közepén álló hét vezér szobra között Gábriel arkangyal a magyar királyi hatalom isteni eredetét szimbolizálva emeli magasra a Szent Koronát és az apostoli kettős keresztet. A szobor a korábbi, 1900-as párizsi vilákiállítás nagydíját nyerte el, hogy két évvel később Magyarország leghíresebb szobrává váljék.⁴

A királysobrokat és a honfoglaló vezéreket bárki megcsodálhatja közlől, de van ezeken felül is valami, de hogy micsoda és mit is jelent, azt már kevesen tudják.

A kolonnád felső párkányán négy szoborcsoport áll, a magyarság évszázadainak négy allegorikus alakja. A középső részen a Háború, a Békével szemközt, míg a külső oldalon a Munka és a Jólét, a Tudással és a Dicsőséggel párban. A szobrokhoz sok variáció készült, mígnem hatasztendei munka után elnyerték végső alakjukat. A Háborút, a lovakat féken tartó hős harcossal a művészettörténészek a mai napig a magyar lovasszobrászat csúcának tartják. A görög tengelyes, harci szekéren álló, kezében kígyót tartó ifjú és a pattanásig feszülő lovak kontrasztja ellentétben áll a szemközti, Békét szimbolizáló fiatal leánnyal. A béke

olajágát hordozó leány plasztikus, lágy kialakítása szinte légiessé varázsolja a hatalmas súlyú bronz műalkotást. Bár a két szobor messziről nézve szinte egyforma méretűnek tűnik, a lovak az optikai kiegyenlítődéés érdekében sokkal nagyobbak.

A szobrok nem véletlen elrendezésel kerültek a helyükre, így a forrongó ország számára a Béke és Dicsőség egymáshoz kapcsolása külön figyelemzetteléssel is szolgál. A külső karéjon ugyanis a Háború oldalán a Tudás férfi és a Dicsőség nőalakja kapott helyet. A Tudás antik felsőbbrendűséggel tartja kezében a bölcsesség istennőjének aranyozott szobrát, mely szinte lebeg, miközben párja, a Dicsőség palmaágat tartva hajtja vállára a fejét. A megdicsőüléshez vezető úton a kellő tudás nélkülözhetetlen, hirdetik. A másik oldalon a Béke követei, az ezredforduló idejében is békére volt szüksége a magyarságnak, a tér túlsó felében ezért a Munka és a Jólét alakja áll. A kaszát a vállán vivő férfi és a termést hintő asszonyalak, a megmaradás és a gyarapodás zálogai.

A Millenniumi Emlékmű tanácsköztársasági sorsa ahhoz a „dicsőséges” százharminhárom naphoz hasonlít: ekkor diadalív és obeliszk lett belőle, vörös posztóval bevonva.⁵ A szobrokat, csakúgy, mint Gábriel arkangyalt, eltüntették szem elől, a Habsburg uralkodókkal együtt. Vitéz Nagybányai Horthy Miklós 1932-ben Hősök terévé avatta az elhunyt katonák tiszteletére.⁶ A revizionista mozgalmak is

helyet kaphattak a téren, középen felirat hirdette: „Az ezeréves határokért”. A második világháború alatt a jobb szárnyat bombatalálat érte, ettől szinte kettévált. Mária Terézia szobra teljesen megsemmisült, de ekkor már nem kívánták visszaállítani, sőt. A második kommunista diktatúra ismét eltüntette a nem kívánatos emlékeket, a hősi halottakra emlékező sírkő is csak 1956-ban kerülhetett vissza az őt megillető helyre.⁷

A Hősök terén és a Millenniumi Emlékművön a magyarság elmúlt száz évének minden eseménye nyomot hagyott, de mégis áll.

Dráma

Jegyzetek

1. Estók János: *Magyarország története 1849-1914*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004. 187.
2. Benda Kálmán (szerk.): *Magyarország történeti kronológiája*. III. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 787.
3. Uo. 804.
4. *A Millenniumi Magyarország*. Reprint, Kossuth Kiadó, Budapest, 1998. 25.
5. Kuczka Péter (szerk.): *Pannon Enciklopédia*. Dunakanyar Kiadó, Budapest, 2000. 274.
6. Benda Kálmán (szerk.): *Magyarország történeti kronológiája*. III. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 276.
7. Bernyák Adrienn: *Az Országgyűlés ülészakainak törvényhozása és az Elnöki Tanács törvényerejű rendeletalkotása 1953-1958 között*. In: Gergely Jenő (szerk.): *Ahogy mi látjuk, tanulmányok az ELTE Történettudományi Iskola Új- és Jelenkori Magyar Történeti Program keretében*. Robinco Kiadó, 2003. 214.

Monus Katalin

“A nagy kísérlet”¹

Kovács Mózes, nyugalmazott szovátai agrármérnök nemrég megjelent könyvének címe hűen tükrözi a Sóvidék mezőgazdaságát a 20. században. A könyv a 20 századi gazdálkodást, annak hatásait mutatja be, ugyanakkor közelebb hozza a sóvidéki családok életképét. Bemutatja az átmenet éveit, az első intézkedéseket a szocializmus ideáljának elérése felé, a szovátai termelőségvetkezeti aktivitását és az agráripari tanács tevékenységét.

Saját tapasztalatán keresztül ismerteti meg a szerző a kommunista gazdaság visszaszolgáltatásait és az elmés székelek furfangjait a rendszer kijátszására. Az első részekben megismerhetjük a negyvenes évektől kezdődő átmenetet, az áttérést az új rendszer szabályai szerinti gazdálkodásra. Betekintést nyerünk a sóvidéki emberek életébe, beláthatunk a beosztott fejadagokkal, a boltok üres polcaival tarkított mindennapokba, általános képet kapunk a mindennapos sorbanállásokról a kenyérért és egyéb alapvető élelmiszerekért. Részletesen megismerjük a szovátai agráripari szövetkezetek munkáját, amelyekben nagyon gyakran olyan elnökök tartottak rendet, akiket legkevésbé sem érdekelték a helyi viszonyok, így az oda beosztott mérnökök kellett végezzék a feladatukat.

A könyv, bár témáját tekintve nem tűnik egy humoros olvasmánynak, mégis humorral és enyhe iróniával mutatja be a kommunizmus által gyártott képet a mezőgazdaságról. Megtalálhatóak benne olyan jelentések, miszerint több hektár krumplit takarítottak be március közepén és hasonló furcsaságok, amelyek aztán eljutottak a minisztériumhoz, és arra ösztönözték a felsőbb hatalmakat, hogy még nagyobb teljesítményre kényszerítsék a gazdálkodókat. Ezek a tervek a könyvben táblázatok formájában szerepelnek, melyekhez jól érthető magyarázatok is tartoznak.

Ehhez járulnak a személyes történetek a vetésekről, az aratásokról és a rengeteg papírmunkáról. Bár elvárták az agrármérnököktől, hogy reggeltől estig a mezőn legyen, hiszen „a mező a mérnök irodája”, az intézkedési tervek és egyéb papírmunkák mindig pontosan el kellett legyenek végezve.

Kovács Mózes személyes tapasztalatai által bemutatja, hogyan segítette a kommunista kormány a termelőszövetkezeteket. Ha egy termelőszövetkezet szeretett volna valamit vásárolni, gyakran dupla árat fizetett, mint egy állami vállalat. A terményeket viszont nevétségesen alacsony árakon vették

meg, és ezt „nyereséges értékesítés”-nek nevezték. Egyik fejezetből megismerkedhetünk a kommunizmus egyik jól bevált taktikájával, miszerint a magyar gyerekek nevét románosították, gyakran a szülők tudta nélkül. Ilyen esetekből adódtak bonyodalmak, ki nem fizetett betegpénzek, mivel a kérelmező személyek szó szerint papíron nem voltak önmaguk. *„Az orvos Kovács Mózesnek ismert, minthogy az is voltam. Ezen a néven töltötte ki a beteglapom, mely így nem volt érvényes. Az orvostól kellett vigyem egy másik igazolást Moise névre kitöltve, hogy legyek én is én. Egy hónapot kellett várjak a betegpénzemre, mert anyanyelvemen Mózes voltam.”*

Az írásmű harmadik nagy részegysége az agráripari tanács munkásságát mutatja be, és a körzetében lévő településekről kapunk egy kis ismertetőt, így Szovátáról, Szakadáról, Ilyésmezőről, Sóváradról, Kibédéről, Makfalváról, Hármásfaluról, Cséjéről, Szolokmáról, Székelyabodról, Nyáradremetéről, Vármezőről, Nyáradköszvényesről, Miházáról és Deményházáról. Betekinthetünk a rádiókonferenciák világába is. Ezek arra voltak jók, hogy megfélemlítsék a mérnököket, hogy értelmetlen parancsokat próbáljanak betartatni és emlékeztessék az embereket az „állam iránti kötelezettségek” betartására.

A publikációt egyedivé teszi stílusa, melyben ötvöződik a valóság, vagyis saját tapasztalatokon alapuló tényfeltárás és a humor. A könyv lehetőséget ad arra, hogy első kézből kapjunk

információkat arról a rendszerről, mely hosszú éveken keresztül meghatározta városunk arculatát, valamint a sóvidéki emberek életét. Eredeti újságrészletek találhatóak benne, melyek a kommunista korból származnak, táblázatok, melyek alapján megszervezték a mezőgazdasági munkákat, kimutatók a termelőszövetkezet javairól, munkájáról.

A Haáz Rezső Alapítvány által 2008-ban kiadott kötet végén találunk egy térképet, amelyet a szovátai agráripari tanács készített, melyen utána lehet nézni a könyvben említett helyszíneknek. A könyvben található összes illusztrációs anyag áttekinthető és érdekes információkat tartalmaz. A könyv érdekes olvasmány minden korosztály számára: az idősebbek és felnőttek emlékeit felidézi, valamint átfogó képet nyújt azoknak, akik még nem éltek a kommunizmus idején.

Jegyzetek

1. Kovács Mózes: *A nagy kísérlet*. Haáz Rezső Alapítvány, Székelyudvarhely, 2008.

Buzogány Árpád

Évfordulós kiadvány Kibédről¹

Kibéd község első írásos említésének félezer éves évfordulójának alkalmából 1999-ben két helyismereti kiadvány jelent meg: Borbély Emma: *Kibéd szellemi öröksége*, valamint Péterfy László: *Kibéd és egyháza* című munkája.

Péterfy László nyugdíjas református lelkész adatgyűjtő munkája eredményeként több környékbeli település monográfiáját megírta, így Balavásár, Bonyha, Gyulakuta, Héderfája, Kiskend, Nagykend, Nyáradselye és Siklód kéziratossalalutörténete vár kiadásra.

A *Kibéd és egyháza* című falu- és egyháztörténet az Infopress Rt. kiadásában jelent meg, Dr. Mátyus András, Dr. Mátyus Gyula és Bálint Mózes közreműködésével, magánszemélyek anyagi támogatásával.² A könyv hatalmas mennyiségű dokumentumanyagot dolgoz fel, ennek kisebb része nyomtatott, nagyobb része kéziratossal, levéltári anyag, illetve a szerző saját gyűjtése. Ha valaki településtörténettel foglalkozik, akkor egy összefoglaló munka elkészítésekor a fellelhető anyag összegyűjtése a hosszadalmas, ennek feldolgozása, végső formába öntése már kevesebb időt vesz igénybe. A szerző abban a szerencsés helyzetben volt, hogy jóval több írásos anyag áll rendelkezésére, mint más környékbeli falvak esetében. Népköltészetét, szokásait, a paraszti gazdálkodást tekintve Kibéd a kutatás számára nem számít fehér foltnak; Seprődi János és Ráduly János nevét kell itt megemlíteni.

Péterfy László az iskola, a reformá-

tus egyházközség és az egyházmegye irattárában is búvárkodhatott, olyan anyaghoz jutva hozzá, amit máshol nem jegyeztek fel, és nem őrződött meg. A közelmúltra vonatkozóan pedig a visszaemlékezésekre támaszkodhatott.

A történelmi összefoglaló után terjedelmes gazdaságtörténeti rész következik: az ősi gazdálkodástól a század elején fellendülő hagymatermesztésig, erdőgazdálkodásig, illetve a gazdaköri és szövetkezeti mozgalomig. Foglalkozik táplálkozással és családtörténettel is. Összefoglalja a népviselet, építkezés, nyelvjárás sajátosságait, vázolja a népszokások és hiedelmek rendszerét.

Az egyháztörténeti rész a terjedelmesebb. A 16. század közepétől – négy fejezetre tagolva – az 1960-as évekig követi figyelemmel a református egyházközség életét. A szervezeti élet, építkezés és gazdálkodás, iskola és nevelés kérdéseire mind-mind kitér, bőven adatolva. Az egyházi ingatlanok, vagyonrészek kezelésével kapcsolatos rész gazdaságtörténeti vonatkozása igen figyelemre méltó. Nemcsak a falu, hanem az egész vidék gazdálkodását jellemzi.

A függelékben közli a lelkészek, kántorok, megyebírók névsorát, múlt és jelen századi közéleti személyiségek életrajzát, valamint a falu helyneveit is. Az évforduló a legmegfelelőbb alkalom volt arra, hogy a két helyismereti munka nyomtatásban megjelenjen.

Jegyzetek

1. A könyvismertető eredeti megjelenési helye: *Udvarhelyi Híradó*, 1999. augusztus 24.
2. Péterfy László: *Kibéd és egyháza*. Székelyudvarhely, 1999.

Buzogány Árpád

A népi vallásosság vizsgálata ¹

A marosvásárhelyi Mentor Kiadónál 1998-ban jelent meg Madar Ilonának *A Sóvidék vallásosságáról* című kötete.¹ A vallási életre, az ünnepek és mindennapok vallási szokásaira, az egyházi élet szervezésére meg az erkölcsi életre vonatkozó gyűjtőmunka forrása – az irattári anyag mellett – az idősebb nemzedék visszaemlékezése, megfigyelése.

Vallási megoszlás szempontjából a vidék sokszínű. Atyha, Korond és Szováta többségében katolikus, a többi falu református. Számottevő unitárius közösség Korondon található. Más vallások részaránya elenyészően kevés.

A szerző foglalkozik az egyházi élet szervezésével, az egyházfenntartás anyagi vonatkozásaival. Kitér a templomépítések történetére, az egyház-községek vagyoni helyzetére, a szertartások rendjére is. Összegyűjtötte a katolikus és református iskolákra vonatkozó adatokat, a tanítók javadal-mazásától az órarendig terjedően.

A népi vallásosság körébe tartoznak a világ teremtésével, természetfeletti erők megnyilvánulásával kapcsolatos magyarázatok is. A transzcendens személyek – sátán, ördög – más-más szerepet töltenek be a katolikusok és a protestánsok képzeletvilágában. A legtöbb anyagot az emberi élet fordulóira – születés, házasság, halál – vonatkozóan lehet gyűjteni. Érdekes módon keveredik a vallásos tanítás a szokások, hiedelmek rendszerével (a helyi viszonyok, körülmények hatására). A szokás hatalma megőrizte, és a vallási

tételekkel összebékítette még az olyan pogány eredetű hagyományt is, mint a halotti tor, ami az étel- és italáldozattal kapcsolatos. A keresztelő, konfirmálás, bérmálás, esküvő és temetés egyházi szertartásai kiegészülnek a népi szokásokkal, ezek a zárt, hagyományörző faluközösségek polgárosodásával az utóbbi évtizedekben nagyon megváltoztak, átalakultak az egész vidéken.

Külön fejezet foglalkozik az erkölcsi szabályok feltérképezésével, a vétségek megállapításával. A büntetés mindig a helyi szokásjogtól függött, ebben a tekintetben azonban nagy különbségek figyelhetők meg a többségében katolikus, illetve a protestáns településeken. A vétségek megállapítását, a büntetések kiszabását és végrehajtását régtől fogva igyekezett az egyház kisajátítani, nyilvánosan gyakorolni, ezáltal próbálta ellenőrzése alá vonni nemcsak a lelki, de az erkölcsi élet irányítását is. Mára a paráznság bűnének nyilvános megállapítása, illetve az egyház megkövetése (a közösség előtti bocsánatkérés, fogadalomtétel) ismeretlen gyakorlat, ám a század elején még történt olyan eset a környéken, hogy a paráznság bűnébe már harmadszor eső személyt kiebrudalták a faluból.

A magyarországi szerző már három évtizede foglalkozik néprajzi gyűjtéssel, ezen belül hiedelemkutatással, vallási néprajzzal. A Sóvidékkel kapcsolatosan már korábban is közölt, 1988-ban az *Ethnográfiában* jelent meg tanulmánya a parajdi sóbányászatról és sókereskedésről.

Jegyzetek

1. A könyvismertető eredeti megjelenési helye: *Udvarhelyi Híradó*, 1998. november 10.
2. Madar Ilona: *A Sóvidék vallásosságáról*. Marosvásárhely, 1998.

Csonkán

Szolláth Hunor

Prima stațiune balneară din Sovata în proprietatea bisericii reformate

Prima stațiune balneară pusă în funcțiune a fost amenajată de Veress József. Stațiunea a avut un rol important în viața bisericii reformate. În 1889, înainte de decesul Veress József prin testament a donat stațiunea bisericii reformate. Astfel stațiunea, casa familiară, intervilanul au intrat în proprietatea bisericii reformate. Din cauza testamentului începe un lung proces între familia donatorului și biserică. La sfârșit biserica a intrat în proprietatea stațiunii, dar stațiunea se află într-o stare deteriorată. Asigurarea rentabilizării a impus o serie de lucrări de reamenajare după 1896, și numeroase reparații. Veniturile s-au asigurat prin vânzări de bilete, dar și prin organizarea de spectacole de teatru, concerte, serbări populare secuiești. Cu toate eforturile depuse stațiunea nu devine rentabilă și Consiliul Director hotărăște în 1900 vânzarea stațiunii.

Király Katalin

Aspecte din istoria bibliotecii orășenești 1953-1998

Istoria bibliotecii orășenești din Sovata începe prin anii 1950. Nu am descoperit însă date despre împrejurările întemeierii bibliotecii nici în organele de presă locală (ziare județene), nici în literatura de specialitate de istorie locală. Biblioteca este prezentă în memoria locuitorilor orașului și în datele Consiliului Local ca existentă. Primul document scris despre bibliotecă existent în arhiva Consiliului Local se datează din 13 decembrie 1953. Date despre bibliotecă, lista bibliotecarilor apar în registrele Arhivei Județene Mureș. Aceste date sunt redată și în notițele fostei bibliotecare Domokos Edit Margit. Ea ne-a prezentat și oral date privind activitatea lor.

Fejes Margit

Aspecte ale arhitecturii vilelor din Sovata

Privind vilele din Sovata se pune întrebarea: corespund cerințelor estetice modalitățile arhitecturale folosite și modul de construire ale vilelor? Există oare componente, elemente caracteristice interne și dacă ele se găsesc în ce măsură se impun ele? Redau oare viața și caracterul sufletesc al arhitecturii? Realizează ele o armonie dintre componentele interne și externe, o armonie cu natura înconjurătoare? Aceste cerințe estetice sunt prezente în cazul vilelor din Sovata, căci ele se prezintă ca părți integrante ale naturii, vilele și ornamentele lor au ca izvor de inspirație natura. Majoritatea vilelor sunt zidite din lemn, materie de construcție ușor de prelucrat, prelucrare ce redă caracterul comunității creatoare, redă forma de viață a comunității.

Gub Jenő

Natura și ocrotirea naturii

Ocrotirea naturii este păstrarea, menținerea elementelor naturii, fie ele viețuitoare sau neviețuitoare, și în caz de nevoie restabilirea, prezentarea acestora. Ocrotirea naturii este o activitate științifică, economică, tehnică, culturală și o activitate a autorităților. Nu se rezumă doar la ocrotirea elementelor unice, rare, a rarităților. Elementele ocrotirii naturii sunt multiple și remarc aici două dintre ele: plante, plantele rare, și speciile faunei. Speciile de plante, arborii singuratici, pădurile, livezile, parcurile, arboreturile, sunt valoroase din punct de vedere științific, cultural și prezintă un factor important în mediu, sunt prețioase și pentru particularitățile lor.

Szakács László

Lacul Ursu și vegetația înconjurătoare

Culegerea dorește să prezinte o imagine cuprinzătoare asupra teritoriilor, a zonelor naturale ocrotite din jurul orașului Sovata. Redă și cunoștințe despre lacurile existente. Din punct de vedere geologic Sovata este o parte din Depresiunea Întresăruri, de fapt este o insulă sărată în roci vulcanice. Masivul de sare este acoperit de un sol subțire argilos și nisipos. Contrar reliefulor sărate care au o vegetație sărăcioasă, pustie, acoperite doar de ierburi, aici masivele de sare sunt acoperite de păduri multisekulare, de arbori înalți. Lacurile formate în masive sunt atracții naturale și în același timp și obiective turistice.

Országh Péter

„Eu scriu despre oraș”

Activitatea creatoare a lui Petelei István se încadrează în perioada 1852-1910, perioadă de maximă înflorire a nuvelisticii maghiare. Viața lui poate fi considerată tipică, căci în cariera lui ajunge la culmi amețitoare, în calitate de redactor de revistă. Spre sfârșitul vieții a devenit melancolic, s-a retras în singurătate. În această perioadă eroii nuvelilor sunt oameni alcoolici, decăzuți, oameni care au trăit tragedii. Trăirile interne ale acestor eroi sunt redată cu măiestrie, tragedii peste care trecuse și scriitorul. Petelei a avut mulți discipoli, el devenise inspiratorul multor nuveliști.

Szolláth Hunor

Petelei István și Sovata

Scriitorul, nuvelistul, jurnalistul Petelei István a cumpărat vila (casa de locuit), la începutul anului 1894. Din anul amintit a petrecut verile la Sovata. Dorința lui era să se refugieze aici, să iasă din tumultul orașului. În achiziția casei realizează

dorința lui pentru o viață provincială, liniștită. Studiul nostru își propune prezentarea legăturii scriitorului cu localitatea Sovata, prezentarea condițiilor ridicării porții de lemn sculptată în stil secuiesc. Poarta sculptată a devenit vestită. Petelei István ne-a lăsat o corespondență bogată, ea fiind un izvor bogat de orientare. După decesul scriitorului casa a fost vândută, poarta a ajuns la Târgu-Mureș.

Andrási Anita – Szolláth Hunor

Liniile doliului, ”Liniștea neagră”

Artistul plastic ales pentru numărul actual al revistei noastre este Kusztoz Endre. Lucrările artistului însoțesc ediția noastră. Grafica superbă apare pe coperta revistei. Astfel ne asumăm și obligația să prezentăm pictorul deși este evidentă valoarea operei artistului, opera sa fiind cunoscută în țară și în afara țării noastre. Studiul prezent nu reușește să redea pe deplin cariera și opera artistului, nu poate cuprinde întreaga activitate și viața pictorului. Realizăm doar o informare, o orientare pentru cei care doresc să cunoască renumitul artist al orașului. Evidențiem caracterul unitar al carierei, al operei, arătând și punctele de răscruce din vasta sa activitate, puncte care au determinat arta pictorului.

Hunor Szolláth

The first spa of Sovata, in the ownership of the Reformed Church

The first bath of Sovata, established by József Veress, played an important part in the life of the Reformed Church. After his death in 1889 Veress left his fortune, the spa, his house and allotments to the Reformed Church. In the years that followed a long litigation was taking place between the family of Veress and the church. Finally, the spa was returned to the church, however, in a very decayed state.

The purpose of the church was to make the bath profitable, so they started renovating and employing staff. The profits were not only provided by the tickets, but also by organising theatrical performances, concerts, tombolas and even szekler parties.

In spite of all efforts, the church did not succeed in making the spa profitable, consequently the board directors agreed to the selling of it in 1990.

Katalin Király

Selections from the history of the Town Library of Sovata between the years 1953-1998

The history of the Town Library goes back to the 1950s. The first data referring to the existence of the library can be found in the database of the Local Council, having the date of 13th December 1952.

Information regarding the history of the library, its librarians and its collections has the origin in the accounts of the Mures County Archives, as well as in the notes and oral accounts of the former librarian, Domokos Edit Margit.

Margit Fejes

A survey presenting the architecture of the villas in Sovata

Considering the villas in Sovata, we must ask the question: to what extent do the villas' architectural and executive methods meet the aesthetic requirements? Are there inner layers? If there are, to what degree do they manifest themselves? The villas reveal something about the builders' life and mentality, creating a close connection between the buildings and the town and life styles, as well as the natural conditions. This aesthetic requirement is also true for the villas in Sovata, since they were built as parts of nature, being inspired by its world of motifs.

The majority of the villas were built of wood, expressing a lot about the building community and its lifeforms.

Jenő Gub

Nature and environmental protection

Environmental protection is about cherishing and supporting the living and the lifeless objects of nature, as well as presenting it and restoring it, if necessary. Environmental protection cannot be restricted to the protection of rarities only, for it combines all sort of official, scientific, technological and cultural activities.

The objects of environmental protection present a great variety. I will emphasize two of them: plants and species. We are interested in varieties of plants, solitary trees, tree-groups, forests, gardens and arboretums that are valuable and special from a scientific, cultural and environmental point of view.

László Szakács

The Bear Lake and the surrounding tree-stock

This compilation wishes to provide a complex picture both of the nature conservation areas in Sovata and the lakes existing here. From a geological point of view, Sovata is a salt island embedded in volcanic rocks. The salt matter is covered by a relatively thin clayey and sandy soil.

Compared to the generally bare salty surfaces, here in Sovata there have been forests above the salt blocks for hundreds of years. As to the salt lakes, they do not only offer stunning views, but they are also important touristic targets.

Péter Ország

“I’m writing of the town”

István Petelei worked from 1852 to 1910, in the golden age of the Hungarian short story. His life can be considered typical since he had great achievements through his career as a journalist, but towards the end he was living in depression and loneliness.

His short stories mainly present alcoholists, depraved men with tragical destinies. He was a great master in depicting the exact state of mind he himself was so familiar with. After his death he had several followers and he inspired many short story writers.

Hunor Szolláth

István Petelei and the town of Sovata

István Petelei, writer and journalist had bought his summer cottage in Sovata in 1894. He bought the cottage partly because he wanted to escape the bustle of the city and partly because he longed for the country.

The purpose of this writing is to present the relationship between Petelei and the town of Sovata and to reveal the circumstances of the construction of his famous Szekler gate.

The sources for the writing were provided by Petelei’s mails. After his death, his wife sold the house and the gate was transported to Targu-Mures.

Anita András - Hunor Szolláth

The lines of mourning, the “Black Silence”

The chosen artist of our paper is Endre Kusztos, his works accompany this publication and his artwork decorates the cover of our paper. Therefore we consider it important to present him, although he is also renowned across the borders.

This present writing is only of an informative nature, providing instructions for those who are interested in the lifework of Endre Kusztos. We wish to present the unity of his lifepath and to reveal the focal points that had great effect on his art.

Egy mondat a zsarnokságról

Számunk szerzői

Andrási Anita (1985) – egyetemi hallgató, Babeş-Bolyai Tudomány egyetem, Kolozsvár.

Buzogány Árpád (1965) – művelődésszervező, Hargita Megyei Hagyományőrző és Forrásközpont, Székelyudvarhely.

Fazakas Attila (1974) – könyvtáros, költő, Szováta.

Fejes Margit (1983) – tanár, művészettörténész, Budapest.

Gub Jenő (1929) – nyugalmazott tanár, biológus, Szováta.

Király Katalin (1979) – beruházási referens, Szováta Város Polgármesteri Hivatala, Sóvárád.

Molnos Ferenc (1958) – képviselői irodavezető, író, Szováta.

Monus Katalin (1990) – tanuló, „Domokos Kázmér” Iskolacsoport, Szováta.

Országgh Péter (1979) – történész, tudományos munkatárs, Teleki Oktatási Központ, Szováta.

Péterfi András (1982) – egyetemi hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.

Szabó Pál-Péter (1992) – tanuló, „Domokos Kázmér” Iskolacsoport, Parajd.

Szakács László (1975) – környezetvédelmi szaktanácsadó, Marosvásárhely.

Szolláth Hunor (1983) – könyvtáros, újságíró, helytörténész, Szováta.

